

Arbejdsmarkedsintegration i et margialt perspektiv

- Et casestudie af "svage" kontanthjælpsmodtagers
barrierer og incitamentter til at arbejde

Folk de har lidt den der [holdning], at man gider ikke lave noget, hvis man siger, man er på kontant-hjælp. Alle der vil i arbejde, kommer i arbejde, men det kan alle bare ikke. Citat Camilla

Antal ord: 42.271

Sociologi, 10. semester, Aalborg Universitet

Speciale 2008

Vejleder: Sune Qvortrup Jensen

Studerende: Kate Bach

Studienr.: 20011957

Indholdsfortegnelse

1	FORORD	1
2	ABSTRACT	2
3	INDLEDNING	4
4	INDKREDSNING AF PROBLEMFELT	7
4.1	FRA PASSIV TIL AKTIV ARBEJDSMARKEDSPOLITIK	7
4.2	KONTANTHJÆLPSSYSTEMET OG DETS BRUGERE SET FRA OVEN	8
5	SPECIALETS OPBYGNING	11
6	EKSISTERENDE VIDEN OM FELTET	13
6.1	INDIVIDUELLE BARRIERER	13
6.2	STRUKTURELLE BARRIERER	14
6.3	ØKONOMISKE PISK OG/ELLER GULERØDDER	15
6.4	ARBEJDET I ET IKKE-ØKONOMISK PERSPEKTIV	16
7	METODISKE OG EMPIRISKE OVERVEJELSER	19
7.1	TEORIEN SOM VEJLEDENDE	19
7.2	VIDENSKABSTEORI	20
7.2.1	<i>Fænomenologiske spor</i>	20
7.2.2	<i>Den hermeneutiske fortolkningskunst</i>	21
7.3	METODE	23
7.3.1	<i>Casestudie som forskningsstrategi</i>	23
7.3.2	<i>Indsamling af data – kvalitative interviews</i>	25
7.3.2.1	Etiske overvejelser	26
7.3.2.2	Interviewguide	26
7.3.2.3	Rekruttering af informanter via virksomhedscentre	27
7.3.2.4	Konteksten - en skildring af de konkrete virksomhedscentre	29
7.4	METODISKE ERFARINGER	31
7.4.1	<i>Refleksioner over interviews</i>	31
7.4.1.1	Det asymmetriske magtforhold mellem positioner	33
8	BEGREBSAFKLARING OG TEORETISK DISKUSSION	35
8.1	ARBEJDSMARKEDSINTEGRATION SOM EN SUBINTEGRATIONSMEKANISME	35
8.2	ANERKENDELSE FRA FORSKELLIGE VINKLER	39
8.3	MARGINALISERING & STIGMATISERING – EN BIVIRKNING AF MANGLENDE ANERKENDELSE	43
8.4	BETINGELSER FOR HVERDAGSLIVET	48

8.5	FORMET AF DEN SOCIALE KONTEKST	51
9	ANALYSE	53
9.1	DESKRIPTIV ANALYSE	53
9.1.1	Alder & køn	53
9.1.2	Herkomst	54
9.1.3	Civilstand og børn	54
9.1.4	Uddannelsesmæssig baggrund	54
9.1.5	Varighed på kontanthjælp	55
9.1.6	Informantprofiler	55
9.2	SOCIAL BAGGRUND	60
9.3	BARRIERER OG INCITAMENTER FOR ARBEJDE	61
9.3.1	Forhindringer mod arbejdsmarkedet	62
9.3.1.1	De søger faglærte og noget af det, man ikke har	62
9.3.1.2	Når man har lidt indlæringsvanskeligheder	63
9.3.1.3	Dansk er svært	64
9.3.1.4	Skæv ryg og panikangst	65
9.3.1.5	De siger, de ringer, men det gør de ikke	67
9.3.1.6	Fordi jeg er grønlander	69
9.3.1.7	Børn kræver tid	70
9.3.1.8	Mega doven af at pille navle	71
9.3.2	Incitamenter til at komme i arbejde	73
9.3.2.1	Kommunehalløj og ingen økonomi	74
9.3.2.2	Ingen bonus – incitament for de "langsynede"	75
9.3.2.3	At have noget at stå op til	76
9.3.2.4	At gøre en forskel frem for at være dum-i-arbejde	79
9.3.2.5	Næring fra andre voksne	81
9.3.2.6	Træt af at være sat i bås	83
9.4	VIRKSOMHEDSCENTRER TIL EVALUERING	88
9.4.1.1	Det føles som et rigtigt arbejde	88
10	KONKLUSION	92

Litteraturliste

Bilagsmateriale

- Bilag 1: Briefing om undersøgelsen og interviewet
- Bilag 2: Interviewguide til kandidater i virksomhedscentre
- Bilag 3: Kommunebrev
- Bilag 4: Introduktion til undersøgelsen og interviewene

1 Forord

Hermed præsenteres resultatet af et speciale-forløb, som både har været lærerigt, udfordrende og til tider frustrerende, men ikke mindst en "øjenåbner" for hvilke mekanismer der er på spil, når man befinder sig i marginal position.

I forbindelse med udarbejdelsen af specialet ønsker jeg at rette en tak til de mennesker, som har været mig behjælpelig undervejs i processen:

Først og fremmest tak til de kandidater, som har delt deres erfaringer, bekymringer og udfordringer med mig, hvilket har bidraget til en indsigt i og forståelse for, hvad det reelt set vil sige at stå på kanten af arbejdsmarkedet. Uden dem havde dette speciale ikke været muligt.

I forlængelse heraf vil også takke afdelingsleder Lisbeth Sanders samt jobkonsulenterne Barbara Egeblad og Søren Winther i Skive Kommune for velvillighed, praktisk hjælp i planlægningsprocessen og ikke mindst begejstret interesse.

Dernæst skal min vejleder Sune Qvortrup Jensen takkes for stort engagement, konstruktiv kritik samt kyndig vejledning gennem hele projektet.

Endelig ønsker jeg at rette en tak til rådgivningsfirmaet DISCUS A/S, som både har været mig behjælpelig med en kontorplads men i særdeleshed med inspiration og frugtbar feedback på diverse problemstillinger.

Kate Bach

2 Abstract

This paper contains a sociological praxis analysis of the so-called “weak” unemployed and their relation to the labour market. The aim of the research is to examine the characteristics of this target group and to uncover the aspects that promotes and restricts the possibilities of getting a job. Furthermore the purpose is to clarify whether or not employment from a marginal point of view is of great importance. The investigations point of origin is a pilot-activating project called *Work-centre*.

The objective is often studied from a macro perspective. Nevertheless I believe that it's important to include the unemployed people's own point of view on the subject to make the right adjustment in regards to social work. Therefore the empirical data is primarily based on 12 qualitative interviews with unemployed in five different work-centres in a medium-sized Danish city. Pre-existing data and theories on the subject has also been included to deliver a greater understanding on the subject and to ensure that existing knowledge would not be ignored. The research is structured in such a way that the theories are used as guidelines for the analytical perspectives, though not in a typical deductive way. Relating to adaptive theory I try to combine the pre-existing theories and theories generated from the data analysis and actual conduct of the empirical research. This results in a dynamic synthesis of structural, phenomenological, hermeneutical and existential analytical perspectives. Primarily I draw on sociological theories, however in order to understand the many facets of the informant's lives as unemployed and hereby the barriers and incentives towards the labour market I also include literature from disciplines such as psychology and economy. Though the aim is not to contribute to constructive solutions to the matter of labour integration the results might be suggestive in regards to what to focus on in praxis.

The analysis shows that the informants' barriers and motivations to get a job must be seen in the light of both individual and structural factors. According to individual barriers the informants struggle with lack of self-confidence, health-problems and learning difficulties. Furthermore young children and long-lasting unemployment can make it seem even harder to re-enter the labour market. However the majority-society also produces structural barriers such as discrimination and stigmatization due to ethnicity, language difficulties or simply the fact that the informants are unemployed and therefore deviate from the working majority. These experiences of misrecognition in some ways seem to result in resignation and reactive job seeking behaviour which can cause a negative effect on their job prospects.

The negative aspects linked to the life as unemployed on the other hand also seem to work as stimulus for seeking employment. The great majority of the unemployed describe their everyday life as boring and meaningless. In addition most of the informants feel frustrated by the fact that they depend on the social authorities and social security benefits. In other words they miss structure, meaningful activities and to be financially self-sustained. But the sad circumstances related to the situation as unemployed don't stand alone. The informants are also motivated by positive aspects of employment. For instance the informants seek colleagues,

reorganization and appreciation for their effort and qualities. Furthermore employment is considered as a way to become part of a community and to escape the stigma as discreditable persons with an amoral behaviour. In that way work-centres seem to promote motivation in relation to applying for jobs. The reason for this is that the centres are facilitating possibilities of real jobs with meaningful tasks to carry out in contrast to municipal projects.

To summarize it is evident that in order to understand the inclusion- and exclusion-mechanisms, which promote and restrict unemployed people's work-relationship a focus on the individual as well as the structural factors in the social context is needed. Therefore a successful integration to labour doesn't rely on the subject alone. The society is also responsible for developing inclusion-processes where incentives towards the labour market can be fulfilled.

3 Indledning

Danmark befinder sig i en økonomisk højkonjunktur. De økonomiske hjul ruller derudaf og ledigheden er som følge heraf faldet til det laveste niveau i 33 år (DST 2007). Efterspørgslen er reelt set blevet så stor, at mangel på arbejdskraft efter manges mening er blevet en af de største udfordringer i samfundet i dag. Foruden det økonomiske opsving står arbejdsstyrken overfor en demografisk udfordring, idet flere forlader arbejdsmarkedet, end der træder ind (Beskæftigelsesministeriet 2002¹). Der forekommer derfor at være opstået et behov for en særlig fastholdelsesindsats og alternative rekrutteringsstrategier, da der ikke længere er plads til, at samfundet afskriver tusinder af mennesker, fordi de ikke er 100% arbejdsdygtige eller fordi de adskiller sig fra den 'normale' forestilling om, hvad en god arbejdskraft er. Dette har bl.a. ført til et øget fokus og pres på de personer, som befinder sig på kanten af arbejdsmarkedet. Flere undersøgelser viser også, at en øget aktiveringsindsats ift. ledige har en positiv beskæftigelsesefekt for de "stærkeste" ledige (match 1-3)², som i kommunalt regi vurderes at være arbejdsmarkedsparete. Men for de "svageste" ledige i matchgruppe 4-5, som i øvrigt kategoriseres som ikke-arbejdsmarkedsparete synes effekten at være mere diskutabel.

Med afsæt i ovenstående finder jeg det således interessant at undersøge, hvilke forhold der gør sig gældende for de ikke-arbejdsmarkedsparete. Hvad karakteriserer de ledige, der ofte betegnes som "svage" ledige, og hvilke betydninger tillægger de arbejdsmarkedet generelt? Har de lyst til at arbejde og kan de? Og hvis de ønsker at arbejde, hvilke forhold er så med til at hindre dette?

Bevæggrunden for at operere med dette emne ligger for det første i en generel interesse for arbejdsmarkedsforhold og en mere specifik interesse for 'det rummelige arbejdsmarked'. Denne interesse er endvidere blevet skærpet gennem henholdsvis et praktikforløb og efterfølgende job som studentermedhjælper hos rådgivningsfirmaet DISCUS A/S, hvor jeg tog del i arbejdsopgaverne relateret til et pilotaktiveringsprojekt med fokus på udsatte samfundsgrupper.

For det andet belyses beskæftigelsesproblematikken ofte på makroniveau gennem en politisk optik og på meso-niveau via sociale myndigheder og virksomheders perspektiv. Hvordan situationen ser ud på individniveau synes imidlertid at blive mere negligeret³ (Goul Andersen 1995:3). Men for at hele beskæftigelsesindsatsen kan bære frugt, må det alt andet lige kræve, at såvel virksomheder som sociale myndigheder og ledige taler samme sprog. Det forstået sådan, at der skal være en overensstemmelse ift. mål og midler mellem de forskellige parter. Derfor finder jeg det relevant at belyse problemstillingen med udgangspunkt i de lediges subjektive

¹ Beskæftigelsesministeriet forkortes fremover til "BM".

² Siden 1.12.2004 er ledige blevet matchkategoriseret fra 1-5. Matchgruppe 1-3 betegnes "straks-match", dvs. kompetencer og ressourcer matcher umiddelbart eller delvist arbejdsmarkedets krav. Matchgruppe 4-5 har så væsentlige begrænsninger i kompetencer og ressourcer, at personen ikke umiddelbart vil kunne indgå i jobfunktioner på det ordinære arbejdsmarked" (BM 2004).

³ Birte Bech-Jørgensens undersøgelse: "Når hver dag bliver hverdag", og Torben Berg Sørensen undersøgelse "Fyret - arbejdsløse mænds erfaringer" omhandler dog ledighed fra et aktør perspektiv.

oplevelser. I udgangspunktet er hensigten med undersøgelsen imidlertid ikke at fremstille tiltag til det sociale arbejde og beskæftigelsesindsatsen. Men eftersom der i dag er ufravigeligt fokus på at få marginaliserede grupper i beskæftigelse, mener jeg, man som minimum bør, lade de lediges egne holdninger og forestillinger i forhold deres situation og relation til arbejdsmarkedet komme frem i lyset.

Genstandsfeltet for undersøgelsen er relevant, da omhandler et tema, som tillægges betydelig interesse både fra politisk hold, som fra de sociale myndigheder og erhvervslivet. For nok har de gunstige konjunkturer ført til et markant fald i ledigheden generelt⁴, men som bl.a. en undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet påpeger, medfører et overordnet fald i antallet af kontanthjælpsmodtagere en stigende andel af såkaldte "svage" kontanthjælpsmodtagere, idet de stærkeste ledige forventes at finde beskæftigelse først (Filges 2000 & Eskelinen et. al. 2002a). De såkaldte "svage" ledige udgør således en væsentlig del af den samlede gruppe kontanthjælpsmodtagere i dag, og der er dermed flere grunde til at bekymre sig netop om denne målgruppe. På individplan kan ledighed give anledning til personlige, økonomiske og sociale problemer⁵ (Jensen 2001: 32 & Boje 2004: 197). Derudover udgør målgruppen en samfundsøkonomisk belastning både direkte i form af udgifter til overførselsindkomst og indirekte i form af afledede udgifter som følge af sociale problemer på såvel kort som lang sigt.

Et andet konkret eksempel på emnets relevans, er den debat som fulgte med Arbejdsmarkedsstyrelsen lancering af initiativet 'Ny chance til alle'. Formålet med initiativet er at forbedre kommunernes indsats overfor de svageste kontant- og starthjælpsmodtagere gennem forskellige delmål. 25% skal være i job eller ordinær uddannelse den 01.07.2008. Målgruppen skal forsørge sig selv mindst 15% af tiden i den 2-årige periode⁶, og være i aktivitet i mindst 40% af den tid, de modtager kontant- eller starthjælp. Der er således tale om et betydeligt antal personer, som ønskes (gen)integreret på arbejdsmarkedet i en eller anden forstand.

Med udgangspunkt i de beskrevne forhold synes jeg, at det kunne være spændende at belyse, hvilke faktorer "svage" ledige tillægger betydning i konfrontationen med arbejdsmarkedet gennem virksomhedsaktivering. Og for at komme de lediges situation et spadestik dybere, finder jeg det oplagt at lade personer, som befinder sig inden for dette felt, komme til orde. Specialet tager derfor udgangspunkt i en gruppe kontanthjælpsmodtagere, som er tilknyttet et pilotaktiveringsprojekt⁷ betegnet "Virksomhedscenter"⁸, der har til formål at bringe flere ikke-arbejdsmarkedsparate kontanthjælpsmodtagere tættere på arbejdsmarkedet.

⁴ I perioden dec. 2003 – dec. 2007 er ledigheden reduceret med 60 % (BM 2008).

⁵ Hermed ikke sagt, at alle job skaber gode sociale relationer og mulighed for selvrealisering m.m. Bauman og Sennett pointerer, at mange nye arbejdsformer kan medføre utilsigtede konsekvenser for den enkeltes identitet og privatliv (Sennett 1999, Bauman 2002).

⁶ Før initiativet var forsørgelsesgraden 7,3% og aktiveringsgraden 11% for en tilsvarende periode.

⁷ Pilotprojektet forløb i perioden 2006-2007. I 2008 er hovedforsøget iværksat.

⁸ Se side 31 for nærmere beskrivelse af "virksomhedscentre".

I de følgende afsnit vil jeg præsentere de bagvedliggende overvejelser, som har ledt frem til den endelige problemstilling. Indledningsvis lægges der ud med en kort redegørelse for udviklingen i den sociale og arbejdsmarkedspolitiske praksis i Danmark, idet denne danner ramme til forståelse af det øgede fokus på aktivering af "svage" ledige. Da målgruppen befinder sig inden for kontanthjælpssystemet, gives der herefter en kort præsentation af dette forsørgelsessystem og dets brugere generelt. Dette munder ud i en præciseret problemstilling.

4 Indkredsning af problemfelt

4.1 Fra passiv til aktiv arbejdsmarkedspolitik

De grundlæggende principper i dansk arbejdsmarkedspolitik har siden den aktive arbejdsmarkedspolitik for alvor kom på dagsordenen i starten af 1990'erne, kredset om at understøtte den generelle økonomiske politik og gennem forskellige beskæftigelsestiltag at sikre den bedst mulige balance mellem udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedet (Lind & Møller 2001:12). Erkendelse af, at ledigheden ikke ville fortage sig uden hjælp, førte til et skift i politikførelsen, først gennem loven om kommunal aktivering og senere med loven om aktiv socialpolitik fra 1998. Sidstnævnte danner sammen med loven om aktiv beskæftigelsesindsats fra 2003 rammerne for aktiveringsindsatsen i dag (Rosdahl et. al 2006: 61).

Generelt har skiftet fra den passive til den aktive linje, der også går under betegnelsen: from Welfare to Workfare, haft særligt fokus på udbydersiden: *"De ledige skal tage et personligt ansvar for at komme i arbejde: Arbejde er ikke noget, man får – det er noget, man søger* (Steen 2007). Overordnet er holdningen, at hverken det offentlige, arbejdsformidlingerne og kommunerne længere "passivt" kan udbetale understøttelse til ledige. De skal udfolde en aktiv indsats, hvis formål er at fremme de lediges selvhjulpethed, hvilket indebærer en forpligtigelse til at tilbyde de ledige et aktiveringstilbud. Omvendt kan de ledige heller ikke længere "passivt" modtage indkomst erstatninger, men er forpligtede til at modtage tilbud om aktivering eller arbejde og dermed selv gøre en aktiv indsats for at forbedre mulighederne for at opnå og vedligeholde en tilstand som selvhjulpen (Mik-Meyer & Sørensen 2000).

Af frygt for en ubalance i samfundsøkonomien samt at sammenhængskraften i samfundet smuldrer, er social- og arbejdsmarkedspolitikken således blevet strammet for at bringe flere i beskæftigelse. Det efterhånden udvaskede skel mellem socialpolitikken og arbejdsmarkedspolitikken kan altså ses som det politiske og kommunale systems reaktioner og forsøg på sikre en opretholdelse og reproduktion af produktionsforholdene i samfundet (Ejrnæs et. al. 2004: 18). Fra primært at fokusere på hjælp til frigørelse af den enkeltes potentialer fokuseres der nu i lige så høj grad på en disciplinering til arbejdssamfundet (Larsen et. al. 2000: 193). Aktivlinjen bygger dermed på et "noget for noget"-princip, idet det offentlige kræver en form for aktivitet som modydelse fra personer, som i den erhvervsaktive alder ønsker offentligt forsørgelse (Larsen et. al. 2000: 219).

Normen om ret og pligt til arbejde er imidlertid ikke noget nyt. Ifølge Iver H. Møller og Jens Lind var arbejdsnormen også fremtrædende tilbage i den første industrialisme. Til gengæld vidner opstramningen af arbejds- og aktivitetsnormen om et mere markant tvangselement, som desuden spænder bredere end tidligere (Ibid.). Således er der eksempelvis opstået et øget fokus på kontanthjælpsmodtagere, som man tidligere lod være. Ret og pligt til aktivering er ikke længere forbeholdt personer, som udelukkende har ledighed som en barriere for beskæftigelse. Kontanthjælpsmodtagere med andre problemer end ledighed f.eks. fysiske eller psykiske pro-

blemer har ligeledes pligt og ret til aktivering (Weise & Brogaard 1997:25).⁹ Som Claus Hjort Frederiksen argumenterer: *"Vi kan ikke spise folk af med en passiv ydelse, men give dem mulighed og chancer for at komme til at forsørge sig selv. Det handler om menneskelig værdighed. Og om, hvad vi kan være bekendt som samfund"* (Frederiksen cit. I DNN¹⁰ 2007: 5). Som der står hentydet mellem linjerne inden for den arbejdsmarkedsorienterede forskning betragtes arbejdsmarkedsdeltagelse nemlig som et nødvendigt onde, idet det ikke kun giver mulighed for selvforsørgelse, men ligeledes udsigt til at konsumere uden stigmatisering, social status, identitet og adgang til sociale netværk (Larsen et. al. 1990; Kristensen 1997: 30).

At målsætningen om at få selv de "svageste" ud på arbejdsmarkedet er vanskeligt og i nogle tilfælde urealistisk, er man fra politiske hold opmærksom på: *"Når man går gennem byen og ser sig om, er det jo naivt at sige, at alle skal i job. Men jeg mener, man skal arbejde på sagen (...)"* (Frederiksen cit. i DNN 2007:5). Ved i højere grad at fokusere på ressourcer frem for barrierer og skærpe kravene til ledige generelt forventes mulighederne for en arbejdsmarkedsintegration at blive øget. Tankerne bag aktiveringspolitikken er, som Claus Hjort Frederiksen fortæller: *"Nu vender vi bunken og giver folk det, de har brug for for at komme videre – mange af dem er jo engang blevet stemplet som ikke egnede og (...) vi vil give dem en ny chance"* (Frederiksen 2007).

Men hvem er de tidligere "ikke-egnede", som der er opstået en stigende interesse for? I et forsøg på at komme det nærmere gives en beskrivelse af kontanthjælpssystemet samt sammensætningen af gruppen af kontanthjælpsmodtagere¹¹, da det er her de "svageste" ledige findes.

4.2 Kontanthjælpssystemet og dets brugere set fra oven

Kontanthjælpssystemet er det nederste økonomiske sikkerhedsnet for ledige, som har været udsat for en social begivenhed, og som ikke har andre muligheder for at skaffe det nødvendige til sig selv og eventuel familie, jf. Grundloven §75 stk.2. Flere forskellige sociale begivenheder kan medføre, at en person får behov for offentlig ydelse i form af kontanthjælp, hvorfor gruppen af kontanthjælpsmodtagere varierer karaktermæssigt. Nogle personer vil umiddelbart eller efter et kortvarigt kvalificeringsforløb være arbejdsmarkedsparate. Andre har væsentlige begrænsninger i arbejdsevnen i form af f.eks. fysiske og psykiske handicaps og/eller alvorlige sociale problemer, hvorfor de kan have svært ved at opnå beskæftigelse og blive selvforsørgende. Og det er netop denne målgruppe, som jeg i denne opgave vil have fokus på. Den præcise sammensætning af kontanthjælpsmodtagere vil dog variere over tid i takt med ændringer i den enkelte kontanthjælpsmodtagers situation (BM 2006:31-32). Følgende redegørelse for sammensætningen af kontanthjælpsmodtagere skal således anskues med forbehold.

⁹ Men der foreligger intet krav om omfanget af aktivering (Weise & Brogaard 1997:25).

¹⁰ Det Nationale Netværk

¹¹ Gennem projektet vil jeg for nemheds skyld bruge udtrykket kontanthjælp som en samlet betegnelse for kontanthjælp og starthjælp, med mindre andet fremgår eksplicit. Desuden omfatter kontanthjælpsmodtagere både aktiverede og ikke-aktiverede kontanthjælpsmodtagere, selvom ikke alle aktiverede modtager kontanthjælp, men f.eks. løntilskud.

I første kvartal 2008 er antallet af kontanthjælpsmodtagere i Danmark opgjort til ca. 86.500 (Jobindsats.dk), hvoraf omkring 63.000 betragtes som ikke-arbejdsmarkedsparate (matchgruppe 4-5). Fordelingen på matchgrupper afspejles i nedenstående tabel.

Tabel 1. Oversigt over fordeling af kontanthjælpsmodtagere på matchgrupper

Kontanthjælp. Antal fuldtidspersoner. Ledighed og aktivering			Jan-apr 08
			Antal fuldtidspersoner
Hele landet	Arbejdsmarkedsparate	Match 1	4.479
		Match 2	7.684
		Match 3	10.925
		Straksmatch	1.946
	Ikke-arbejdsmarkedsparate	Match 4	45.189
Match 5		16.252	

Som illustreret i tabellen befinder størstedelen af kontanthjælpsmodtagerne sig i matchgruppe 4 (52%). Ydermere er 19% kategoriseret i match 5. Kun 1/3 af kontanthjælpsmodtagerne er placeret i match 1-3 eller straksmatch. Sammenlagt udgør de to dårligst stillede matchgrupper godt 70% af kontanthjælpsmodtagerne. Størstedelen af kontanthjælpsmodtagerne afspejles på den vis at have betydelige problemer ud over ledighed.

I forhold til karakteristika som køn, alder og andre let kvantificerbare forhold fremtræder gruppen af kontanthjælpsmodtagere som følgende af foreliggende undersøgelser på området.

Kønfordeling: Blandt kontanthjælpsmodtagerne er der en overvægt af kvinder (55 %).

Alder: Hovedparten af kontanthjælpsmodtagerne befinder sig i aldersgruppen 30-44 år (45%). 16% er henholdsvis under 25 år eller over 50-67 år.

Uddannelse: Kontanthjælpsmodtagere har ofte en dårligere uddannelsesmæssig baggrund ift. den øvrige befolkning. Omkring to tredjedele af kontanthjælpsmodtagerne har ikke gennemført en erhvervsuddannelse og har kun Folkeskolen som højest uddannelsesmæssige baggrund.

Herkomst: Andelen af personer med anden etnisk herkomst end dansk er overrepræsenteret.

Civilstand: Omkring 70 pct. af kontanthjælpsmodtagere bor alene og har børn (AMS¹² 2007; DNN 2007; BM 2006).

På trods af at kontanthjælpen er tiltænkt som en midlertidig udvej, viser en undersøgelse fra SFI, at en del lever af ydelsen i årevis, og varigheden på kontanthjælp er konsekvent stigende op igennem matchgrupperne. Det vil sige, jo højere matchkategori dets længere varighed har kontanthjælpsmodtagerne typisk på forsørgelsesydelse (Bach & Petersen 2006: 34). En lignende undersøgelse (Rosdahl & Nærvig Petersen 2006) påpeger samtidig, at kontanthjælpsmodtagernes afhængighed af det offentlige forsørgesystem i realiteten er endnu større. Det

¹² AMS: Arbejdsmarkedsstyrelsen

skyldes, at mange kontanthjælpsmodtagere også er eller har været brugere af andre af forsørgelsessystemer før og/eller efter de har været på kontanthjælp. De seneste tal for 4. kvartal 2007 afspejler endvidere, at regeringens beskæftigelsesplan "Ny chance til alle" halter ift. at få hver fjerde passiv kontanthjælpsmodtager i job, fleksjob eller uddannelse inden juni 2008. Indtil videre er det kun lykkedes for 17% (AE-rådet 2008). Derudover fremgår det af analysen, at mens omkring 47% af kontanthjælpsmodtagerne i matchgruppe 1 er kommet i beskæftigelse, gælder det kun 4,5% af kontanthjælpsmodtagerne i matchgruppe 5 (Ibid.)

Overvejelser om hvad der kan forårsage, at en væsentlig andel af kontanthjælpsmodtagerne befinder sig på kanten af arbejdsmarkedet og hænger fast i systemet i længere tid, munder ud i følgende problemstilling:

"Hvad karakteriserer "svage" kontanthjælpsmodtageres livssituation? Hvilke barrierer samt incitament kan virke henholdsvis hæmmende og fremmende for en arbejdsmarkeds-integration, og opleves en tilknytning til arbejdsmarkedet overhovedet som værdifuld fra en marginal position?"

Til besvarelse af problemstillingen er der udarbejdet følgende arbejdsspørgsmål som hjælp til at belyse problemstillingens forskellige elementer:

- Hvordan er informanternes profil og sociale baggrund, og synes det at have betydning for deres forhold til arbejdsmarkedet?
- Hvilke individuelle og strukturelle barrierer tillægger de ledige en betydning?
- Hvad har størst motivationskraft - økonomiske eller ikke-økonomiske incitament?

Da et nyt aktiveringsprojekt danner rammen for nærværende undersøgelse, rejser jeg i forlængelse heraf dette underspørgsmål:

"Kan virksomhedscentre som aktiveringstilbud forbedre beskæftigelsesforholdene for "svage" samfundsgrupper?"

I det følgende vil jeg referere samlet til disse spørgsmål som problemstillingen.

Undersøgelsen har fokus på de lediges egne opfattelser af barrierer samt motivation overfor den beskæftigelsesrettede indsats. Det bør derfor påpeges, at sagsbehandlere og jobkonsulenter som myndighed muligvis vurderer de lediges motivation og barrierer samt udbytter af aktiveringsprojekter til at være henholdsvis mindre og mere omfangsrige end de fremlægges af informanterne.

5 Specialets opbygning

I det følgende afsnit redegøres for specialets opbygning og herunder relevansen af de enkelte afsnit for besvarelsen af problemstillingen.

Først vil jeg redegøre for, hvad der gør, at nogle ledige betragtes som "svage" ledige. Det gøres primært via eksisterende forskningsdata omkring barrierer, mens forskellige teoretiske perspektiver på arbejdsbegrebet og arbejdsmarkedsintegration i forlængelse heraf kan kaste lys over, hvilke incitamenter, der samtidig kan have en tiltrækningseffekt overfor målgruppen.

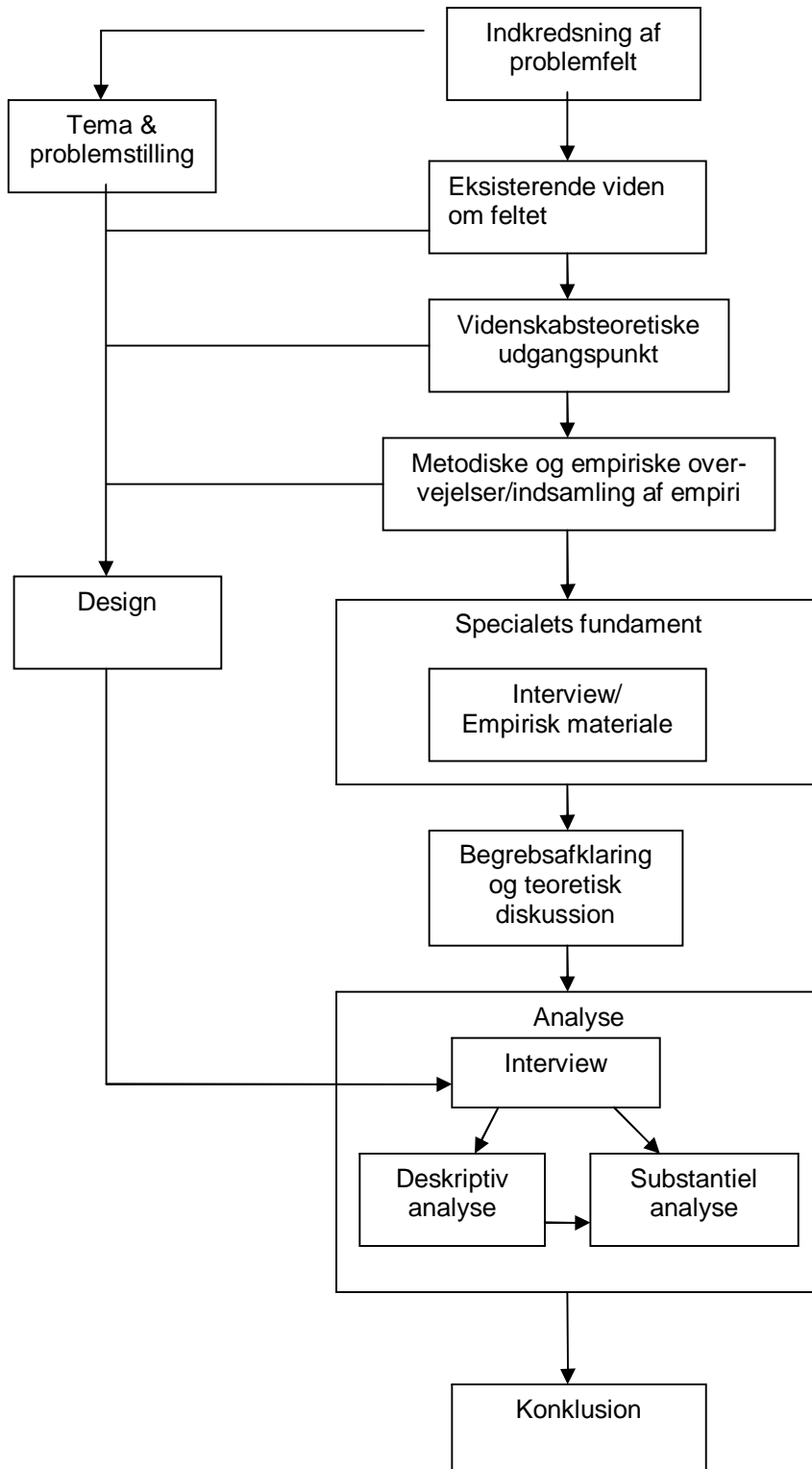
Dernæst vil jeg præcisere de metodiske og empiriske overvejelser, hvorunder en redegørelse for eksisterende teoriers funktion og anvendelse vil fremgå, ligesom den videnskabsteoretiske tilgang vil blive anskueliggjort. I den henseende tillægger jeg mig et kombinationsperspektiv med fænomenologien og hermeneutikken i centrum. Desuden argumenteres der i metodeafsnittet for, at denne opgave designmæssigt kan anses som et casestudie. Endvidere argumenteres der for brug af kvalitative interviews, ligesom der vil fremgå en beskrivelse af rekruttering af informanter, og de respektive virksomhedscentre, der udgør informanternes aktiveringssted. Endelig vil afsnittet indeholde en evaluering af de anvendte metoder og tilgange i praksis, ligesom jeg vil forholde mig reflektiv til den position og rolle, jeg har indtaget i relation til informanterne.

Efter redegørelsen for metode og empiri følger en begrebsafklaring og teoretisk diskussion af de temaer, som er fundet relevant i belysningen af problemstillingen. Empirien har den forbindelse været relevanskriterium for valg af teori. Teoriene bevæger sig på forskellige niveauer og har forskellige perspektiver og bud på, hvilke individuelle og strukturelle faktorer og diskurser der kan virke ind på en ledigs relation til arbejdsmarkedet. Det har således ikke været hensigten at gå i dybden med en teori, men at inddrage forskellige teoriapparater, der kan skabe en større forståelse for informanternes perspektiver. På den måde forventer jeg at nå til en større forståelse for kompleksiteten ved problemstillingen.

Den substantielle analyse følger herefter med et indledende og deskriptivt afsnit, som omhandler informanternes overordnede karakteristika, efterfulgt af en konkret analyse af de faktorer og mekanismer, informanterne oplever som henholdsvis hæmmende og fremmende for en entré på arbejdsmarkedet. Specialets konklusioner samt hvad man konkret kan lære af disse, vil fremgå afslutningsvist.

Nedenstående figur udgør en visuel præsentation af specialets struktur.

Figur 1. Kronologien i specialets opbygning

6 Eksisterende viden om feltet

Hvad der kan forårsage, at en væsentlig andel af kontanthjælpsmodtagerne "hænger fast" i systemet over længere tid og har sværere ved at komme i beskæftigelse, har flere undersøgelser på forskellig vis forsøgt at anskueliggøre. Den eksisterende viden omkring kontanthjælpsmodtagers potentielle problemer ud over ledighed vil således blive behandlet nedenfor, ligesom mulige incitamenter vil blive sat på dagsordenen. Sidstnævnte sker dels i henhold empirisk data og divergerende teoretiske perspektiver.

6.1 Individuelle barrierer

I visitationen¹³ af ledige vurderer kommunerne, hvorvidt den enkelte er arbejdsdygtig eller har andre problemer end ledighed. Kontanthjælpsmodtagernes problemer udover ledighed kan være vanskeligt at sammenfatte og kvantificere. I dette afsnit er der imidlertid forsøgt en præcisering af de mest udbredte problematikker. I en opstartsevaluering af Arbejdsmarkedsstyrelsens projekt 'Ny chance til alle' vurderes der fra kommunal side, at følgende problemfaktorer udgør væsentlige barrierer for lediges (gen)integration på arbejdsmarkedet:

- utilstrækkelige faglige kompetencer
- manglende sociale og personlige kompetencer
- manglende motivation
- psykiske problemer
- misbrugsproblemer

Kommunerne påpeger endvidere, at gældsproblemer og utilstrækkelige dansk-sprogkundskaber samt helbredsmæssige problemer også kan være med til at danne barrierer for en del af målgruppen. I en rapport fra SFI (Rosdahl & Petersen 2006) fremgår det desuden, at omkring halvdelen af de personer, som på et givet tidspunkt modtager kontanthjælp, vurderer, at deres arbejdsevne er nedsat pga. sygdom, ulykke eller slid.

De her nævnte problemer er ikke gensigt udelukkende og mange kontanthjælpsmodtagere kæmper sjældent kun med én af disse barrierer, hvorfor de ikke kan betragtes isoleret og adskilt fra de øvrige. Ofte står de over for flere af problemerne, som både alene og i kombination er med til at vanskeliggøre deres tilknytning til arbejdsmarkedet (AMS 2007: 23-24). Eksempelvis kan manglende motivation og lang tids fravær fra arbejdsmarkedet føre til psykiske problemer og/eller manglende faglige og sociale kompetencer og omvendt.

¹³ Visitation refererer til kommunerne og AF's opgaver overfor ledige såsom: vurdering af personens beskæftigelsespotentiale og/eller behov for særlig indsats.

6.2 Strukturelle barrierer

De ovenfor nævnte barrierer er forbundet med egenskaber og ressourcer i individet eller mangel på samme. Men en række andre faktorer kan ligeledes have en negativ indflydelse på den enkeltes beskæftigelsesmuligheder. Eksempelvis kan nogle ledige have svært ved at finde fodfæste på arbejdsmarkedet pga. rekrutteringsbarrierer (Andersen & Clement 2006: 31). Mange job besættes uden at have været i avisen eller været slået op på arbejdsformidlingen, hvorfor det kan have stor betydning, hvorvidt den enkelte har netværk inden for arbejdssfæren eller ej. Eftersom målgruppen for denne undersøgelse typisk har været uden tilknytning til arbejdsmarkedet i flere år, vil deres netværk ift. arbejde formentlig også være begrænset, hvilket kan vanskeliggøre en arbejdsmarkedsintegration yderligere. I de tilfælde hvor virksomheder modtager mange ansøgninger, foreligger der desuden en risiko for statistisk diskrimination: hvis man er uden erhvervs erfaring, har fysiske og/eller psykiske handicap eller en "forkert" nationalitet (Andersen & Clement 2006: 31).

Yderligere barrierer kan opstå som følge af samarbejdsproblemer mellem ledige og det sociale hjælpesystem (Ibid.: 45). Manglende hensynstagen til den enkeltes behov og ønsker kan spille ind. Opgørelser fra AMS viser bl.a., at der på kommunalt plan foreligger en tendens til favorisering af "nemme" sager. To ud af tre ikke-arbejdsmarkedsparate får ikke et aktiveringstilbud til tiden, mens det tilsvarende tal for de arbejdsmarkedsparate ledige er seks ud af ti. De personer, som er længst fra arbejdsmarkedet ryger tilsyneladende bagerst i jobcentrenes arbejdskvoter (Birkemose 2007).

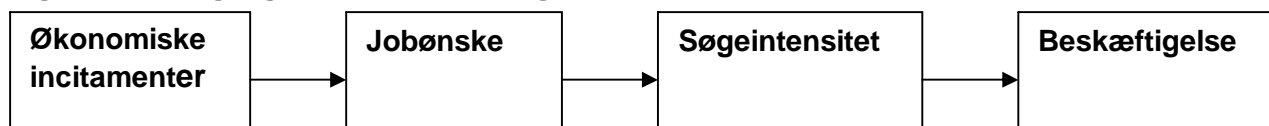
Endelig viser undersøgelser, at den lediges økonomiske ressourcer kan påvirke handlemønstre og være med til at neutralisere den enkeltes incitamenter til at arbejde. Økonomisk utryghed kan eksempelvis gøre ondt værre, fordi det fratager den ledige de ressourcer, der normalt ses som en forudsætning for at kunne handle effektivt ift. sin situation. Skærpede økonomiske incitamenter til at tage beskæftigelse resulterer nemlig sjældent i en forøget beskæftigelse for svage ledige. Dette kan forklares ved, at det er de selv samme grupper, som har en række problemer ud over ledighed. Blandt etniske minoriteter har nogle dårlige danskundskaber eller er traumatiserede pga. oplevelser i oprindelseslandet, mens andre ledige har svære helbredsmæssige problemer. I sådanne tilfælde kan nedsættelse af forsørgelsesydelse derfor føre til en forstærket fattigdom, social eksklusion og et indsnævret socialt medborgerskab for de berørte individer og familier (Gamst et. al. 2006).

Udover at afdække, hvilke barrierer der kan virke hindrende for, at ledige kommer i beskæftigelse, har specialet ligeledes til formål at belyse, hvad der kan motivere ledige til at blive integreret på arbejdsmarkedet.

6.3 Økonomiske pisk og/eller gulerødder

Fra politisk hold er der ingen tvivl om, at økonomiske "gulerødder/pisk" betragtes som vejen frem. En central del af beskæftigelsesindsatsen er koncentreret om ideologien: "Det skal kunne betale sig at arbejde" (BM 2007). Som følge heraf har man bl.a. forsøgt at fjerne eller reducere incitamentsmæssige barrierer, som kunne bevirke, at det økonomiske udbytte ville være ikke-eksisterende eller ligefrem kunne medføre tab af forbrugsgoder. Et eksempel herpå er indførelsen af et loft over kontanthjælpen. "Loftet" har til formål at indskærpe de offentlige forsørgelsesydelse, hvormed den enkelte får større økonomisk incitament til at komme i arbejde (Politikken 2005). Arbejdsmarkedspolitikken i Danmark er således i øjeblikket overvejende præget af tankegangen i økonomisk søgeteori; Jo større det økonomiske incitament er, desto mere motiveret er den ledige. Motivationen vil derfor få vedkommende til at søge mere flittigt efter arbejde, hvormed sandsynligheden for at komme i beskæftigelse øges jf. figur 2.

Figur 2. Tankegangen i økonomisk søgeteori

Kilde: Goul Andersen & Lund Clement 2006

Ifølge ræsonnementet i den økonomiske søgeteori skabes tilskyndelsen til at arbejde gennem økonomiske incitamenter. Omvendt kan en for høj kontanthjælp ift. det eksisterende lønniveau – herunder mindstelønnen forhindre den lediges motivation til at påtage sig et arbejde. Dertil skal imidlertid tilføjes, at den enkeltes forventninger til det økonomiske udbytte ikke nødvendigvis stemmer overens med virkeligheden. Det vil sige, at der foreligger en risiko for, at personen over eller undervurderer det reelle udbytte ved at komme i beskæftigelse (Andersen & Clement 2006:29).

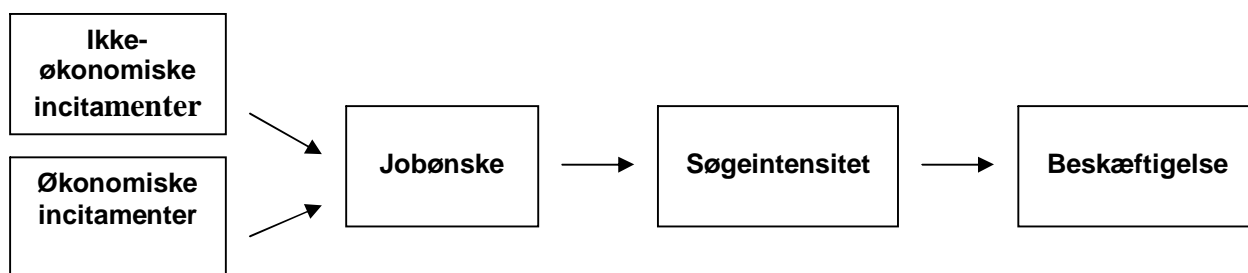
I nærværende undersøgelse vil der ikke foretages en beregning af de lediges økonomiske udbytte, men ved at benytte de lediges egen vurdering som måleenhed, bliver modellen nemmere at forholde til den aktuelle undersøgelse. Desuden må det forventes at være de lediges forventninger til økonomiske incitamenter, der kan have indflydelse på deres adfærd, hvorfor der synes at være belæg for at tage udgangspunkt i disse frem for faktiske lønudsigter.

6.4 Arbejdet i et ikke-økonomisk perspektiv

Inden for sociologien har der altid været et større eller mindre fokus på arbejdsbegrebets betydning for individets selvopfattelse og liv i det hele taget. Ledighed bliver på den måde en modpol og en mindst ligeså oplagt sociologisk problemstilling.

At der foreligger et udbytte ved at være i arbejde, er der indenfor det sociologiske felt flere, som er enige om¹⁴. Men modsat de økonomiske teorier lægger flere sociologiske teorier op til et bredere perspektiv på arbejde, hvor der tages højde for hverdagslivet og sociale sammenhænge i en ekstensiveret forstand. Hvor det økonomiske perspektiv udelukkende vægter den økonomiske gevinst, peger sociologiske teorier i højere grad på faktorer som samfundsnormer, social integration og behov for anerkendelse samt selvedfoldelse gennem arbejde. Den ovenfor angivne søgemodel vil i et sociologisk perspektiv således indeholde en ikke-økonomisk dimension:

Figur 3. Søgeteorien i et sociologisk perspektiv

Kilde: Model inspireret af Goul Andersen & Lund Clement 2006

Ifølge en af sociologiens klassikere - Karl Marx - udgør arbejdet (ideelt set) menneskets kilde til bestemmelse og skabelse; "*Arbejdskraftens udtryksform, arbejdet, er imidlertid arbejderens egen livsvirksomhed, hans egen ytring*" (Marx 1952: 77).¹⁵ Gennem arbejdet mente Marx, at mennesket udvikler sine egenskaber og er med til at producere den verden, vedkommende er en del af (Rasmussen 2001: 30). Arbejdet skaber grundlaget for menneskets selvrealisering og er ifølge Marx en kilde til frigørelse af samfundet (Jacobsen 2004: 70).

Teoretikere som Ulrich Beck, Zygmunt Bauman og Anthony Giddens betragter i dag arbejdet som en kilde til mulig 'frigørelse' (og undertrykkelse) af individet¹⁶. I kølvandet af den teknologiske udvikling, globalisering og individualisering er det i højere grad blevet op til den enkelte at skabe sin egen identitet og mening med livet. Der er på den vis tale om en proces, hvor individet i nogen grad frigør sig fra traditionelle bånd og former sin livsbane med henblik på at opfylde egne ønsker. Ud fra Giddens optik kan arbejdet have en positiv indvirkning på individets hverdagsliv. Det set i lyset af, at arbejdet kan være med til at skabe nogle faste va-

¹⁴ Bauman, Beck og Sennett ser mere skeptisk på arbejdets betydning for individet (Jacobsen & Tonboe: 2004).

¹⁵ I praksis sætter kapitalismen i Marx optik dog barrierer op mellem individet og produktionsprocesserne samt indviderne imellem, hvormed arbejdet får en karakter af noget ydre og påtvunget, som der flygtes fra, når muligheden foreligger (Månson 1997: 30).

¹⁶ Frigørelsen via arbejdet er forbeholdt den mobile 'elite', som har gode udfoldelsesmuligheder ift. forbrug og livsstil (Bauman 2002a: 60).

nemæssige rammer for tilværelsen, der genererer tryghed eller som Giddens vil sige - ontologisk sikkerhed (Giddens: 1996: 50-51). Ifølge Beck spiller arbejdet en central rolle både for den enkelte person og for de politiske- og økonomiske magtinstanser (Beck 2002). Normalbiografien er blevet til en "gør-det-selv biografi" og arbejdet er tilnærmelsesvis blevet den eneste gyldige målestok for vurderingen af mennesket og dets aktivitet i den vestlige verden: " *Kun det, der lader sig erkende og anerkende som arbejde betragtes som værdifuldt*" (Beck 2002:17). Arbejdet er med til at afspejle en persons ansigt udadtil, og kommer derved til at repræsentere en grundlæggende del af en persons selvopfattelse og selv værd. Sammenstemmende med Max Webers teori kan arbejdet i det vestlige samfund sættes i relation til den protestantiske etik, hvor arbejdet blev betragtet som et religiøst kald eller tegn på frelse (Weber 1995; Tonboe 2004: 27). Fra at arbejde for blot at kunne opretholde tilværelsen, er dét at arbejde i højere grad blevet en værdi i sig selv, og noget man gør uden at sætte spørgsmålstejn ved det¹⁷.

Undersøgelser fra bl.a. SFI og OECD bekræfter, at der i dag eksisterer en høj arbejdetik blandt den danske befolkning (Tonboe 2004: 29). En survey-undersøgelse omkring kontant-hjælpsmodtagere afspejler at det også gør sig gældende blandt ledige. Heraf ses det, at 90% af de arbejdsmarkedsparede ledige (match 1-3) gerne vil have et arbejde, og det tilsvarende tal for ikke-arbejdsmarkedsparede er henholdsvis 70% for matchgruppe 4 og 45% for matchgruppe 5 (Bach et al. 2006: 10). Men hvor arbejdet tidligere var rettet mod kollektivet uden undtagelse, er den nu rettet mod det enkelte individ, påpeger Bauman (Bauman 2002). Særligt i en højkonjunktur, hvor efterspørgslen på arbejdskraft gør sig gældende inden for store dele af erhvervssektoren, synes holdningen "alle kan (få et job), hvis de vil" at skinne igennem hos majoriteten. Forestillingen om, at det er samfundets skyld, synes at være passé. I tråd med (sen)moderne teorier om individet som værende reflektivt og aktivt handlende, bliver ansvaret for at skabe det gode liv og få et godt arbejde gjort til et individuelt projekt (Beck 1997 & Giddens 1996). Hvor arbejdsløshed tidligere blev betragtet som et fælles politisk problem, har det i dag i højere grad fået karakter af *personlig* utilstrækkelighed (Beck 1997). Denne holdning underbygges af en undersøgelse som Ugebrevet A4 har foretaget. Denne viser at hele 62% af 1.278 unge, der har deltaget erklærer sig enige i, at de fleste arbejdsløse godt kunne få et arbejde, hvis de virkelig ville. Kun 20% er uenige, mens de resterende har svaret henholdsvis "ved ikke" eller "hverken enig eller uenig" (Madsen 2007).

De førnævnte ændringer i arbejdsmarkedspolitikken indikerer ligeledes, at arbejdsmoralen er forsøgt kanaliseret ud blandt ledige. At de ydre strukturer kan have indvirkning på, hvorledes individet tænker og agerer, er en central pointe hos Pierre Bourdieu. Bourdieu fremhæver vigtigheden af at have konteksten in mente, når det gælder individets handlinger. Ud fra Bourdieus betragtning kan den position, individet indtager i samfundet, påvirke personens præferencer,

¹⁷ Weber mente den kaldsbaserede arbejdetik lå til grund for kapitalismens opblomstring i vestlige samfund (Weber 1995).

hvorfor den enkeltes holdninger og handlinger ikke udelukkende vil være præget af individuelle, reflektive valg, men i høj grad også af kulturen og de omgivende normer¹⁸ (Bourdieu 1995).

Samlet findes der altså adskillige bud på, hvilke faktorer der kan virke ind på "svage" lediges arbejdsmotivation. Et entydigt billede af målgruppen ift. barrierer og incitamenter er følgelig ikke let at tegne. Ovenstående bruges imidlertid som videns- og inspirationskilde for, hvilke forhold der kan gøre sig gældende for den specifikke gruppe af ledige, som denne undersøgelse omhandler. Jeg finder det således interessant at undersøge om, og i hvilken udstrækning nogle af de ovennævnte barrierer opleves samt hvilke incitamenter målgruppen selv tillægger værdi. Denne undersøgelse sætter m.a.o. fokus på barrierer såvel som incitamenter. Barrierer ift. arbejde defineres som faktorer, der påvirker mulighederne for at arbejde i negativ retning, mens incitamenter ift. arbejde defineres som faktorer, der påvirker motivationen til at arbejde i positiv retning. Årsagen til at begge elementer inddrages, hænger sammen med, at barrierer og incitamenter ikke kan adskilles helt. For eksempel er det ikke ualmindeligt, at en given faktor er et incitament for nogen, samtidig med at det er en barriere for andre. Nedsat forsørgelsesydelse kan eksempelvis godt motivere arbejdsmarkedsparede ledige til at gøre en øget indsats for at komme i job. Men for ressourcetsvage ledige gør et sådant tiltag muligvis mere skade end gavn, idet en forringelse af de økonomiske vilkår indskrænker den enkeltes handlemuligheder udadtil. Sat på spidsen kan det føre til social marginalisering, hvilket i sidste ende kan ødelægge den enkeltes selvtillid og motivation. Manglende incitamenter kan dog også i sig selv udgøre en stor barriere. En indsigt i, hvad der kan motivere denne gruppe til at arbejde, synes følgelig mindst lige så væsentlig, som hvad der hindrer dem, og en helhjertet beskæftigelsesindsats bør således have fokus på begge aspekter. At forskning omkring "svage" lediges incitamenter til at arbejde er relativt begrænset¹⁹, gør det blot mere aktuelt at tage fat om dette aspekt.

¹⁸ Disse perspektiver uddybes i afsnit 6.

¹⁹ Undersøgelser af bl.a. Goul Andersen et al (2003) og Nina Smith (1998) behandler dog økonomiske incitamenter.

7 Metodiske og empiriske overvejelser

I dette afsnit redegøres der for de metodiske og empiriske overvejelser, som danner grundlag for problemstillingen og analysen. Indledningsvis vil jeg præcisere, hvorledes foreliggende teori anvendes i specialet. Dernæst vil jeg fremlægge den videnskabsteoretiske tilgang for at klargøre, gennem hvilken optik nærværende undersøgelse udformes og datamaterialet fortolkes. Derudover vil der fremgå en beskrivelse af de mere konkrete og praktiske metodiske strategier. Endelig vil mine refleksioner og evaluering af valg og brug af de anvendte metoder i praksis blive ekspliciteret. Overvejelser omkring validitet, reliabilitet og generaliserbarhed præsenteres løbende.

7.1 Teorien som vejledende

I ovenstående er forskellige teoretiske perspektiver på arbejde samt foreliggende empiri inden for genstandsfeltet for projektet kort blevet behandlet. Den eksisterende teori og viden som præsenteres i specialet er imidlertid tiltænkt som inspirationskilde og ikke som et styringsredskab for analysen. Sammenstemmende med adaptiv teori vil de omtalte teoretiske ideer og modeller i specialet blot være vejledende for forskningsprocessen og skal ikke betragtes som endegyldige sandheder om verden, som virkeligheden skal relateres til (Jacobsen 2007: 262). Teorierne fungerer snarere som hjælperedskaber til at strukturere og skabe større forståelse for det empiriske data, ligesom teorierne tilpasses eller formes af empirien (Layder 1998: 38). Jeg tillægger mig således hverken en ren induktiv eller deduktiv tilgang men nærmere en mellemposition. Bevæggrunden herfor er tosidet. På den ene side nærer jeg et ønske om en åben og eksplorativ tilgang til genstandsfeltet. På den anden side har jeg som de fleste andre forskere forudgående teoretiske antagelser om det felt, jeg undersøger, hvorfor en ren induktiv tilgang er urealistisk. Dette ser jeg dog ikke som noget negativt, for som Derek Layder påpeger, kan *orienterende begreber* eller *baggrundsbegreber* have en forklaringskraft samt være guidende eller strukturerende for ens analytiske arbejde. De orienterende begreber fungerer dermed som bindeled mellem teori og empiri (Layder 1998: 102). Layder understreger desuden, at det er vigtigt at inddrage foreliggende teori i enhver forskningsproces, for ellers risikerer man at negligere eksisterende viden på området (Layder 1998: 47). Selvom specialets emne mig bekendt kun er blevet behandlet i et begrænset omfang inden for videnskabelige teoriapparater, findes der som anvist stadig teorier, der kredser om emner som f.eks. værdier i arbejde og social baggrund, der kan have relevans for min problemstilling. Perspektiver som disse vil derfor blive inddraget og uddybet i det følgende. Derudover vil der blive inkorporeret andre teorier, som kan være med til at sætte de mange facetter i mine informanternes livssituation og forhold til arbejdsmarkedet i perspektiv. Gennem en dialog mellem de teoretiske begreber eller typologier og empiriske data er hensigten at nå frem til et mere uddybende og sammenhængende billede af, hvilke faktorer der virker ind på integrationsprocessen.

7.2 Videnskabsteori

Specialet fokus er, som beskrevet, rettet mod at få indblik i, hvilke faktorer der henholdsvis kan virke hæmmende og fremmende for en tilknytning til arbejdsmarkedet gennem informanternes udsagn om barrierer og incitament. I en sammenhæng tilslutter jeg mig overordnet retningslinjerne inden for den fænomenologiske og hermeneutiske forskningstradition, som netop søger viden, der er baseret på forståelsen af menneskers handlinger ud fra deres eget synspunkt. Disse tilgange er imidlertid blot nogle blandt adskillige kvalitative forskningstilgange, hvorfor jeg finder det hensigtsmæssigt at give en kort introduktion til, hvad de bygger på.

7.2.1 Fænomenologiske spor

Fænomenologien indgår som et centralt element i undersøgelsen, idet målet er en indsigt i the lived experience hos de enkelte aktører, og således den enkeltes fortolkninger af virkeligheden og den verden vedkommende lever i. I forlængelse heraf belyses, hvordan en persons livserfaringer er formet af og medvirkende til at forme virkeligheden, hvilket er i overensstemmelse med Berger og Luckmann udlægning af socialkonstruktivismen. Her opfattes virkeligheden som værende konstrueret ud fra kategorier og begreber udviklet af mennesker til at forstå og kunne forholde sig til verden.

Analogt med den hermeneutiske tradition fordrer fænomenologien, at forskeren sætter parentes om sine fordomme og forståelser, da der kan gemme sig forskellige motiver, drifter og meninger bag menneskelige handlinger (Christoffanini 1998: 15). I den fænomenologiske ånd vil en forståelse for den sociale virkelighed, som den fremtræder for kontanthjælpsmodtagerne i denne undersøgelse kun være mulig, ved at lytte til dem på deres betingelser, og ved at være opmærksom på den kontekst af værdier og motiver, som de ledige er en del af. I praksis har jeg bl.a. forsøgt at efterstræbe det forudsætningsløse ved at frabede mig henholdsvis jobkonsulenternes og centerledernes fortællinger om og erfaringer med informanterne forud for interviewene. Derudover har jeg, som førnævnt, søgt en dialog mellem teori og empiri. Den viden, jeg opnår gennem interviewene, vil imidlertid være fortolket og tillagt betydning af de ledige selv. Det meningsfulde bag handlinger kan derfor ikke observeres. Dét, der kan observeres og tolkes på, er meningsudtryk (Højberg 2003: 118). Fænomenologiens krav om, at man som forsker primært skal forholde sig deskriptiv, finder jeg i den sammenhæng ikke tilstrækkelig ift. besvarelsen af problemstillingen. For at kunne opnå en forståelse for, hvorfor de "svage" ledige handler, som de gør eller har de værdier, de har, finder jeg det nødvendigt med en fortolkning af deres subjektive meninger. Desuden ønsker jeg at sætte informanternes udsagn op mod hinanden samt ift. konteksten og begreber af relevans for problemstillingen. Denne tilgang er netop kendetegnende som hermeneutisk.

7.2.2 Den hermeneutiske fortolkningskunst

Hermeneutik har rødder tilbage til den græske mytologi og betyder fortolkningskunst og videnskab (Andersen et.al. 1998: 94). Formålet med hermeneutikken er at forsøge at få indsigt i aktørernes forståelser og meninger bag handlinger i sociale kontekster (Højberg 2003: 119). Inden for den hermeneutiske forskningstilgang karakteriseres meningsfortolkning ved en hermeneutisk cirkel eller spiral. Det forstået sådan, at al fortolkning foregår i en cirkulær og vekselvirkende proces mellem de enkelte datasegmenter og den overordnede kontekst, hvori empirien fortolkes eller mellem det, der skal fortolkes og forskerens forforståelse (Gilje & Grimen 2002: 178). Fortolkninger står så at sige på skuldre af andre fortolkninger, i den forstand at forskeren løbende udvider sin meningsforståelse gennem en hele tiden mere reflekteret fortolkning af helheden (Kristiansen & Kroghstrup 1998: 173-174).

I forhold til nærværende undersøgelse belyses de lediges forhold til arbejdsmarkedet eller mangel på samme eksempelvis først ved at se på målgruppens barrierer og derefter på deres incitament, der hver for sig udgør delsegmenter af empirien. Men for at få et fyldestgørende billede af, hvordan informanternes situation er, og en reel forståelse for, hvorfor de ikke har en relation til arbejdsmarkedet, kræver det, at der ligeledes tages højde for de andre aspekter, som beskrives i interviewene. Det kan f.eks. være opvækstvilkår, sociale netværk, traumatiske oplevelser m.m., som alle kan have en indflydelse på målgruppens situation. Efter at have undersøgt disse forhold, vender man tilbage til de centrale temaer for undersøgelsen med det formål at finde frem til en indbyrdes relation og særskilte betydninger mellem datasegmenterne. Hvorefter fortolkning af det samlede empiri foretages på ny. Den hermeneutiske proces er, som Steinar Kvale beskriver, således langvarig: "*I princippet er sådan hermeneutisk udlægning af teksten en uendelig proces, men i praksis standser den, når man er nået frem til en fornuftig mening uden indre modsigelser*" (Kvale 2001: 57).

Kristiansen og Kroghstrup pointerer dog, at dette er en idealiseret fremstilling af den hermeneutiske proces. For det første kan der være en faldgrube i at tilstræbe et harmonisk resultat i tolkningsprocessen, da det kan føre til overgreb på det empiriske, som er præget af tvetydigheder. For det andet vil en forsker altid anvende kreativitet som i et eller andet omfang bærer præg af forskerens viden og/eller forestillinger om det aktuelle genstandsfelt for undersøgelsen (Kristiansen & Kroghstrup 1998: 174). Sidstnævnte understreger en central pointe inden for den hermeneutiske tradition - en forsker møder aldrig verden forudsætningsløst. En ren objektiv tilgang til et genstandsfelt er ikke mulig, da forskeren altid medbringer et særligt sæt af værdier og idéer i analysen af et ukendt fænomen. Med henvisning til Hans Georg Gadamer kan man sige, at ens forståelser af verden altid er bundet op på den situation, man befinder sig i, som er kendetegnet ved en bestemt horisont. Gadamer definerer det således: "*En horisont er det synsfelt, der omfatter og omslutter alt det, som er synligt fra et bestemt punkt*" (Gadamer 2007: 288). Horisonten knytter sig til den historie og den kultur, man agerer i, ligesom den ikke er bundet til et bestemt ståsted, men løbende er under forandring og revidering i takt med, at man får en ny forståelse af noget. "*Forståelse er altid den proces, hvor horisonter, der formodes at eksisterer hver for sig selv, smelter sammen*" (Gadamer 2007: 291). Da man aldrig kan forlade

sin egen horisont, skal horisontsammensmeltningen imidlertid ikke forstås som, at to horisonter bliver identiske. Der er nærmere tale om en slags dobbelt optik, en metaforisk erkendelse, hvor der både er lighed og forskel og hvor man stræber efter at forene ens egen horisont med en andens (Jørgensen 2007). Det handler ikke om, at man skal suspendere sin forforståelse – hvilket ifølge Gadamer heller ikke er muligt (Gadamer 2007: 285). Tværtimod kan der argumenteres for, at sådanne forestillinger kan være en nødvendig betingelse for overhovedet at kunne bedrive videnskab. Uden disse kunne ens undersøgelser nemt mangle retning, da det ville være svært at gennemskue, hvad man skulle rette sin opmærksomhed imod samt gøre én blind over for, hvordan problemer kan løses (Gilje & Grimen 2002: 11 & 172).

I en sociologisk-teoretisk sammenhæng kan der også argumenteres for at en indsigt i informanternes handlemønstre kræver en forståelse for, hvilken position de handler fra. For at opnå en indsigt i menneskers synspunkter, tanker og handlinger, understreger Bourdieu, at det kræver; “(...) *a grasp of the social conditions of which they are the product: this means a grasp of the circumstances of life and the social mechanisms that effect the entire category of which any individual belongs (...)*”²⁰ (Bourdieu 1999b: 613). I Bourdieus optik er det væsentligt, at have øje for de ydre strukturer og den position, som henholdsvis jeg og informanterne har i det sociale rum, da det har indflydelse på vores dispositioner og præferencer (Bourdieu 1995 & 1999). Så for at komme bag om det, der ikke er synligt for det blotte øje og opnå en større forståelse for de fænomener, der undersøges, er det både vigtigt at have øje for de samfundsmæssige strukturer samt at reflekterer over ens personlige forestillinger om verdenen og forholde sig åben og villig til at justere på ens forforståelse og fordomme.

Det handler således om på den ene side at rette blikket udad til det felt, man forsøger at begribe samtidig med, at man på den anden side retter blikket indad mod sig selv, mod de ikke-reflekterede betydninger, som f.eks. de lediges situation har for mig. Bernstein nævner i den sammenhæng, at det er gennem dialogen med det, vi har antagelser om, snarere end via monologisk selvransagelse, at det er muligt at blive mere bevidst om det prækonstruerede (Bernstein 1985/2004: 34). I samtalen med kontanthjælpsmodtagerne drejer det sig dermed om at være opmærksom på min egen position og at undgå at mine personlige antagelser og forforståelser af de lediges situation - herunder forestillinger om barrierer og incitament er ikke tager overhånd. Hvorledes dette er forsøgt realiseret i praksis fremgår under afsnit 5.

²⁰ Modsat Gadamers humanistiske tilgang, er Bourdieus mere strukturalistisk orienteret.

7.3 Metode

I relation til de anførte overvejelser omkring forholdet mellem strukturer, aktører og kontekst har jeg fundet det relevant at lægge vægt på casestudie som forskningsstrategi og anvende kvalitative forskningsinterviews hertil. Bevæggrunden for disse metodiske valg, vil blive beskrevet i nedenstående.

7.3.1 Casestudie som forskningsstrategi

Casestudie som analysestrategi er her fundet relevant, idet den lægger op til et studie af et samtidigt fænomen i dets virkelige kontekst ved at se på, hvilke hændelser der foregår, og hvad de fører med sig. Mere specifikt kan casestudier med teoretikeren Robert K. Yin defineres sådan:

" Et casestudie er en empirisk undersøgelse, der belyser et samtidigt fænomen i dets real-life kontekst, hvor grænserne mellem fænomen og kontekst ikke er entydige, og hvor der anvendes multiple kilder til belysning " (Yin 1994: 13).

Casestudiet tjener i dette projekt to formål. For det første anvendes strategien til at kaste lys over de dynamikker og forhold, der gør sig gældende for de forskellige ledige i virksomhedscentrene. For det andet anvendes casestudiet eksplorativt – således at virkeligheden udgør den primære kilde til forståelse for informanternes barrierer og incitamenter. Da jeg ønsker et dybdegående indblik i informanternes situation herunder faktorer af betydning i arbejdshenseende, finder jeg det således hensigtsmæssigt at tage udgangspunkt i det miljø, hvor informanterne befinder sig. Gennem denne strategi opnår jeg nærhed til den virkelighed, som de implicerede er i samt mulighed for at indfange den kompleksitet, der kendetegner menneskelig handlen. I relation til denne undersøgelse udgør kontanthjælpsmodtagerne på virksomhedscentrene fænomenerne (casen), mens virksomhedscentrene og det omgivende samfund repræsenterer hver deres kontekst. Ifølge Bent Flyvbjerg er det netop konteksten i en case, der er interessant at undersøge, da det ikke er muligt at finde en endegyldig sandhed, der kan gøre sig gældende i alle tilfælde. Alle cases er i mere eller mindre grad unikke, uden at det dog udelukker muligheden for at generalisere (Flyvbjerg 1991).

Virksomhedscentrene varierer i form og opbygning. Nogle informanter arbejder sammen om selvstændige projekter i virksomhederne, mens andre er delt ud på forskellige afdelinger og indgår i den daglige produktion (DISCUS 2007). De forskellige arbejdsområder med dertilhørende forskellige arbejdsopgaver og strukturer kan på den måde karakteriseres som forskellige kontekster, som alle kan have indflydelse på informanternes opfattelser og erfaringer med virksomhedscentret og erhvervslivet i øvrigt. Desuden er der rimelig sandsynlighed for, at de ledige differentierer ift. opvækstvilkår, uddannelsesbaggrund m.m. I realiteten er der således ikke blot én kontekst at tage højde for men multiple.

Foruden et fokus på konteksten er det ligeledes væsentligt at være bevidst om, hvilken type casestudie der anvendes, idet betingelserne for vidensproduktion varierer fra type til type (Yin 2003:40-42). Der skelnes her mellem single casestudie- og multiple casestudiedesigns. De to typer differentierer sig fra hinanden i antallet af cases. I single casestudiedesign bearbejdes en enkelt case, mens der i et multipelt casestudie arbejdes med to eller flere cases (Ibid.).

Nærværende undersøgelse kan betragtes som et single casestudie, idet det er de ledige på virksomhedscentrene, der er omdrejningspunktet for projektet og hverken variationer mellem de ledige i de forskellige virksomhedscentre eller landets kommuner²¹. Single-casestudiet har den fordel, at det giver mulighed for at arbejde i dybden med genstandsfeltet og opnå en høj detaljeringsgrad ift. den valgte problemstilling.

Ved at foretage en strategisk udvælgelse af casen, kan man i øvrigt øge en case' generaliserbarhed. Nærværende case om "svage ledige" kan, jf. Flyvbjergs casetyper²², beskrives som ekstrem. Det skyldes, at disse befinder sig i en problemfyldt situation – som marginaliserede, der overtræder arbejdsnormen, også selvom det ikke nødvendigvis er selvforskyldt, men grunder i f.eks. psyko-soziale barrierer eller manglende accept/diskrimination fra samfundet. Set ud fra en socialpolitisk vinkel kan casen ligeledes beskrives som paradigmatisk, idet man kunne forestille sig, at en belysning af kontanthjælpsmodtagernes barrierer og incitament er kan være med til at forme viden om, hvilke tiltag der kunne være hensigtsmæssige at fokusere på ift. at bringe "svage" ledige tættere på arbejdsmarkedet. Som før påpeget, er det imidlertid ikke specialets formål at komme med løsningsforslag eller retningslinjer for det sociale arbejde, men blot af afdække, hvilke barrierer og incitament er der kan spille en rolle for en arbejdsmarkedsintegration. Dog vil jeg ikke afvise, at den viden, som opnås ved at anskue arbejdsmarkedsproblematikken gennem deres øjne, kan bruges til inspiration og mulig innovation på området. På baggrund heraf opstår der i hvert fald mulighed for at opstille nye teorier og forskningsspørgsmål og i sidste ende for at skabe et mere nuanceret billede af problemstillinger forbundet med kontanthjælpsmodtagers livssituation og forhold til arbejdsmarkedet.

Det kan dog være problematisk at hævde, at nærværende case er repræsentativ og kan generaliseres til alle ledige i matchgruppe 4 og 5, for selvom de ledige i denne undersøgelse altid vil være repræsentative for dem selv, er de det så også for en samfundsgruppe? Det vil nødvendigvis kræve en større stikprøve eller population end tilfældet er i denne undersøgelse. De fremkommende resultater vil derfor ikke kunne opfattes som endegyldige sandheder, men vil i stedet kontinuerligt kunne udsættes for refleksion og revurdering. Dette hænger endvidere sammen med, at empirien, der er indsamlet via kvalitative interviews er personificeret, da det er udvalgte ledige, som angiver deres personlige oplevelser og vurderinger af deres situation som ledig. Men ved at sammenstille og systematisere de personlige og individuelle udsagn kan der muligvis udledes træk og tendenser, som gør sig gældende mere generelt.

²¹ Den kommunale afgrænsning uddybes i nedenstående.

²² Andre casetyper er: *Maximum-variation cases*, der har til hensigt at udvikle viden om, hvilken betydning variationer blandt cases har for en case's udseende - kræver multipelt case-design, samt *kritiske cases*, der henviser til logiske slutninger og er velegnet til test af eksisterende teori. (Flyvbjerg 2001:78-81).

Manglende stringens, objektivitet samt generaliserbarhed er imidlertid en kritik, der ofte rettes mod casestudier. Ligeledes kritiseres casestudier for at indeholde en tendens til 'bias' ift. verifikation, forstået som en tilbøjelighed til at bekræfte forskerens forudfattede opfattelser (Flyvbjerg 1991: 154). Ifølge Flyvbjerg er der dog tale om misforståelser omkring forskningsstrategien. Casestudiet forsøger netop at mindske bias ved krav om nærhed til empirien, i den forstand at jo tættere man er på empirien, desto større sandsynlighed er der for at opdage eventuelle bias i projektet. Den tætte kontakt til feltet bevirker, at forskellige teorier og hypoteser bliver testet på virkelighedens præmisser og ikke analysens²³, hvormed validiteten øges (Flyvbjerg 1991: 156).

I selve tilrettelæggelsen af casestudier vægtes det, at der gøres brug af flere forskellige dataindsamlingskilder, da det øger konklusionernes troværdighed og mulighederne for at generalisere. I denne undersøgelse udgør fundamentet for den empiriske analyse: dokumentanalyser og interviews. Casestudiet vil som følge heraf blive gennemført ved at triangulere mellem individuelle interviews med de ledige i de forskellige virksomhedscentre og foreliggende empiriske undersøgelser og dokumenter samt data indsamlet gennem 'projekt virksomhedscenter'²⁴. Informanternes udsagn vil imidlertid fungere som det primære data.

7.3.2 Indsamling af data – kvalitative interviews

Til indsamling af data er valgt kvalitative interviews, idet jeg tilstræber at afdække motiver for handling med udgangspunkt i den måde, "svage" ledige anskuer verden. I tråd med fænomenologien fokuseres der på, hvordan de implicerede selv opfatter deres situation som ledig, og til det formål er denne metode særligt egnet (Kvale 2001: 63). Samtlige perspektiver vil efterfølgende blive fortolket hermeneutisk. For at sikre, at det indsamlede data indeholder relevant information, vil det løbende blive vurderet ift. undersøgelsens problemstilling, hvorved validiteten højnes. Validiteten afhænger imidlertid især af, at man forholder sig kritisk til resultaterne, og at der tolkes og teoretiseres nuanceret ud fra empirien. Undersøgelsens validitet fordrer således en løbende kontrol gennem alle undersøgelsens faser.

Interviewet kan i sig selv opfattes som en mellem-menneskelig situation, hvor samtale udgør redskabet til at indsamle viden. Min rolle var imidlertid primært at agere professionel lytter og så vidt muligt spørge i en balance mellem empati og distance. Det var både vigtigt, at informanterne fik plads til at kunne udtrykke sig ud fra egne referencerammer samtidig med, at der blev holdt fokus på relevante emner.

²³ Casestudier ender ofte med at tilbagevise forskeres forudfattede teorier. Der er således en tendens til falsifikation af forudfattede opfattelser i højere grad end verifikation (Flyvbjerg 1991: 156).

²⁴ Empirien i 'projekt virksomhedscenter' er dels baseret på fokusgruppe interviews med ledige på seks udvalgte virksomhedscentre samt via interviews med projektkoordinatorer og jobkonsulenter samt ansvarlige centerledere.

7.3.2.1 Ethiske overvejelser

Etisk spiller her en væsentlig rolle, da specialet tager afsæt i de lediges personlige beretninger vedrørende deres oplevelser og barrierer ift. arbejdsmarkedet og hverdagslivet generelt. I den forbindelse handler det om ikke at påføre de interviewede uhensigtsmæssigt ubehag. Indledningsvis er alle interviewpersoner blevet kontaktet (via mellemed) og fået præsenteret undersøgelsen. Forud for interviewene er informanterne endvidere blevet informeret om undersøgelsens indhold og formål og at anonymisering vil blive tilstræbt²⁵ jf. bilag 1. Interviewpersonerne er ligeledes gjort bekendt med at betroede informationer, som kan fremkomme under interviewsituationen ikke vil blive behandlet læmfædigt, idet det kan virke krænkende ift. interviewpersonernes og andres identitet. Aftalerne om interview er desuden alle baseret på frivillighed og har til enhver tid kunne afbrydes.

Hvor frivillig tilslutningen til interviewene reelt set har været er imidlertid usikkert, eftersom virksomhedslederne fungerede som mellemed mellem mig og informanterne, hvorfor informanterne måske har følt sig forpligtet til at deltage for at fremstå som gode potentielle medarbejdere. Som Kvale oplyser, er princippet om informeret samtykke således fornuftigt og efterfølgelsesværdigt, men ikke uden problemer i praksis (Kvale 2001: 118).

Etiske retningslinier fordrer ydermere, at forskningen skal søge en *"forbedring af den menneskelige situation, der udforskes"* (Kvale 2001: 117). Denne pragmatiske tankegang er imidlertid ikke helt ekstensiveret i dette projekt. Formålet med undersøgelsen er i udgangspunktet netop ikke er at ændre på informanternes arbejdsmarkedsvilkår, men i stedet at belyse hvilke faktorer, ledige selv mener, kan have en henholdsvis positiv eller negativ effekt ift. en (gen)integration i erhvervslivet. Projektets resultater er derfor blot tiltænkt at kunne bruges til at beskue ledighedsproblematikken i et andet lys. Ved at betragte verden og arbejdssfæren gennem informanternes øjne opnås en større forståelse for, hvilke omstændigheder der spiller en rolle, når man befinder sig på kanten af arbejdsmarkedet. I sidste ende kan undersøgelsens resultater dog muligvis inspirere til nye handlemåder i integrationsprocessen af de 'svage' ledige, som kan være med til at forbedre deres vilkår på sigt. Hvis resultaterne medfører positive forandringer inden for feltet, vil det imidlertid mere være en sidegevinst end undersøgelsens primære formål.

7.3.2.2 Interviewguide

Da casestudiet er ønsket anvendt både eksplorativt og til at afklare eksisterende forskningsspørgsmål, er der i dataindsamlingen arbejdet ud fra en halvstruktureret interviewguide (Kvale 2001: 136). Interviewguiden er overordnet organiseret i tre hovedblokke jf. bilag 2. Først og fremmest har jeg haft til hensigt at tale med informanterne om deres fortid ved at spørge ind til deres baggrund og ledighedshistorie. Dernæst ville jeg omkring mere nutidsrelateret emner

²⁵ Oplysningen om anonymisering kan dog have den utilsigtede virkning, at den enkelte får følelsen af, at det forventes, at personen har noget kritisk eller problematisk at afsløre, hvormed oplysningen kan skabe mere forvirring og usikkerhed end gavn. I langt de fleste tilfælde forekom informanterne imidlertid indifferente over for informationen.

såsom deres oplevelse af aktiveringsprojekter – herunder virksomhedscentret og samarbejdet med de sociale myndigheder og virksomheder. Ligeledes er deres trivsel samt motivation og forventninger til arbejde blevet behandlet i samme ombæring. Endelig er interviewene rundet af med nogle enkle spørgsmål om fremtiden og informanternes forestillinger om ønskejob. Disse spørgsmål har haft to formål. Dels skulle de give indsigt i, om informanterne forekom optimistiske omkring fremtiden samt var motiveret for at arbejde. Derudover forventedes spørgsmålene at kunne være med til at skabe en positiv stemning inden interviewet blev afrundet, så informanterne forlod interviewet i godt humør. Det skyldes en erkendelse af, at ledighed kan være et sårbart og meget personligt emne for nogle. Af samme årsag er de mere personlige spørgsmål ift. de øvrige temaer ligeledes blevet behandlet med omhu. I et forsøg på at skabe en tryk og afslappet stemning blev interviewet desuden indledt med en løs snak om bl.a. vejret, beach-party (som var aktuelt på daværende tidspunkt) og. lign. efterfulgt af mere lettilgængelige spørgsmål om informanternes baggrund og civilstand m.m.

Formålet ved den bredtfavnende tilgang til feltet har været, at få mulighed for erkendelse af nye og interessante perspektiver på problemstillingen, som jeg i starten måske ikke selv har været opmærksom på. Da der er ønsket udgangspunkt i de lediges egne fortællinger og struktur, er interviewguiden imidlertid ikke blevet fulgt slavisk. Interviewguiden har alene været til tænkt som et inspirationsredskab ift. at komme omkring relevante emner. Derved forventede jeg også at undgå, at komme til at lede informanterne til bestemte svar.

Selvom interviewguidens temaer varierer og har haft til hensigt at belyse forskellige forhold, har disse være vanskelige at holde skarpt adskilte. Informanternes motivationer for at arbejde kunne eksempelvis godt komme til udtryk i forbindelse med trivsel og omvendt, ligesom det gjorde sig gældende ift. øvrige emner. Dette har jeg imidlertid set mere som en force end en ulempe, da det var med til at bidrage til, at interviewene fik et mere naturligt flow og kunne vise hen til analytisk betydningsfulde relationer.

7.3.2.3 Rekruttering af informanter via virksomhedscentre

Det empiriske materiale tager udgangspunkt i en gruppe kontanthjælpsmodtagere, som er tilknyttet det omtalte pilot-aktiveringsprojekt *Virksomhedscenter*. Afsnittet indeholder derfor først en nærmere præcisering af, hvad der er forbundet med et virksomhedscenter, hvilket munder ud i en beskrivelse af rekrutteringsstrategierne.

Hvad er et virksomhedscenter?

I juni 2006 igangsatte rådgivningsfirmaet DISCUS A/S med støtte fra Arbejdsmarkedsstyrelsen pilot-aktiveringsprojektet Virksomhedscentre i seks kommuner (DISCUS 2007). Virksomhedscentrene har til formål bringe flere kontanthjælpsmodtagere i matchgruppe 3-5 tættere på arbejdsmarkedet, som af forskellige psykiske eller sociale årsager selv har svært ved at få en fod inden for på arbejdsmarkedet. Det vil sige, at gennem tilbud, der forventes at kunne forbedre de lediges sociale og faglige kompetencer, har centrene til hensigt at skabe flere indgange til arbejdsmarkedet for mennesker på kanten af arbejdsmarkedet.

Et virksomhedscenter er karakteriseret ved, at det etableres og drives af offentlige eller private virksomheder efter aftale med et lokalt jobcenter. Hvert virksomhedscenter har 4-12 kandidater²⁶ tilknyttet, som løser opgaver for virksomheden efter behov og muligheder. Centrene har til opgave at sikre en sammenhæng mellem virksomhedens drift og målgruppens behov for en mere social rummelig eller direkte behandlingspræget indsats. Lønudgifter til mentorer og lederne i centrene, som har ansvaret for kandidaterne, finansieres af kommunen (jobcenteret). Visiteringen af kandidaterne er ligeledes pålagt kommunen. Kommunen er samtidig forpligtet til at følge op på kandidaternes udvikling og have et "støtteberedskab" parat til kandidaterne og virksomhederne i form f.eks. sprogundervisning, behandling, fysisk træning og lign. Til trods for at målgruppen i realiteten kategoriseres som værende ikke-arbejdsmarkedsparate, får de indledningsvist at vide, at selvom de ikke er garanteret ansættelse efterfølgende, foreligger muligheden.

Virksomhedscentret betragtes som et alternativ til kommunale aktiveringsprojekter, men ligger stadig inden for genren "aktiveringstilbud", hvorfor kandidaterne ikke udbetales løn men forbliver på den type offentlig forsøgelse, som de modtog, inden de blev tilknyttet et center²⁷ (Regeringen 2006: 17-19).

7.3.2.3.1 Kommunalafgrænsning og informantudvælgelse

Indledningsvist overvejede jeg et komparativt studie mellem to eller flere kommuner. Af flere grunde valgte jeg i sidste ende at afgrænse mig til en enkelt mellemstor kommune i region Midtjylland. Afgrænsningen skyldes først og fremmest, at der vil være variationer mellem de forskellige kommuner i deres organisatoriske struktur og problemforståelser samt generelle arbejde med kontanthjælpsmodtagere. Disse ville være nødvendige at tage højde for, da de kan forventes at have indvirkning på kandidaternes situation. En komparation på tværs af kommunerne ville derfor fordre et større fokus på kontekstmæssige faktorer inden for kommunalt regi, end det er ønsket i denne undersøgelse, hvor det er individet (kandidaten) og ikke de sociale systemer, der står i centrum. Derudover synes en afgrænsning til den specifikke kommune gangbar, idet der her arbejdes med en mere broget flok af kontanthjælpsmodtagere end i flere af de øvrige kommuner. Ideen bag specialet blev derfor præsenteret i et brev²⁸ til projektkoordinatoren og nogle af jobkonsulenterne i kommunen, som udviste interesse for projektet. Via en jobkonsulent fik jeg kontakt til de relevante virksomheder, som jeg derefter personligt rettede henvendelse til, hvorved jeg kom i forbindelse med 12 kandidater i centrene²⁹. Hovedparten af informanternes beskæftigelsesstatus var 'aktivering' på interviewtidspunktet. En enkelt var kommet i beskæftigelse med løntilskud og en stod yderligere til ordinær ansættelse

²⁶ Kontanthjælpsmodtagerne bliver i pilotforsøget kaldt kandidater, da betegnelser som ledig, kontanthjælpsmodtager, bruger og borger er uhensigtsmæssig, når man skal fungere på en virksomhed (DISCUS 2008).

²⁷ De konkrete virksomhedscentres karakteristika følger i nedenstående.

²⁸ Se bilag 3.

²⁹ Se afsnit 5.4.1. for mere om fremgangsmåden.

inden for 14 dage efter interviewtidspunktet³⁰. Endvidere var en anden under revalidering til fleksjob eller skånejob med pension.

Målgruppen blev udvalgt ud fra følgende kriterier:

- Var forud for aktiveringstilbudet matchkategoriseret som 4, 5 eller lav 3
- Var eller havde været tilknyttet et virksomhedscenter

For at få et så nuanceret og dybdegående helhedsindtryk som muligt af denne gruppe af ledige, er der ligeledes forsøgt en spredning på faktorer som etnicitet, alder og køn. Derudover er informanterne blevet udvalgt, så der er variation ift., hvor de befinder sig i aktiveringsforløbet. Der er således sigtet på at inddrage ledige, som lige er startet i et center, nogle der er halvvejs, såvel som nogle, der af forskellige årsager har forladt et virksomhedscenter pga. beskæftigelse eller andet.

7.3.2.4 Konteksten - en skildring af de konkrete virksomhedscentre

Et fokus på strukturer og kontekster kan bidrage med indsigt i, hvad der eksempelvis kan begrænse og skabe muligheder for det enkelte individ (Friche 1992: 29-55). I nedenstående gives derfor en kort beskrivelse af de implicerede virksomheder og dertilhørende virksomhedscentre ift. organisering og arbejdsopgaver. Da det er de ledige, som er aktiveret i virksomhedscentrene, der er i centrum, vil skildringerne være koncentreret om forholdene i netop disse centre og ikke i virksomhederne generelt. Flere steder er der imidlertid et overlap mellem disse.

Følgende virksomheder danner ramme for virksomhedscentrene i specialet: Nørhaven Book, Gramo A/S, Føtex og Gammelgaard plejehjem.

Nørhaven Book

Indtil for tre år siden hed virksomheden Chr. Henriksen og fungerede som et selvstændigt bogbinderi. Efter en fusion blev virksomheden en del af Nørhaven koncernen og det eneste danske arktrykkeri, der selv indbinder bøger og boglignende produkter i såvel hard som soft covers. Denne afdeling rummer 89 ansatte. Virksomheden har plads til syv kandidater ad gangen³¹ i virksomhedscenteret. Derudover har virksomheden fire ansat på særlige vilkår. Kandidaterne er i udgangspunktet samlet et sted, hvor de udfører lette manuelle arbejdsopgaver såsom klipning og tilskæring af papir, men de fordeles med tiden i forskellige afdelinger i produktionen efter interesse og helhedsindtryk. Kandidaterne møder i tidsrummet mellem 7 og 8, og arbejder i gennemsnit mellem 4-6 timer om dagen (DISCUS 2007³²). To mentorer følger informanterne i hverdagen.

³⁰ Da der er taget udgangspunkt i informanternes beskæftigelsessituation på interviewtidspunktet, er personen registreret som aktiveret.

³¹ Egne data.

³² Oplysninger via egne observationer og Discus *Inspirationskatalog*.

Gramo A/S

Gramo er et bogbinderi, der ligesom Nørhaven Book er fusioneret med et større selskab – trykkeriet Dyremose ApS. Virksomheden har 25 medarbejdere og derudover virksomhedscenteret med plads til fem kandidater. Arbejdsopgaverne er her koncentreret om håndtering af forskellige maskiner, samt oprydning og rengøring ved maskinerne. I lavsæsons-perioder bliver kandidaterne ligesom de øvrige medarbejdere sat til forskellige vedligeholdelsesopgaver som f.eks. at male eller lign. Når kandidaterne kommer til virksomheden, er det imidlertid ikke den enkeltes kvalifikationer, der vægtes men derimod den enkeltes personlighed. For som ledelsen fortæller, har de færreste på forhånd erfaring indenfor branchen, hvorfor de i udgangspunktet lægger vægt på, at de kan fungere med det øvrige personale. Håndteringen af diverse arbejdsopgaver tillæres med tiden. Selvom der på stedet arbejdes i tre holdsskift, arbejder kandidaterne kun på dagholdet. En typisk arbejdsdag er i starten på 4 timer, men denne trappes med tiden op ift. kandidaternes ressourcer. Kandidaterne er tilknyttet en fælles mentor.

Gammelgaard Plejehjem

Gammelgaard er et plejehjem med 78 beboere fordelt i 75 lejligheder, der er spredt ud på tre klynger. Derudover råder plejecenteret over 14 demenspladser. Plejehjemmet rummer 65 medarbejdere, hvoraf fire er ansat i fleksjob. Det etablerede virksomhedscenter har fem pladser. De første 14 dage befinder kandidaterne sig i en se-an periode, hvor deres motivation, engagement og kompetencer vurderes. Herefter fordeles kandidaterne indenfor de tre klynger ift. den enkeltes kompetencer og personlighed og arbejdsopgaverne varierer lige fra omsorgsarbejde, køkkenarbejde til rengøring. Arbejdstiderne er koordineret i treholds-skift, så kandidaterne planlægger selv mødetiderne individuelt med klyngekoordinatorerne. Arbejdstiden ligger mellem 20-25 timer ugentligt og hver ledig har sin personlige mentor.

Føtex

Dagligvarehuset Føtex blev stiftet i 1990. Virksomheden har ca. 190 medarbejdere og har siden primo januar 2007 haft etableret et virksomhedscenter med 6 pladser. Virksomheden har i forvejen en partnerskabsaftale med kommunen om at indsluse omkring 10 personer på særlige vilkår, og er derfor vant til at tage et socialt ansvar. Indledningsvist gennemgår kandidaterne ligesom alle nye medarbejdere et introduktionsforløb, hvor de gives indblik i, hvad det vil sige at være serviceminded og have den rette påklædning m.m. Derefter fordeles kandidaterne på virksomhedens forskellige afdelinger efter evner og kompetence, hvor de arbejder med små og større ad hoc opgaver som f.eks. at sørge for opfyldning af varer på hylder og lager m.m. I begyndelsen starter alle således med lettere arbejdsopgaver, dels for at starte langsomt op og give kandidaterne mulighed for nogle succesoplevelser og dels så der er mulighed for at se kandidaterne an og finde den rette arbejdsfunktion til den enkelte. Kandidaterne har en fælles mentor.

7.4 Metodiske erfaringer

Som forsker er det altid væsentligt at forholde sig reflekterende ift. valg og brug af metode. Det nedenstående indeholder derfor en evaluering af interviewene med kandidaterne med hensyn til de fordele og ulemper, der er oplevet i praksis.

7.4.1 Refleksioner over interviews

Overordnet har det samlede udbytte af interviewene været godt. Interviewene blev foretaget over fem gange ude på de ovenfor nævnte virksomheder. Via to af kommunens jobkonsulenter fik jeg telefonnumre på de respektive virksomheder samt navne på de relevante kontaktpersoner på stedet. Jeg tog derefter først telefonisk kontakt til virksomhederne – herunder til de ansvarlige personer for virksomhedscentrene, som var meget imødekommende og synes det lød som et spændende projekt. Efterfølgende sendte jeg en mail til virksomhedslederne med en kort beskrivelse af opgaven og mine forventninger til interviewene jf. bilag 4. Derefter fandt vi i samarbejde frem til, hvornår interviewene skulle finde sted. Af flere årsager blev interviewene foretaget ude på virksomhederne. For det første har jeg bestræbt mig på at ulejligede de ledige så lidt som muligt, hvorfor jeg valgte at interviewe dem om dagen, mens de var i virksomhedscentret i stedet for i deres fritid. For det andet omhandler forskningsspørgsmålene bl.a. de lediges forhold til aktivering og arbejdsmarkedet som hele, hvorfor konteksten, i form af arbejdspladserne, kunne være med til at danne de naturlige rammer for disse samtaleemner. For det tredje har tidsmæssige faktorer samt omfanget af ressourcer spillet ind, idet jeg som studerende har haft begrænsede midler til rådighed. Selvom informanternes hjem måske kunne have været med til at danne mere trygge rammer, har virkeligheden således været med til at sætte begrænsninger for, hvad der var muligt i praksis. Dertil skal dog nævnes, at interviewene fandt sted i et lukket lokale på virksomhederne, og at størstedelen af informanterne ikke virkede utrygge i interviewsituationen. Endelig kunne man formode, at ikke alle ville have haft lyst til at have en fremmed på besøg i deres private hjem og i deres fritid, hvilket kunne have betydet at færre havde indvilliget i at medvirke, hvis denne fremgangsmåde var benyttet.

Hvert besøg indledtes typisk med en uformel samtale med centerlederen af virksomhedscentret og/eller informanternes mentor om virksomhedens praksis og virksomhedscenteret overordnet. I et enkelt tilfælde fik jeg ligeledes en rundvisning og blev introduceret for de forskellige arbejdsopgaver, som informanterne blev sat til. Til trods for at jeg gennem tidligere projekter samt arbejde som studentermedhjælper har erfaring med empirisk forskning, har jeg gennem denne undersøgelse følt mig særlig udfordret. Det set i lyset af, at målgruppen har været vanskeligere at arbejde med, end jeg tidligere har været vant til. Først og fremmest mødte flere af informanterne ikke op de dage, hvor interviewene skulle finde sted. Jeg frygtede først, at det skyldes frygt for at blive interviewet, men efter at have snakket med centerlederne erfarede jeg, at netop de personer pga. fravær ikke var blevet informeret om undersøgelsen. Det bevirkede ikke desto mindre, at jeg var nødt til at besøge flere af virksomhederne mere end en gang. Desvær-

re lykkedes det heller ikke at få alle planlagte interviews i hus sådan, hvorfor jeg til sidst måtte tage kontakt til en ekstra virksomhed (Gramo) for at have tilstrækkeligt med empiri.

Derudover var langt fra alle informanter lige ivrige efter at fortælle om deres erfaringer og situation, hvilket fremgår af interviewenes forskelle i varighed (fra 20min til over 1t). Overordnet havde jeg at gøre med to typer af informanter – en tilbageholdende gruppe og en imødekomende gruppe. Umiddelbart kunne disse forskelle bero på simple forskelle i personlighed, men ifølge Patricia og Peter Adler kan en anden mulig forklaring på tilbageholdenhed være, at informanterne *"simply distrust the intentions and meanings of (the) research (...) (and) be afraid of exposure to censure if they reveal too much"* (Adler & Adler 2002: 521-522). Det vil sige, selvom jeg selv syntes, at mit forklarede formål med undersøgelsen (belysning af barrierer og incitamenter) forekom klar og uskadelig, har interviewpersonerne måske tolket situationen anderledes og frygtet, at jeg havde en skjult agenda og at deres udtalelser ville kunne blive brugt imod dem (Winsløw 1991: 16). Velvidende at jeg havde været i kontakt med kommunen, troede de måske, at jeg i virkeligheden kom for at finde ud af, om de overholdte deres betingelser for kontanthjælp og lign. Hvorvidt de tvivlede på min dagsorden har jeg ikke belæg for at vurdere, men at nogle informanterne i udgangspunktet troede, jeg havde tilknytning til kommunen blev bl.a. bekræftet af kvinde, som forud for interviewet var skeptisk over for at deltage, for som hun fortalte, havde hun snakket med kommunen om hendes kompetencer, og hvad hun gerne ville arbejde med flere gange (jf. Belinda). Med det in mente gjorde jeg derfor meget ud af min præsentation i briefinggen for at berolige informanterne og gøre dem opmærksomme på, at jeg trods mit samarbejde med kommunen ikke kom som en repræsentant for dem. Hvad de sagde til mig var fortroligt i den forstand, at de ikke senere kunne risikere at skulle stå til ansvar for og blive sanktioneret som følge af interviewet. Desuden tydeliggjorde jeg, at de ville blive anonymiseret og kommunen ville kun få det samlede resultat af de 12 interviews præsenteret. Dette resulterede bl.a. i at den omtalte skeptiske og nervøse informant alligevel indvilligede i at medvirke.

Flere af informanterne havde svære sprogproblemer, hvilket til tider skabte misforståelser og krævede mange gentagelser af spørgsmålene undervejs. Dette har betydet, at enkelte spørgsmål er blevet behandlet mere overfladisk i nogle tilfælde. Ved at holde sproget simpelt og undgå, at spørgsmålene blev for ukonkrete og tvetydige, mener jeg imidlertid at have opnået en tilfredsstillende besvarelse af spørgsmålene. I et forsøg på at sætte mig ud over min egen forforståelse og få et selvkorrigerende interview bestræbte jeg mig desuden på at sende mine meningsfortolkninger tilbage til informanterne undervejs i interviewene f.eks. ved at spørge *"Det vil sige..."* eller *"Så du mener..."*. Ved at sammenstille mine egne og informanternes forståelser af forholdene, fik jeg mulighed for at få henholdsvis bekræftet eller afvist mine fortolkninger på stedet (Kvale 2001:187) og validiteten af analysen er således blevet øget. I forhold de sprog-mæssige problematikker havde en mere ideel løsning formentlig været at gøre brug af en tolk, som kunne oversætte spørgsmålene til informanternes majoritetssprog. Dette havde til gengæld krævet flere ressourcer samt inddragelse af flere personer, hvorved interviewet ville få en mere formel karakter.

Samtlige interviews blev med accept fra informanterne optaget på mp3-filer, så vigtige data ikke ville gå tabt.

7.4.1.1 Det asymmetriske magtforhold mellem positioner

Ifølge Kvale vil en interviewsituation imidlertid altid være præget af et asymmetrisk magtforhold, idet det typisk er interviewerens, som har besluttet, hvilke overordnede emner og spørgsmål, der skal danne ramme om interaktionen (Kvale 2001: 32 & 131). Som studerende og ikke-ledig indtager jeg en position inden for majoriteten og adskiller mig således fra den minoritetsposition, som de "svage" ledige repræsenterer. I relation til Bourdieu kan man derfor sige, at vi (informanterne og jeg) med vores forskelle i økonomisk og kulturel kapital har forskellige positioner inden for det sociale rum, uden at det nødvendigvis har resulteret i et generelt skeptisk og distanceret forhold mellem informanterne og jeg. Tværtimod var flere meget åbenhjertede og betroede sig til mig med meget personlige problemstillinger og oplevelser, som i realiteten lå uden for specialets problemstilling (jf. Dennis). Bevæggrunden for denne åbenhed kan muligvis være, at min udtrykte forsikring om, at de kunne fortælle mig alt i fortrolighed, blev tolket som en invitation til et venskab (Winsløw 1991:17). Ligeledes fornemmede jeg at have at gøre med, hvad Peter & Patricia Adler definerer som "frustrerede" og "trængende/ensomme" personer (Adler & Adler 2002: 523), som enten havde behov for at komme af med nogle frustrationer over deres situation eller som blot nød at tale med nogen, som viste interesse for dem (jf. Carla, Dennis & Dan).

Jeg mener derfor ikke, at min magtposition som sådan har medført negative implikationer ift. tillidsrelationen til informanterne samt de empiriske oplysninger, som de har givet mig adgang til. Dette baseres ligeledes på, de mere distancerede informanter generelt åbnede mere op undervejs, hvilket formentlig skyldes, at de blev mere trygge ved situationen, samt at jeg fik større forståelse for feltet og foretog ændringer i praksis. Fra at have interviewguiden ved hånden valgte jeg f.eks. at lægge den fra mig og memorere de mest relevante spørgsmål, for at undgå at interviewguiden skabte en kunstig barriere mellem informanterne og mig. I selve interviewsituationen har jeg samtidigt forsøgt at forvalte min position og nedtone de ulige forhold ved at gøre informanterne opmærksomme på, at det ligesom var dem, der var eksperterne inden for feltet – dem, som kendte til de faktiske vilkår som kontanthjælpsmodtager, og at jeg blot var til stede for at blive klogere og få mere viden om, hvilke forhold - såvel gode og dårlige - mennesker, der har gået ledige i længere tid møder i hverdagen og ift. arbejdslivet (jf. bilag 1).

Det er dog under alle omstændigheder vigtigt at være sin position bevidst, da en blindhed³³ kan få utilsigtet indflydelse på ens empiri (Jagd 2007). Ud fra et kritisk synspunkt ville nogle måske mene, at jeg er blind over for den majoritetsdiskurs, jeg selv er en del af. Det grundet, at specialets formål er at undersøge kontanthjælpsmodtagernes barrierer og incitament til at kom-

³³ Jf. Luhmanns teori om at alle observationer har en "blind plet", idet man ikke kan se og samtidig se det, man ser med (Hagen 1997:377).

me i arbejde, hvormed jeg indirekte måske synes at bekræfte majoritetens holdning - at en integreret plads i samfundet hænger sammen med dét at have et arbejde. Dette er imidlertid ikke hensigten ligesom jeg har forsøgt at undgå at fremstå sådan ved i mine spørgsmål og tilgang til feltet at være åben for, at arbejdet kan tillægges andre værdier og betydninger for den enkelte og ikke nødvendigvis baner vejen for "det gode liv". Ikke desto mindre har alle informanterne (på nær en) udtrykt, at de ønsker et arbejde og ikke finder situationen som kontanthjælpsmodtager særlig attraktiv, hvilket ligeledes vil fremgå af analysen. Hvorvidt det skyldes, at informanterne har set mig som en majoritetsrepræsentant og formodet, at jeg qua min position mener, at eventuel manglende motivation og forsøg på at blive selvforsøgende er kritisabelt, foreligger der imidlertid risiko for. Det er i hvert fald ikke muligt at udelukke, at nogle har formodet det, og derfor har præsenteret den udgave af sig selv, som de forventede var foretrukket i situationen (Järvinen 2005: 30). Så selvom jeg har forholdt mig kritisk til min egen forforståelse og forsøgt at være åben over for de lediges perspektiver på arbejdet, er der fare for, at ikke alle informanter har opfattet det sådan. Om end jeg har været min egen position bevidst, er det således stadig ikke muligt at garantere, at jeg ikke indirekte har været med at fremstille selvforsørgelse som en grundpille til "det gode liv". Til trods for denne selverkendelse mener jeg samtidig ikke, at det giver grund til at opgive eller forkaste undersøgelsen, idet jeg stadig er af den overbevisning, at empirien vil kunne frembringe nuanceret og interessant viden om, hvad der rør sig i de "svage" lediges livsverden³⁴ og hvilke faktorer, der har betydning ift. de lediges relation til arbejdsmarkedet.

³⁴ Livsverden referer til den verden, som de ledige subjektivt oplever at leve i (Andersen et . al. 1998: 153).

8 Begrebsafklaring og teoretisk diskussion

I dette afsnit redegøres der for projektets centrale teoretiske begreber, der jf. ovenstående er vejledende for den analytiske del af undersøgelsen. Indledningsvis vil jeg med afsæt i bl.a. T.H Marshalls definition af medborgerskab præcisere, hvorledes arbejdsmarkedsintegration kan forstås som et subintegrationsbegreb hertil. Dernæst redegøres der i henhold til bl.a. Axel Honneth og Bourdieu for anerkendelsesbegrebet, som menes at spille en rolle for en arbejdsmarkedsintegration. Derudover vil jeg redegøre dels for marginaliseringsbegrebet, som det fremlægges bl.a. af Catharina Kristensen og dels for Erving Goffman teori om stigmatisering, som begge på hver deres måde indkredser, hvilke forhold og processer der kan være på spil, når man afviger fra "normalsamfundet" og i nogle tilfælde det sociale medborgerskab. I et forsøg på at opnå en større forståelse for de dynamikker, der kan være på spil i kontanthjælpsmodtageres hverdag vil Birte Bech-Jørgensens³⁵ fremlæggelse af hverdagslivsbegrebet ligeledes blive ekspliciteret. Endelig rundes afsnittet af med en kort præcisering af Bourdieus perspektiver omkring de sociale strukturer og sociale relationers indvirkning på individets handlen.

8.1 Arbejdsmarkedsintegration som en subintegrationsmekanisme

Overordnet opfattes arbejdsmarkedsintegration i dette speciale som værende ensbetydende med, at en person har tilknytning til arbejdsmarkedet enten i form af ordinær beskæftigelse, løntilskud, fleksjob eller skånejob. Hvorledes en integration på arbejdsmarkedet eller hindring herfor kan anskueliggøres, vil blive fremhævet i det følgende ved at se på arbejdsmarkedsintegrationsbegrebet i en bredere sammenhæng.

Integration er et klassisk samfundsvidenskabeligt begreb, der har været tillagt forskellige betydninger. Blandt de klassiske funktionalister som bl.a. Émile Durkheim betragtes solidaritet³⁶ (social integration) som et værdifællesskab, der har afgørende betydning for samfundets sammenhængskraft (Durkheim 1897).

I nyere perspektiver på integration skelnes der mellem systemintegration og social integration. En repræsentant indenfor denne forskningstradition er David Lockwood, som via de to begreber forsøger at bygge bro mellem de funktionalistiske teoriers vægtning af normer og værdier (jf. Durkheim) og de konfliktteoretiske forestillinger om, at konflikter kan føre til social forandring (jf. Marx) (Lockwood 1964). Systemintegration anses her for at være de ordnede eller konfliktfyldte relationer mellem de forskellige subsystemer i samfundet (Mortensen 1997) f.eks. mellem markedssystemet, der er koncentreret om udbud/efterspørgsel og det sociale hjælpesystem, der har til hensigt at afhjælpe problematiske situationer, som reducerer menneskers livschancer (Henriksen 2001: 498). Social integration refererer til det ordnede eller konfliktfyldte forhold mellem aktører i samfundet (Mortensen 1997) f.eks. mellem majoritet- og mi-

³⁵ Birte Bech-Jørgensen omtales fremover som BBJ.

³⁶ Durkheim benyttede ikke selv begrebet integration. Alligevel mener jeg, der er belæg for at inddrage ham i integrationsdiskussionen, da Durkheims teori om solidaritet i høj grad ligger op ad integrationsbegrebet.

noritetsgrupperes opfattelser af, holdninger til og adfærd over for hinanden både på det organisatoriske og individuelle niveau. Systemerne danner rammerne for aktørernes handlinger og generelle forhold indbyrdes, og graden af social integration afspejler graden af overensstemmelse på systemniveau. Genetiske, biologiske eller psykologiske problemer, som har deres oprindelse i den enkelte person, er imidlertid udtryk for disintegrationsmekanismer, som ikke eller kun i begrænset omfang kan relateres til manglende systemintegration. Social integration afhænger derfor både af forholdene på systemniveau og på det individuelle samt gruppemæssige plan (Ejrnæs 2004: 267-268).

Denne tilgang til integrationsbegrebet giver mulighed for at belyse forholdet mellem arbejdsmarkedssystemet og det sociale system, ligesom det kan anvendes til at analysere, hvordan forholdene på systemniveau virker ind på de lediges situation. I det følgende fokuseres der imidlertid primært på den sociale integration. Systemteorien påmindrer dog om vigtigheden ved at have øje for sociale mekanismer, der i større eller mindre udstrækning kan være med til at påvirke de lediges tanker og handlemuligheder.

Gennem tiden er en del kritik blevet rettet mod teoriens manglende operationaliserbarhed, idet Lockwood ikke præciserer, hvad han mener med termene social- og systemintegration (Mortensen 1995). I et forsøg på at imødegå denne kritik vil jeg derfor blot forholde mig til Lockwoods teori på et overordnet plan, men til gengæld supplere med medborgerskabsbegrebet, der kan sættes i relation med termen social integration.

T.H. Marshall, som nævnes som ophavsmand til medborgerskabsbegrebet definerer det sådan: *"Medborgerskab er den status som tildeles dem, der er fuldgyldige medlemmer af et samfund. Alle individer er som borgere lige med hensyn til de rettigheder og pligter, som denne status medfører"* (Marshall 2003). I sin klassiske form skelner Marshall mellem tre centrale dimensioner af medborgerskabsrettigheder; civile, politiske og sociale. Civilt medborgerskab er forbundet med økonomiske rettigheder, mens politisk medborgerskab omhandler individernes valgbarhed til politiske embeder og retten til at deltage i valg. Endelig er det sociale medborgerskab karakteriseret ved retten til et garanteret minimum af økonomisk og social velfærd (Boje 2004: 191). Tesen er, at ved at tildele borgere lige rettigheder kan den sociale ulighed mellem klasserne ift. økonomiske, politiske og sociale ressourcer blive udlignet (Siim 2004: 167). I den sammenhæng fremhæves universelle rettigheder inden for uddannelses-, sundheds- og socialområdet som centrale redskaber til at formindske de økonomiske uligheder og integrerer "arbejderklassen" i samfundet (ibid.). Gennem tildeling af lige rettigheder er tanken, at alle kan integreres og få lige muligheder for "det gode liv", og siden 1990'erne er arbejdsmarkedsintegration blevet fremsat som det bedste redskab til at sikre et fuldt medborgerskab og den samfundsmæssige integration (Goul Andersen 2003: 39). Hvorvidt der er en sammenhæng mellem integration på arbejdsmarkedet og bredere social deltagelse i samfundet, findes der imidlertid teoretiske modargumentationer om. I hvert fald tegner teoretikere som Richard Sennett og Bauman et knap så positivt billede af arbejdets betydning for individets trivsel i samfundet (Sennett 1998 & Bauman 2002). I dansk sammenhæng findes der endnu heller ikke empirisk belæg for at kunne konstatere, hvilken betydning en arbejdsmarkedsintegration har for minori-

tetsgrupper følelse af at være en del af samfundet (Jagd 2007: 22). Ikke desto mindre vil jeg i det følgende anvende medborgerskabsbegrebet som et overbegreb for arbejdsmarkedsintegrationen. Årsagen hertil er, at en manglende tilknytning til arbejdsmarkedet vil være ensbetydende med et lavere rådighedsbeløb, hvilket vil have indflydelse på den enkeltes forbrugsmuligheder. Dette aspekt er relevant, idet den enkeltes status som forbruger virker ind på vedkommendes muligheder for at knytte relationer til andre mennesker og på de personertyper, den enkelte kan få tilhørsforhold til (Bauman 2002: 60). På den måde har forbruget en væsentlig betydning for den enkeltes netværksrelationer og integration i samfundet (Ejrnæs 2004: 268). Til gengæld kan et liv uden for arbejdsmarkedet betyde mere frihed og mulighed for at være herre over livets gang. Men hvis den enkelte af f.eks. økonomiske årsager ikke har noget at fylde tiden ud med, kan uanede mængder af fritid miste værdi:

"Når der ikke sker ret meget, og når det der sker bliver gjort til begivenheder, der ikke kan skelnes fra det der ikke sker, vil hverdagslivets verden fremtræde som mere og mere forskelsløs, tom og intetsigende (...) Hver dag bliver hverdag" (Birte Bech-Jørgensen 1994: 121).

I en artikel i Ugebrevet 4 fremgår det, at ledige har større tendens til at udvikle stres. Således er 52 % af de ledige meget eller noget stressede mod kun 34 procent af de lønmodtagere, der er i arbejde³⁷ (Ibid.). At ledighed kan føre til dårligere helbred og tilmed en højere dødelighed ræsonneres ydermere i en undersøgelse fra Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut (Andersen 2007: 17), og dårligt helbred vil formentlig sætte yderligere begrænsninger på deltagelse i sociale aktiviteter m.m. I sin yderste konsekvens kan ledighed derfor fører til stigmatisering og social isolation, som kun sjældent kan opvejes via sociale netværk i familie og lokal samfund³⁸ (Boje 2004: 196). Dermed mener jeg, at der er rimelige grunde til at antage, at en arbejdsmarkedsintegration eller mangel på samme i større eller mindre udstrækning kan have betydning for et medborgerskab. Samtidig ønsker jeg dog at tage afstand fra tesen om, at større grad af integration og normalisering er ensbetydende med bedre livskvalitet for alle, som ifølge Tina Bømler eksisterer i den socialpolitiske debat (Bømler 1997:76). Livskvalitet er et vanskeligt begreb at definere, og ikke alle marginaliserede grupper som f.eks. "svage" ledige ønsker nødvendigvis at leve, bo og arbejde, som alle os "normale". Marginale grupper befinder sig ikke per definition i en ufrivillig position. At være marginal betyder blot at befinde sig i grænselandet af en anden gruppes verdensanskuelse – og omvendt, hvorfor det at være marginal er en ret i sig selv (Kristensen 1997: 34). Hensigten er derfor ikke at diskutere, hvorvidt arbejdsmarkedsintegrationen er den ultimative nøgle til medborgerskab og til større livskvalitet, men blot at påpege at arbejdsmarkedsintegrationen kan opfattes som en subintegrationsmekanisme³⁹ til et medborgerskab, for de der måtte ønske det.

³⁷ Artiklen beskriver stresssymptomer som: hjertebanken, hukommelses- og koncentrationsbesvær, rastløshed, depression og støt voksende forbrug af tobak og alkohol (Bræmer 2007).

³⁸ Der findes dog også isolerede job, hvor muligheden for sociale relationer er begrænset (f.eks. landmænd, buschauffører), og hvor den enkelte ikke nødvendigvis føler sig som en del af et større arbejdsfællesskab.

³⁹ Alternativt kan politisk deltagelse og foreningsdeltagelse anses som andre indikatorer på medborgerskab.

Nyere forskning byder endvidere på yderligere distinktioner af medborgerskabsbegrebet. Foruden statusdimensionen, der bygger på et ideal om lige rettigheder og pligter for alle samfundsborgere, indeholder medborgerskabet ifølge Marianne Horsdal ligeledes en identitetsmæssig dimension. Denne omhandler ”oplevelsen af at være en del af og føle et tilhørsforhold” (Jagd 2007: 18). Det forstået sådan, at for at individet kan føle sig integreret (som medborger) fordrer det ligeledes, at vedkommende oplever accept og social anerkendelse⁴⁰ (Honneth 2006). Medborgerskab handler således ikke kun om lighed, men ligeledes om at være og føle sig en del af et fællesskab. I relation til nærværende undersøgelse kan forudsætningerne for en arbejdsmarkedsintegration derfor siges at være todelt. I udgangspunktet er det vigtigt, at de ”svage” ledige er motiverede i en eller anden grad og så vidt muligt lever op til de kriterier for tilhørsforhold, der stilles på arbejdsmarkedet. Men det handler ikke kun om at ville integreres (på arbejdsmarkedet), men også om at få lov og føle sig accepteret. Dermed fremhæves en vigtig pointe, netop at man ikke kan diskutere integration uden at forholde sig til differentiering/stigmatisering, for eksisterede der ikke et ”udenforskab”, ville der heller ikke være behov for at tale om integration (Mortensen 2000: 111 & Jagd 2007: 19).

Hvis målgruppen skal have en reel mulighed for at få en fod inden for arbejdsmarkedet fordrer det altså samtidig, at de tildeles lige rettigheder. Det nødvendiggør bl.a., at de ikke diskrimineres pga. lang ledighed, etnicitet, alder etc. (jf. afsnit 3) eller møder stigmatisering og diskrimination, når de f.eks. er i virksomhedsaktivering⁴¹. Som Birte Siim pointerer, er der behov for en mere moderne udgave af medborgerskabsbegrebet, hvor der tages højde for mangfoldighed og hvor sociale gruppers forskellige behov og værdier anerkendes⁴² (2004: 174). Et perspektiv, der kan ligestilles med Catharina Juul Kristensen term *Differentieret social integration* (1997: 35).

Medborgerskabet indeholder derfor både en lighedsdimension og en dimension, der omhandler accept og anerkendelse af forskelligheder. Samtidig påpeger Marshall i definitionen af medborgerskabet, at pligten og rettigheden til at tage del i samfundet også har en væsentlig betydning. I forhold til analysen vil begge dimensioner i termen blive anvendt, da jeg ift. problemstillingen både finder det givtigt at undersøge, om ”svage” ledige oplever ydre barrierer som f.eks. diskrimination og stigmatisering – og dermed mangel på lige rettigheder og muligheder for en arbejdsmarkedsintegration, eller om de føler accept i mødet med arbejdsmarkedet til trods for deres situation som kontanthjælpsmodtager med f.eks. fysiske og/eller psykiske problemer. Samspelet mellem ledige og arbejdsmarkedet (arbejdsgiverne) vil på den måde være i fokus og sammenstillet med informanternes perspektiver på incitamenter til at arbejde forventer jeg derved at få et indblik i, hvad der kan have betydning for et tilhørsforhold til arbejdsmarkedet.

⁴⁰ Anerkendelsesbegrebet uddybes nedenfor.

⁴¹ At ledige i aktivering har reducerede lønmodtagerrettigheder (bl.a. ingen ferie eller pension) samt har pligt til aktivering kan nævnes som et yderligere eksempel på ulige rettigheder ift. lønmodtagere (Frederiksen 2004).

⁴² Er forudsætningerne for medborgerskab ikke til stede, er der, ifølge Horsdal, tale om modborgerskab (Jagd 2007: 24). Betegnelsen anvendes imidlertid ikke i specialet.

8.2 Anerkendelse fra forskellige vinkler

Som fremhævet ovenfor, er en forudsætning for medborgerskab og herunder en arbejdsmarkedsintegration, at der er en gensidig anerkendelse tilstede. Det vil sige, at for at blive integreret på arbejdsmarkedet er det vigtigt, at ledige både anerkender de normer, der er på arbejdsmarkedet og bliver anerkendt for den, de er. Som Honneth udtrykker; "*Individer kan kun blive medlemmer af samfundet ved at de, via oplevelsen af gensidig anerkendelse, kan udvikle en bevidsthed om, hvorledes rettigheder (...) og pligter er gensidigt forbundne*" (Honneth 2006: 10).

Anerkendelsens betydning for personer på kanten af arbejdsmarkedet forekommer derfor relevant at belyse. I det følgende vil jeg behandle anerkendelsesbegrebet, som det fremlægges af Honneth.

Med afsæt i en nyfortolkning af G.W.F Hegels tidligste skrifter suppleret med Winnicotts objektrelationsteori og G.H. Meads socialpsykologi, omhandler Honneths teori individets muligheder for selvrealisering på baggrund af en vellykket identitetsdannelse. Honneth skelner mellem tre former for anerkendelse, som han mener, har afgørende betydning for en vellykket identitetsdannelse⁴³ og "det gode liv": emotionel anerkendelse, den retlige anerkendelse og den solidariske anerkendelse.

Jeg vil i det følgende koncentrere mig om den retslige og solidariske anerkendelse, da de vurderes at have størst relevans ift. problemstillingen⁴⁴.

Den retlige anerkendelse bygger i tråd med Marshalls teori på universel ligebehandling, hvor en borger anerkendes ret og værdighed, som en moralsk tilregnelig person⁴⁵. Det handler i Meads forstand, om at betragte den generaliserede anden i et normativt perspektiv (Nørgaard 2005: 64). En fuldbyrdet anerkendelse kræver først og fremmest, at individet anerkendes som en juridisk person med samme ret til beskyttelse og muligheder som alle andre. Kun ved at blive behandlet og respekteret som et medlem af samfundets retsfællesskab, kan den enkelte udvikle selvagtelse (Honneth 2003: 16). *Solidarisk anerkendelse* bygger dermed på accept og værdsættelse af individets personlige valg af livsstil, livsform og egenskaber. Inden for den solidariske sfære henviser anerkendelse til at være i besiddelse af særlige evner og kvalifikationer, der har betydning for et konkret fællesskab. Tilkendes en person denne anerkendelse og dermed følelsen af at bidrage med noget, som opfattes som værdifuldt og brugbart af andre og for samfundet som hele, udvikler den enkelte selvværd (Nørgaard 2005: 64).

⁴³ Honneth præciserer ikke, hvad han mener med identitet, men C.G. Heidegren fremligger følgende tolkning: "*(...) identitet er i sidste instans et spørgsmål om, hvilken livsform, jeg finder meningsfuld, dvs. i hvilket omfang jeg kan bekræfte mig selv*" (Heidegren 2002: 310).

⁴⁴ Dog holdes der in mente, at en problematisk opvækst uden anerkendelse/kærlighed fra primære relationer, også kan indvirke på en identitetsdannelse og livsførelse.

⁴⁵ Honneth tillægger dog retsbegrebet en bredere betydning end Marshall, idet hensynet til at have den nødvendige sociale levestandard indgår som et vigtigt element i den retslige anerkendelse (Honneth 2006: 158).

Til hver anerkendelsesform eksisterer der ifølge Honneth en form for disrespekt, som truer med at nedbryde individets identitetsudvikling. Honneth definerer dem som *nægtelse af rettigheder* og *nedværdigelse af livsformer*⁴⁶ (Honneth 2006: 176-179). Disrespekt inden for den retslige sfære indebærer, at individet fratages bestemte rettigheder (f.eks. ret til ligebehandling), hvilket kan resultere i tab af selvagtelse (Højlund & Juul 2005: 28). Stigmatisering og manglende accept af den generaliserede andens livsformer og værdier kendetegner disrespekt i solidaritetssfæren, og nedvurderingen af bestemte selvrealiseringsformer medfører, at de pågældende ikke kan sætte deres måde at leve på i forbindelse med noget, der har en positiv betydning. Erfaringen af den sociale nedvurdering medfører derfor også, at man ikke har mulighed for personlig selv værdsættelse, dvs. at kunne forstå sig selv som én, der værdsættes for sine karakteristiske egenskaber og muligheder (Honneth 2006: 179).

I en upubliceret artikel "Recognition reconsidered" stiller Antje Gimmler sig kritisk overfor anerkendelsesbegrebet, som det fremstilles af Honneth: "*His (Honneth's) aim is to reconstruct the bourgeois-capitalist society as an institutionalised recognition order. But do the three realms cover all aspects of the bourgeois-capitalist society?*" (Gimmler 2008). Ifølge Gimmler mangler anerkendelsesbegrebet at tage højde for særligt to centrale aspekter; "*power stratification and inequality*" (Ibid.), hvilket er en kritik, hun ikke er ene om. I essayet "Rethinking Recognition" argumenterer Nancy Fraser for, at det traditionelle anerkendelsesbegreb baseres på en politisk identitetsmodel, der lægger op til et moralpsykologisk selvrealiseringsprojekt, som tager fokus fra den i samfundet eksisterende sociale og økonomiske ulighed (Fraser 2004: 3). I opposition til Honneth plæderer Fraser derfor for en todimensional retfærdighedsteori, hvor der både tages højde for økonomisk omfordeling og kulturel anerkendelse af forskellighed, som inkorporeres sammen med en politisk dimension af retfærdighed⁴⁷ (Fraser 2006:3).

Med henvisning til Sennett påpeger Gimmler samtidig, at anerkendelse ikke kun bør ses i lyset af intersubjektive relationer men også i relation til den enkeltes egen anerkendelse af individuelle evner og kompetencer. Fokuserer man kun på at opnå anerkendelse via den generaliserede anden, vil man nemlig aldrig være tilfreds og vil altid være afhængig af andres anerkendelse, hvilket vil gøre én skrøbelig. Omvendt vil et ensidig fokus på personlige evner (f.eks. en computernørd) udelukke én fra det sociale liv (Gimmler 2008). Hermed mener jeg, at Gimmler via Sennett fremlægger en interessant pointe - anerkendelse sker på to niveauer. Således erhverves anerkendelse på den ene side i interaktion med andre, hvilket er i tråd med Honneths tankegang. Anerkendelse er på den anden side ikke udelukkende determineret af, hvorvidt andre anerkender én. Hvis kontanthjælpsmodtagerne f.eks. ikke selv anerkender deres evner og kompetencer som værdifulde ressourcer på arbejdsmarkedet, hvad hjælper det så, at det politiske system og virksomhedsledere gør? Hermed er jeg tilbage til diskussionen om, hvorvidt det er strukturelle eller individuelle faktorer, der "spænder ben" for "svage" lediges arbejdsmar-

⁴⁶ Disrespekt i den emotionelle sfære kaldes *kropslige krænkelse* (Honneth 2006: 176).

⁴⁷ Den politiske instans sætter kriterierne for sociale tilhørsforhold dvs. for hvem, der er inkluderet/ekskluderet fra de grupper, der har ret til en retfærdig fordeling og gensidig anerkendelse (Fraser 2006: 4).

kedsintegration. I realiteten er der formentligt tale om et dialektisk forhold mellem de to anerkendelsesdimensioner (jf. Bourdieu nedenfor).

I Peter Højlund og Søren Juuls Honneth-inspireret undersøgelse af "dårligt stillede lediges møde med det sociale system", rådes der i nogen grad bod på det, Honneth ikke selv formår empirisk⁴⁸. Her sættes anerkendelsesteorien i samspil med 25 kvalitative interviews omkring "svage" lediges krænkelseserfaringer⁴⁹. Foruden anerkendelsesbegrebet analyserer Juul og Højlund på institutionelle magtforhold via dømmekraftsbegrebet, hvilket underbygger Gimmlers førnævnte pointe - at magtperspektivet er en mangelvare i Honneths teori. Individets identitet og vejen til det gode liv skabes godt nok, ifølge Honneth, gennem anerkendelseskampe, men hvorledes disse anerkendelseskampe i realiteten foregår og hvordan eventuelle dominansforskelle spiller ind, redegør Honneth ikke for. Derved adskiller Honneth sig markant fra Bourdieu⁵⁰, som mener, at anerkendelse skal ses i relation til sociale dominansforhold mellem positioner i et felt. Som det afspejles i værket "Pascalian Meditations" mener Bourdieu, der er tale om symbolske kampe for anerkendelse: "*(...) it is competition for a power, a power over others that derives its existence from others, from their perception and appreciation (...)*" (Bourdieu 2000:241). Symbolsk kapital fremstår som en slags anerkendelseskapital, idet den udgør dét, som økonomisk, kulturel og social kapital transformeres til, når de tillægges værdi og legitimitet inden for et givent felt (Bourdieu 1997: 181-191).

"Every kind of capital (...) tends to (...) function as symbolic capital (...) when it obtains an explicit or practical recognition, that of a habitus structured according to the very structures of the space in which it has been engendered. In other words, symbolic capital (...) is not a particular kind of capital but what every kind of capital becomes when it is misrecognized as capital, that is, a force, a power or capacity for (...) exploitation, and therefore recognized as legitimate" (Bourdieu 2000: 242).

Bourdieu henviser her til anerkendelsens modstykke – miskendelse og benægtelse, som således gør sig gældende, når man anerkender og accepterer en symbolsk vold, der udøves mod én, netop fordi man ikke opfatter den som vold (Bourdieu & Wacquant 1996: 152). Den symbolske vold kommer altså til udtryk, når det lykkes de dominerende at sætte deres vurderingskriterier igennem som almengyldige i et felt. Dominansforholdet er på den måde udfaldet af de anerkendelseskampe, der foregår i et givent felt mellem positioner, der tilstræber at få definitionsmagten til at angive sandheden. I et forord til et af Bourdieus værker præciserer Prieur det således:

⁴⁸ Anerkendelsesteorien baseres udelukkende på foreliggende teori og empiri, og indeholder intet selvstændigt data.

⁴⁹ Forfatterne beretter om en ubalance mellem økonomisk og politisk regulering samt etik og retlig regulering. Bl.a. viser undersøgelsen, at sagsbehandlingsreglerne ikke følges, pga. ofte manglende institutionelle rutiner, der sikrer de ledige en reel mulighed for medinddragelse (Højlund & Juul 2005).

⁵⁰ Der redegøres her kun for de elementer i Bourdieus teori, som kan være med til at nuancere anerkendelsesbegrebet i sin traditionelle forstand. Nedenfor behandles andre af Bourdieus centrale begreber.

"Social dominans handler i sit inderste om et herredømme over perceptionskategorieme, over, hvorledes man opfatter, inddeler og vurderer verden. Denne opfattelse er gennemgående i de dominerendes favør. Det betyder, at de dominerede tenderer mod at nedvurdere sig selv og det de står for. Dette er en tilstand af det, Bourdieu betegner som symbolsk vold" (Prieur 2005: 8).

Anerkendelse afhænger for Bourdieu således af styrkeforholdet mellem forskellige positioner og ikke af, hvordan individet oplever dette (jf. Honneth). Dog indeholder Bourdieus anerkendelsesteori ligeledes en humanistisk dimension, idet han mener, at individet uden anerkendelse vil være berøvet sin menneskelighed. I overensstemmelse med Honneth anser Bourdieu derfor også anerkendelse som en væsentlig forudsætning for individets eksistens og selvidentitet. Men i Bourdieus optik erhverves anerkendelse hovedsagligt ved, at man vinder magten over andre til at sætte kriterierne for, hvad der har anerkendelsesværdi (Bourdieu 2000: 174).

Qua ovenstående mener jeg, at Bourdieu og Honneths teoretiske forskrifter for anerkendelse på fornuftig vis komplementerer hinanden. Det set i lyset af, at Bourdieu er med til at anskueliggøre magt og dominansrelationers betydning ift., hvad der anerkendes inden for et givent felt og således strukturernes indvirkning på individet. Bourdieus teori bevæger sig imidlertid på et objektiverende plan i den forstand, at den ikke giver noget bud på, hvordan disse kampe bør være og eventuelt kan forbedres til de domineredes favør, men i stedet beskriver, hvordan kampe for anerkendelse udarter sig i specifikke kontekstuelle sammenhænge. Oppositionelt hertil udstikker Honneth normative retningslinjer for, hvad samfundet bør efterstræbe, hvis alle samfundsborgere skal have lige muligheder for selvrealisering og for at opnå et godt liv. I den sammenhæng interesserer han sig (modsat Bourdieu) ikke for de kontekstuelle forhold, da de formelle betingelser for udvikling, ifølge Honneth, forbliver de samme uafhængig af den historiske og kulturelle kontekst (Willig 2006: 9). I anskueliggørelsen af, hvad der f.eks. anerkendes som værdifuldt i den sociale sfære, mener jeg imidlertid, at det er vigtigt at have samfundsmæssige forhold in mente. Det grundet, at det efter min mening forekommer naivt at tro, at dét, at vi befinder i en høj-konjunktur, hvor hovedparten af den danske befolkning har en uddannelse og er i beskæftigelse, ikke har en indvirkning på de kriterier, der er for anerkendelse på arbejdsmarkedet og muligvis i samfundet i øvrigt. Derfor har jeg valgt at supplere Honneths forståelse af anerkendelsesbegrebet med elementer af Bourdieus feltanalytiske perspektiv.

8.3 Marginalisering & Stigmatisering – en bivirkning af manglende anerkendelse

Som indikeret i problemstillingen vurderes "svage" ledige at befinde sig i marginal position. I det følgende vil jeg derfor ekspliciterer marginaliseringsbegrebet, der i nogen grad kan siges at være modpol til medborgerskabsbegrebet⁵¹.

Marginaliseringsbegrebets oprindelse spores typisk tilbage til Georg Simmels studier af fattige, men det specifikke begreb marginalitet blev først udviklet i 1920'erne af Robert Park, i forbindelse med Parks undersøgelse af forskellige etniske gruppers subkulturer (Park, 1952). Gennem tiden har begrebet været tillagt forskellige betydninger. Hvor begrebet tidligere blev sat i relation til fattigdom⁵², synes fokus i dag i højere grad at være på relationen mellem marginalisering, udstødelse og social eksklusion. Inden for det politiske og økonomiske system betragtes marginaliseringsbegrebet primært ift. den enkeltes tilknytning til arbejdsmarkedet (Kristensen 2000: 141). Et perspektiv som i øvrigt ses genspejlet inden for forskningslitteraturen. Marginalisering defineres i en artikel i 'Tidsskrift for arbejdsliv' som "(...) en proces, hvor en person skifter fra at have en relativt stærk arbejdsmarkedstilknytning til en svagere arbejdsmarkedstilknytning. Gruppen af personer, der har gennemgået et sådan skift, betegnes som marginaliserede" (Jacobsen 2000).

Marginalisering er som indikeret imidlertid ikke et entydigt begreb, og ifølge Goul Andersen bør man som minimum skelne mellem tre marginaliseringsformer; *marginalisering fra arbejdsmarkedet* - der ofte relateres til graden af tilknytning til arbejdsmarkedet jf. matchkategorisering; *social marginalisering* – der kan opfattes som manglende deltagelse i og kontakt med sociale og familiære netværk og *politisk marginalisering* – der henviser til manglende deltagelse og indflydelse på politiske processer (Goul Andersen 2003: 36). Ofte antages der at være en kausalsammenhæng mellem marginaliseringsformerne på arbejdsmarkedet og social samt politisk marginalisering, hvor taberne bliver de ressourcetsvage (Bauman 1999). En sådan sammenhæng kan som påpeget i henhold til medborgerskabsbegrebet imidlertid ikke a priori tages for givet, fordi dét at være marginaliseret fra f.eks. arbejdsmarkedet kan være en frivillig position for nogle ledige. I realiteten kan det dog være vanskeligt at skelne mellem ufrivillighed og valg, eftersom et fravalg af arbejde kan have utilsigtede negative konsekvenser og blive til en uønsket situation, ligesom ufrivillig ledighed kan ændres til en situation, som den enkelte værdsætter (Kristensen 2000: 145).

⁵¹ Om eller under hvilke betingelser marginalisering fra f.eks. arbejdsmarkedet fører til tab af medborgerskab, er ikke givet jf. anerkendelsesbegrebet.

⁵² Jf. Simmels essay "The poor".

Generelt forbindes marginalisering ikke desto mindre med en ufuldstændig og uønsket udelukkelse fra deltagelse, der er forbundet med magtesløshed, psykiske og sociale omkostninger, begrænset kontrol og stigmatisering (Larsen & Møller 2004: 24). Der er overordnet tale om:

"(...) processes that create groups of people who in one way or another and to varying extents are excluded from participation in the main currents of social life, to which they are oriented despite their marginality" (Townsend i Kristensen 2000: 143).

Catharina Kristensen mener heraf at kunne identificere fire centrale elementer iht. marginalisering:

- marginalisering er en proces
- processen er uønsket
- der er tale om udelukkelse fra deltagelse i nogle områder af samfundslivet, der anses for væsentlige af såvel det givne samfund som individet
- ufuldstændig deltagelse i et område vil ikke nødvendigvis medføre udelukkelse fra samtlige centrale livsområder (ibid.).

Hermed indikerer hun, at der findes grader af marginalisering inden for områder i samfundslivet, hvor der hersker normative forventninger om deltagelse, f.eks. arbejdsmarkedsdeltagelse, uddannelsesaktivitet og netværkstilknøytning. I tråd med Bourdieus teori om social dominans betragtes marginalisering således ift. den dominerende normalitetsopfattelse, i og med at det er majoriteten, der sætter kriterierne for, hvad der er "normalt". At være marginaliseret er derfor ikke blot ensbetydende med at være udelukket fra deltagelse i et af samfundets livsområder, men ligeledes forbundet med være afvigende fra majoriteten og implicit mindreværdig (Kristensen 1997: 31-33). Paradoksalt er de ikke-normale uundværlige for normaliteten: *"Uden de ikke-normale ville normalitetens konturer fremtræde så tågede og udviskede, at der i realiteten ingen forskelle var: Normaliteten ville blive ophævet* (Bech-Jørgensen 1999: 23). Dette sker naturligvis ikke, til gengæld vil det, der opfattes som henholdsvis normalt og afvigende, afhænge af den historiske, sociale og kulturelle kontekst (Kristensen 1997: 33). Som antydnet ovenfor er marginalisering heller ikke udtryk for ufuldstændig deltagelse (social eksklusion). De marginale befinder sig derimod på kanten af normalsamfundet - i en position mellem fuld integration og social eksklusion (Kristensen 1997: 34). Der kan i den forbindelse være processer, der henholdsvis leder til en mere integreret position eller i værste fald til social eksklusion⁵³. Her er det dog igen væsentligt at holde for øje, at marginalisering refererer til en ufrivillig position, og at integrationsprocesser i forlængelse heraf skal forstås som processer, som den enkelte frivilligt indgår i for at ændre og forbedre sin situation. Er processen derimod uønsket, er der tale om normalisering frem for integration, da der så er tale om påtvungne processer, der gør sig gældende på normalsamfundets præmisser (Kristensen 2000: 150).

⁵³ Kristensen bruger ikke selv begrebet social eksklusion men udstødt. Begrebet henviser dog ligesom social eksklusion til udelukkelse fra deltagelse på et eller flere livsområder i en langvarig periode (Kristensen 2000: 148).

En belysning af marginalisering i praksis er altså mere kompliceret end som så. Ved at afklare kriterier som ufrivillighed, varighed og omfang, vurderer Kristensen imidlertid, at det er muligt at indkredse de positionelle forhold. I relation til nærværende undersøgelse kan de "svage" lediges marginalisering ift. arbejdsmarkedet på den måde belyses ved først og fremmest at undersøge, om de gerne vil i arbejde eller trives i situationen som ledig. Dernæst kan en klarlægning af, hvor længe informanterne har været ledige, være med til at præcisere graden af marginalisering ift. arbejdsmarkedet. Endelig kan en belysning af omfanget af marginalisering (f.eks. marginalisering inden for flere livsområder) sige noget om den enkeltes marginalisering i samfundet mere generelt. Men da fokus i denne undersøgelse er rettet specifikt mod lediges forhold til arbejdsmarkedet, har jeg ikke til hensigt at behandle sidstnævnte kriterium eksplicit.

Erving Goffmans teori om stigmatisering kan ses i forlængelse af Kristensens perspektiver på marginalisering og dét at afvige fra normalen. I værket "Stigma" klarlægger Goffman relationen mellem afvigelse og stigma. Goffman skelner mellem tre former for stigma: *Kropslige vedstyggeligheder* (fysiske misdannelser), *karaktermæssige fejl* (viljesvaghed, dominerende eller unaturlige lidenskaber, forræderiske og kompromisløse overbevisninger eller uhæderlighed) og *tribale* (slægtsbetingede) *stigmata* såsom: race, nation eller religion (Goffman 1975:16-17). I tråd med ovenstående kan en manglende tilknytning til arbejdsmarkedet i et samfund, hvor majoriteten⁵⁴ er i beskæftigelse eventuelt blive anset som en karaktermæssig fejl hos de ledige, i så fald der er en forventning om, at alle anerkender denne arbejdsnorm og praktiserer den (Goffman 1975: 19).

Stigmatiseringen opstår, ifølge Goffman, når der er diskrepans mellem en *tilsyneladende* og *faktisk* identitet⁵⁵. Førstnævnte er den sociale kategori, en person placeres i ud fra et førstehåndsindtryk, mens den faktiske identitet refererer til de egenskaber, en person faktisk besidder (Jacobsen & Kristiansen 2004: 134). Viser den enkelte sig ikke at være i besiddelse af de egenskaber, der forventes, eller er en person i besiddelse af en egenskab, der adskiller vedkommende fra andre, "(...) *reduceres [han/hun] i vores bevidsthed fra et helt almindeligt menneske til et fordærvet, nedvurderet menneske*" (Goffman 1975: 15). Stigma refererer således til en samfundsmæssig reaktion og perspektiv, der er dybt miskrediterende og som dannes i sociale situationer på baggrund af mere eller mindre anerkendte normer (Jacobsen & Kristiansen 2004: 134). Fælles med Honneths teori handler stigmatisering groft sagt om manglende accept eller anerkendelse: "*De, der har noget at gøre med den stigmatiserede, undlader at vise ham den respekt og det hensyn, som de ikke-belastede sider af hans sociale identitet, i og for sig kunne have foranlediget, og som den stigmatiserede selv måtte have forventet (...)*" (Goffman 1975: 21). I et forsøg på at håndtere den oplevede mangel på accept vil nogen f.eks. prøve at rette op på det, der formodes at være den objektive årsag til mangel på accept (f.eks. en anal-

⁵⁴ I Goffmans optik udgør majoriteten de "normale" (Goffmann 1975: 17).

⁵⁵ Goffman opererer med tre former for identitet; Personlig identitet, Jeg-identitet og Social identitet, hvor det er ift. sidstnævnte, Goffman skelner mellem en tilsyneladende - og en faktisk social identitet (Goffmann 1975: 14, 77, 136).

fabet, der tager ekstra undervisning i læsning og skrivning). Andre vil i stedet forsøge at beherske de aktiviteter, som normalt anses som værende umulige for personer med den specifikke form for handicap (f.eks. svære psykiske syge, der passer et fuldtidsjob). I de tilfælde, hvor individet bevidst eller ubevidst forsøger at skjule sin miskrediterende egenskab og dermed sin faktiske sociale identitet for at opnå accept eller at blive optaget i de "normales" fællesskab, er der tale om *passing*. Men anvendelse af *passing* kræver samtidigt, at stigmaet ikke er synligt eller på forhånd kendt af andre i den konkrete kontekst, hvor den enkelte forsøger at skjule en specifik egenskab⁵⁶. I de tilfælde, hvor det eneste, der adskiller informanterne fra andre, er ledighed eller en usynlig egenskab for det blotte øje (f.eks. psykisk sygdom), er det formentligt ikke utænkeligt, at i hvert fald nogen vil forsøge at skjule denne tilstand/egenskab, når de er i selskab med andre, som ikke er ledige eller har synlige handicaps. Grundet de fordele, der følger med ved at blive betragtet som normal (accept og respekt), vil så godt som alle, der ved lejlighed har mulighed for det, dog forsøge at passere (Goffman 1975: 99).

Foruden *passing* kan individet gøre brug af håndteringsstrategien *tilsløring*, der bruges om den situation, hvor "(...) den stigmatiserede bestræber sig for at begrænse de synlige udtryk for svagheder, som mest centralt identificeres med hans stigma" (Goffman 1975: 133). En situation, der eventuelt kan relateres til indvandrere med sprogproblemer, som i forbindelse med aktivering eller virksomhedspraktik holder sig for selv, så disse manglende kundskaber måske er mindre i øjenfaldende.

Hvorvidt den enkeltes særlige egenskab opfattes negativt, og derved fører til stigmatisering, afhænger ifølge Goffman (og Kristensen) af konteksten: "*En egenskab, der stempler (stigmatisere) den ene type bærer, kan hos en anden tjene som en bekræftelse på dennes normalitet, og er derfor i sig selv hverken af positiv eller negativ værdi*" (Goffman 1975: 15). I forhold til specialet kan man forestille sig, at de "svage" lediges aktuelle situation måske kan være med til at stigmatisere dem, når de er blandt beskæftigede. Omvendt kan deres situation og eventuelle problemer være normale i samvær med andre ledige, hvorfor de ikke vil fremstå som afvigende og blive pålagt et stigma. Kategorierne *normal* og *stigmatiseret* skal derfor forstås relativt, og henviser ikke til specifikke personer, men er snarere perspektiver, som "(...) opstår i sociale situationer med blandede kontakter⁵⁷ i kraft af de ikke opfyldte normer, som er tilbøjelige til at påvirke situationens forløb" (Goffman 1975: 172).

Sammenfattende kan Goffmans stigmatiseringsbegreb sammenlignes med Kristensens marginalitetsbegreb og Bourdieus idé om symbolsk vold, idet stigmatisering er forbundet med en proces (sammenhandling) og et magtforhold, hvor det er majoriteten (de "normale"), som sætter kriterierne for, hvilke egenskaber og karaktertræk man som aktør bør have i forskellige so-

⁵⁶ Goffman skelner her mellem den potentielt miskrediterede og den miskrediterede. Førstnævnte kendetegner de situationer, hvor den enkelte antager, at stigmaet er ukendt og usynligt for de tilstedeværende (Jacobsen & Kristiansen 2004: 136).

⁵⁷ Blandede kontakter udgør situationer, hvor "normale" og stigmatiserede befinder sig i hinandens umiddelbare fysiske nærhed (Jacobsen & Kristiansen 2004: 136).

cialle situationer. Ligesom i tilfældet med symbolsk vold synes der at være tale om en proces, hvori den mere magtfuldes stempling af den mindre magtfulde accepteres af begge parter og dermed fører til en stigmatisering. Til forskel fra både stigmatisering og symbolsk vold er marginalisering imidlertid forbundet med udelukkelse fra deltagelse i områder af samfundslivet, hvilket ikke nødvendigvis gør sig gældende for en stigmatiseret eller domineret person. En psykisk/fysisk handicappet vil eksempelvis godt kunne deltage på arbejdsmarkedet, selvom den pågældende måske vil afvige fra den "normale" forestillingen af en god stabil/mobil medarbejder. I Bourdieus optik ville en sådan medarbejder blot være underlagt de arbejdsmarkedskrav og forventninger, som vil blive fremsat af de dominerende inden for feltet. I praksis kan man dog formode, at visse former for stigmatisering vil "gå hånd i hånd" med marginalisering. Hvis "svage" ledige stemples som dovne og ubrugelige i arbejdsgiveres øjne, vil der formentlig foreligge en risiko for, at de ligeledes vil blive udelukket fra mange job, hvis ikke arbejdsmarkedet i det hele taget.

I forlængelse af marginaliseringsbegrebet inspirerer Goffman til at undersøge, hvorledes informanterne oplever og agerer i forskellige sociale sammenhænge. Hvis den manglende arbejdsmarkedstilknudning er uønsket, befinder de ledige sig i en marginal position, da hovedparten af befolkningen i Danmark er i beskæftigelse. I den sammenhæng finder jeg det oplagt at undersøge, om dét at være ledig ligeledes har en stigmatiserende effekt. Hvis det er tilfældet, hvordan håndterer man så dette i praksis? Bruges der eventuelt forskellige strategier alt afhængig af den konkrete kontekst?

8.4 Betingelser for hverdagslivet

Hverdagslivsbegrebet er et omfattende begreb, som er blevet tillagt adskillige betydninger og indhold fra forskellige teoretiske positioner. Fællesnævneren for de forskellige teoretiske perspektiver er dog en interesse for, hvad det er, mennesker foretager sig i hverdagen (Jacobsen 2004: 13). I det følgende vil jeg forsøge at præcisere, hvorledes begrebet betragtes og anvendes her.

I specialet tages der udgangspunkt i hverdagslivsbegrebet, som det introduceres af BBJ, der i høj grad "står på skuldrene" af bl.a. Alfred Schutz og Agnes Heller⁵⁸.

Ifølge BBJ kan hverdagslivet ganske enkelt beskrives som det liv, vi lever, opretholder og omskaber hver dag gennem aktiviteter, mellemmenneskelige relationer og processer (Bech-Jørgensen 1994: 17). Umiddelbart fremstår denne beskrivelse af hverdagslivet noget uklar og meget bred. Den tilbyder ikke noget konkret fokus eller afgrænsningsmuligheder, for hvis hverdagslivet er at betragte som et hele, hvor skal en belysning af f.eks. "svage" lediges hverdagsliv så begynde og ende? Her skal det dog bemærkes, at BBJ heller ikke selv mener, at begrebet kan defineres sociologisk og som sådan kan analyseres. I stedet er det betingelserne for hverdagslivet, og måden disse betingelser håndteres på, som bør gøres til genstand for en analyse. Der skelnes her mellem de samfundsskabte, mellemmenneskelig og individuelle betingelser for hverdagslivet, hvormed det understreges, at hverdagslivet ikke kan belyses isoleret fra dets samfundsmæssige kontekst, herunder de strukturer og dynamikker, som udspiller sig i det sociale rum.

Hverdagslivet er betinget af en orden, der gør det muligt at inddele hverdagslivet i forskellige tidsdimensioner samt at tillægge de daglige aktiviteter og mellemmenneskelige relationer nogle betydninger, som er potentielt fælles for alle. Ligeledes gør ordenen det muligt at erkende forandringer, uden at disse opleves som et kaos af udifferentierede begivenheder og sanseindtryk. Ordenen gør det muligt dels at skelne, opdele, afgrænse og tillægge betydninger samt at genkende og gentage, og dermed skabe regelmæssigheder i tid og rum. Opstår der uforudsete ændringer, foretages der justeringer og improviseringer, så forandringerne ikke opleves som et kaos, men som en del af de samlede betingelser for hverdagslivet. Ifølge BBJ er der tale om en orden af selvfølgeligheder, der skabes og omskabes af upåagtede aktiviteter⁵⁹. Det vil sige, aktiviteter man gør uden at lægge mærke til, at man gør dem⁶⁰ (Bech-Jørgensen 1994: 251).

Når de upåagtede aktiviteter tilskrives betydninger, der giver hverdagslivet mening, har man at gøre med en symbolsk orden af selvfølgeligheder, hvilket BBJ mener, er den grund-

⁵⁸ Da Heller ligesom Schutz har studeret Weber, Marx og Husserl, findes der ligheder mellem disses arbejder (Bech-Jørgensen 1994: 158).

⁵⁹ Strategiske og symbolske aktiviteter er også med til at forme hverdagslivet. Strategiske aktiviteter udføres for at opnå et bestemt mål, mens symbolske aktiviteter kendetegner aktiviteter, der giver hverdagslivet mening i uoverskuelige situationer (Bech-Jørgensen 1994: 214-226).

⁶⁰ BBJ pointerer, at disse handlinger ikke er ubevidste men upåagtede, og skelner dermed mellem en sociologiske og en psykologisk tilgang (Bech-Jørgensen 1994: 251).

læggende betingelse for hverdagslivet (Bech-Jørgensen 1994: 13). Der kan her drages en parallel til Schutz⁶¹ begreb "den naturlige indstilling", der henviser til et kulturelt og socialt frembragt lager af viden, som individet uden at lægge mærke til det, benytter sig af til at foregribe verden som givet og naturlig. Det er en *common sense* indstilling, der gør det muligt for den enkelte at handle uden at skulle tvivle på hver skridt vedkommende tager eller på resultaterne af disse handlinger (Bech-Jørgensen 2001: 210). I modsætning til Schutz mener BBJ imidlertid ikke, at alle hverdagslivets indstillinger kan reduceres til den naturlige indstilling/ den symbolske orden af selvfølgeligheder, for selvom BBJ betragter det selvfølgelige som et grundelement i hverdagslivet, mener hun ligeledes, at hverdagslivet har en skyggeside, der er mere uforudsigelig og atypisk. Med henvisning til Goffman indeholder hverdagslivet både det normale, dét som man finder banalt, trivielt og som man udfører uden de store refleksive overvejelser og det afvigende, det atypiske, det grænseoverskridende eller det som samfundet har forlenet med tabu, hvilket skaber spændinger i hverdagen (Goffman 1975 & Jacobsen 2004). Ydermere vurderer BBJ, at hverdagslivet har et kvalitativt indhold i den forstand, at noget kan opfattes som godt, bedre og rigtigere end andet (Bech-Jørgensen 1994: 92). At nogle fænomener genkendes og betragtes som selvfølgelige, forudsætter således en skelnen. Det forstået sådan, at når noget genkendes, miskendes samtidigt noget andet. BBJ påpeger, at der er to forudsætninger, for at selvfølgeligheder kan struktureres som en orden, 1: At man skelner, genkender og mis-kender. 2: At der er tale om noget, som gentages, idet det frembringer regelmæssighed og kontinuitet i tilværelsen (Bech-Jørgensen 1994: 145).

BBJ arbejder med tre forandringstyper ift. hverdagslivets betingelser: forskydninger, skred og brud. Forskydninger er ensbetydende med de mindst omfattende og mest umærkelige forandringer, der opstår hver dag og som umærkeligt indordnes i selvfølgelighedens orden. Skred refererer til forandringer, som udløses, når der er sket et vist antal forskydninger i selvfølgeligheden – dvs. at der er tale om processer, som sker over tid. Brud indikerer omvendt de mest omfattende og mærkbare forandringer, som indebærer en omstrukturering af hverdagslivets selvfølgeligheder. At blive ledig ville i den sammenhæng udgøre et brud.

Når den enkelte håndterer betingelserne i hverdagen, skabes hverdagslivskræfter, der tilstræber at gøre hverdagslivet meningsfuldt enten ved at forandre det eller fremme kontinuiteten. Hverdagskræfterne er: "(...) *de psyko-sociale kræfter, der udløses, når de tanker og følelser, der frembringes i samtidige nærvær, tillægges subjektive betydning og "omsættes" i kropsbevægelser, handlinger og handlingsforløb*" (Bech-Jørgensen 1994:172). Hverdagslivskræfterne udvikles, når noget meningsfuldt er på spil og frembringes for at opretholde eller forny hverdagslivets handlerum (Bech-Jørgensen 1994: 276-277). Hverdagslivet er på den måde karakteriseret af et kompliceret arrangement af aktiviteter, som dels er med til at reproducere og forandre den symbolske orden af selvfølgeligheder.

⁶¹ Schutz mener modsat BBJ ikke, at hverdagslivet er det liv, der leves hver dag, men et område i dette liv, som vi bevæger os ud og ind af f.eks. når vi drømmer (Bech-Jørgensen 1994: 155).

Hverdagslivsbegrebet lægger følgelig op til en bredere forståelse af det levede liv med alle dets gentagelser, udfordringer og brud, som jeg finder gunstig ift. belysningen af specialets problemstilling. Hverdagslivsbegrebet anvendes som en analytisk tilgang til at få indblik i, hvordan de "svage" ledige oplever og håndterer de betingelser, der er forbundet med en hverdag som ledig. Det giver mulighed for at rette fokus, undren og refleksion ift. de forskellige og måske til tider modstridende handlinger, som den enkelte ledige foretager i håndteringen af hverdagslivets betingelser.

Bevæggrunden for netop at tage udgangspunkt i BBJ's beskrivelse af hverdagslivet i stedet for eksempelvis Schutz eller Berger og Luckmann, (som i en sontring mellem en objektiv og subjektiv virkelighed ligeledes beskæftiger sig med hverdagslivsbegrebet), er dels, at BBJs teori er baseret på empirisk arbejde, hvormed hendes tilgang til at skabe en forståelse for hverdagslivet forekommer mere analytisk orienteret og direkte anvendelig. Derudover foretager BBJ for mig at se en vigtig analytisk skelnen fra Schutz' dualisme mellem det selvfølgelige og ikke-selvfølgelige. For nok mener hun, at hverdagslivet er præget af en orden af selvfølgeligheder, men påpeger samtidigt at det kan være uforudsigeligt og kaotisk til tider. At det kaotiske og uforudsigelige ligeledes er en del af hverdagslivet – eller kan være det, kan de situationer, hvor dét at være ledig er uønsket, og hvor vedkommende har problemer med at skabe en meningsfuld tilværelse, være indikationer på. Hvis hverdagslivet kun blev identificeret ved dets selvfølgelighed, kunne det formentligt sætte visse begrænsninger ift. belysningen af informanternes hverdagsliv. Endelig er BBJ's forskning i tråd med specialet koncentreret om marginaliserede samfundsgrupper (f.eks. unge arbejdsløse kvinder og hjemløse), hvilket gør hendes begreber og forestillinger omkring hverdagslivet særligt relevante og brugbare til at "indfange" livet, som det leves af kontanthjælpsmodtagerne i denne undersøgelse.

8.5 *Formet af den sociale kontekst*

For at komme ind til kernen af den drivkraft, der ligger bag de lediges handlinger og identitet, finder jeg det oplagt at anskueliggøre de sociale og dynamiske processer, som kan indvirke på menneskers valg mere specifikt. Der tages her udgangspunkt i det perspektiv, som fremlægges af Bourdieu. Da jeg allerede har redegjort for flere af de centrale begreber i Bourdieus teoriapparat, indeholder dette afsnit blot en uddybelse af de mest relevante begreber.

Ifølge Bourdieu disponeres individet igennem socialisering til bestemte handlemønstre for at opnå det, der giver status og mening eller forekommer praktisk i den konkrete kontekst. Det vil sige, individets habitus, forstået som dispositioner og præferencer, influeres og formes af den position, vedkommende indtager i det sociale rum fra tidlig barndom og gennem resten af livet. Dispositioner og positioner kan på den måde have en gensidigt forstærkende effekt. Habitus kan også udtrykkes som den udtalte kulturelle viden omkring et fænomen, som individet ræsonnerer ud fra i en given situation uden nødvendigvis at kunne forklare det (Jagd 2007: 38). Menneskelig handlen kan følgelig ikke opfattes som pludselig reaktion på udefrakommende stimuli, da habitus er et historisk produkt af de objektive strukturer, der producerer individets præferencer, og som individet ubevidst har en tendens til at reproducere. Individet kan derfor ikke alene gøres ansvarlig for sine handlinger. Tværtimod har de sociale og kulturelle omgivelser, den enkelte er en del af eller indgår i afgørende betydning for hvilke individuelle og kollektive systemer af præferencer, individet tillægger sig og derved på de valg, der træffes. Eller med Bourdieus egne ord: "*Den position man indtager i det sociale rum dvs. i den struktur de forskellige kapitalformer (..) fordeler sig ud på, bestemmer hvordan dette rum fremstilles, og hvilke beslutninger, der tages for givet for at bevare det*" (Bourdieu 1997: 29). Bourdieu opererer i den sammenhæng med begrebet felt, er således udgør, særskilte rum inden for det sociale rum, der eksisterer uafhængigt af individets bevidsthed eller vilje. Dog er feltbegrebet ikke at opfatte som samfundsbeskrivelse, men som et analytisk redskab, der kan bruges til at forholde sig kritisk til virkeligheden og til at stille spørgsmålstegn ved, hvor grænserne for et undersøgelsesområde går, samt hvordan det forholder sig til andre områder etc. (Bourdieu & Wacquant 1996: 96).

På et analytisk plan kan felter derfor beskrives som netværk af objektive relationer mellem forskellige positioner og ikke som interaktioner mellem aktører. Positionerne er objektivt bestemt i kraft af deres eksistens og de bindinger, som de påkræver aktørerne og institutionerne, der udfylder positionerne, at agerer efter (Ibid.). Styrkeforholdet (kapitalvolumen) mellem aktørerne inden for feltet, er følgelig dét, der definerer feltets struktur. For at opnå anerkendelse og adgang til et givent felt fordres det, at den enkelte tilegner sig den type af kapital, (...) *der af sociale grupper erkendes som værdifuldt og tillægges værdi*⁶² (Bourdieu & Wacquant 1996: 106). Som påpeget ovenfor er det i den henseende de med social dominans, som sætter krite-

⁶² Bourdieu betegner det som symbolsk kapital. Af øvrige kapitalformer er: økonomisk kapital (penge/ værdipapirer); kulturel kapital (uddannelse, smag og værdisæt); social kapital (sociale netværk). Symbolsk kapital udgør ressourcer, der symbolsk forstærker en de øvrige kapitalformer. (Bourdieu 1999a: 161).

rierne for, hvad der har anerkendelsesværdi (Jf. anerkendelsesdiskussion). Dog kæmpes der inden for feltet løbende om, hvilke værdier, der skal dominere, og hvem der skal definere dem (ibid.).

Feltets common sense forestilling om, hvad der rigtigt og forkert handlen beskrives som feltets doxa. Doxa dækker over: "*the coincidence of the objective structures and the internalized structures, which provides the illusion of immediate understanding, characteristic of the practical experience of the familiar universe, and which at the same time excludes from that experience any inquiry as to its own conditions of possibility*" (Bourdieu 1990: 8). Tilsvarende BBJ's upåagtede aktiviteter er begrebet "doxa" således udtryk for de selvfølgelige handlinger og perceptionskriterier, som den enkelte ikke forholder sig reflektivt til.

Ud fra en fornemmelse af, hvad der giver status og anerkendelse samt er muligt vil ledige - afhængig af deres habitus, være disponeret for at handle på bestemte måder. Denne situationsbestemte handlen beskriver Bourdieu som en *praktisk sans* (Bourdieu 1996: 108). Modsat det perspektiv, som især hersker indenfor beskæftigelsesområdet, giver det i Bourdieus optik ikke mening at tale om, hvad der skal til for at motivere "svage" ledige til at arbejde. Det grundet, at målgruppen allerede med stor sandsynlighed er disponeret for enten at reproducere de samme handlemønstre og arbejdsmarkedsforhold som bl.a. deres forældre⁶³ eller deres habitus kan være formet af deres ledighedssituation. Hermed kunne man foranlediges til at placere Bourdieu inden for den deterministiske tradition, men dette ville være en fejlslutning. Bourdieu erkender nemlig, at habitus kan ændres ved, at der sættes spørgsmålstejn ved de eksisterende former for praksis inden for et felt (Jagd 2007: 267). I takt med at nye generationer kommer til med deres sæt af særlige og ofte forskellige strukturer, vil et samfund gradvist ændre sig. På individniveau ændrer habitus sig også livet igennem via de nye situationer, individet sættes i. Bourdieu mener dermed, at afvigelser fra en reproduktion kan forekomme, dog det er træghedens og traditionens elementer, der efter hans mening er mest fremtrædende i samfundet og dermed relevante at forholde sig til (Bourdieu 1995: 217-241).

Bourdieu inspirerer på den måde til at se på informanternes sociale baggrund og livssituation, idet disse forhold kan have en central betydning for deres motivation eller mangel på samme ift. arbejdsmarkedet. Den sociale baggrund skal forstås, som de vilkår den lediges tilværelse er bygget op omkring, familiære forhold, sociale netværks relation til arbejdsmarkedet samt informanternes uddannelseserfaringer. Med hensyn til livssituation ønsker jeg at se nærmere på de mere individuelle forhold, såsom alder, civilstand, tid på forsørgelse og indstilling til arbejde.

Naturligvis er der andre faktorer, der kan være med til at afdække de lediges sociale baggrund og livssituation, men da det primært er de lediges subjektive holdninger til barrierer såvel som incitamentet til at arbejde, der har fokus i denne opgave, har jeg valgt at inddrage disse få, men centrale, indikatorer på deres sociale baggrund og livssituation.

⁶³ Morten Ejrnæs mener ikke, man kan tales om reproduktion af mønstre mellem forældre og børn men om chanceulighed (Ejrnæs et.al 2006: 84-85). Se *deskriptiv analyse*.

9 Analyse

Hensigten med dette afsnit er at indkredse mønstre omkring de ledige, som kan give information og større forståelse for problemstillingen. Gennem en dybdegående analyse af det indsamlede data, vil jeg forsøge at indfange de karakteristika, der kendetegner den gruppe ledige, der beskrives som "svage". Ligeledes vil de vilkår, som ud fra deres perspektiv er med til henholdsvis at hindre og fremme deres tilknytning til arbejdsmarkedet, blive belyst, for derved at nå frem til en besvarelse af problemstillingen.

Selve analysen foretages på baggrund af en transskription af mp3-filerne fra interviewene og en grundig gennemlæsning af de enkelte interviews. Efter den første gennemlæsning er interviewene blevet struktureret i forhold relevante emner. Foreliggende teoretiske og empiriske undersøgelsesviden inden for dette felt vil ydermere blive inddraget for at sikre at allerede eksisterende viden anvendes til at videreudvikle forståelsen for lediges barrierer og incitamenter til at arbejde. Denne tilgang til analysen har givet en nærhed til empirien, der har været udbytterig ift. såvel bekræftelse af kendte problemstillinger samt erkendelse af nye viden.

9.1 *Deskriptiv analyse*

Analysen indledes med en kort beskrivelse og oversigtstabel med informanternes overordnede karakteristika. Dette sker ift. varighed på kontanthjælp og baggrundsvariable, som alder og køn samt andre let kvantificerbare forhold. Populationen i denne undersøgelse udgør imidlertid en lille stikprøve, og kan derfor ikke tolkes som repræsentativ for "svage" ledige generelt. En sammenligning med foreliggende data jf. afsnit 2. viser dog, at fordelingen på de forskellige baggrundsvariable er nogenlunde overensstemmende med de på landsplan, hvorfor der ikke er tale om systematiske vridninger i udvælgelsesgruppen.

Efter redegørelsen for de lediges fordeling på baggrundsvariablene følger en mere uddybende præsentation af informanterne, så der opnås en indsigt i deres individuelle situationer. Afsnittet afrundes med en perspektivering til informanternes venner og families arbejds- og uddannelsesforhold, hvormed jeg langsomt bevæger væk fra den deskriptive analyse.

9.1.1 Alder & køn

Tabel 2. viser en forholdsvis lige fordeling på aldersgrupper, dog består gruppen af relativt unge ledige, idet hovedparten (58 %) af informanterne befinder sig i midt 30'erne og derunder. Ca. 40 % er under 30 år. De ældste er henholdsvis 40 og 46 år (17 %).

I forhold til den kønsmæssige fordeling udgør kvinderne en lidt større andel end mændene (58 %), ligesom ingen mænd over 40 år er repræsenteret.

9.1.2 Herkomst

I forhold til etnicitet fremgår lidt over halvdelen at have dansk herkomst, mens en enkelt er efterkommer og de resterende er flygtninge/indvandrere fra Mellemøsten, Østeuropa og Nordeuropa samt Afrika. Kønsmæssigt er kun en enkelt mand repræsenteret blandt indvandrerne.

Tabel 2. Oversigt over informanternes karakteristika

Informant	Køn M/K	Alder	Herkomst	Civilstand	Antal børn	Udd. baggrund
Anders	M	22 år	Dansker	Samboende	0	9. klasses afgangseksamen ⁶⁴
Anja	K	37 år	Efterkommer	Enlig /skilt	3	10. klasses afgangseksamen
Amin	M	34 år	Flygtning/Indvandrer	Gift	(1) ⁶⁵	Grundskoleforløb
Anna	K	27 år	Flygtning/Indvandrer	Enlig /skilt	1	Syerske
Bent	M	36 år	Dansker	Enlig	0	Bager
Belinda	K	46 år	Flygtning/Indvandrer	Enlig	2	Grundskoleforløb
Carla	K	36 år	Dansker	Enlig /skilt	3	SOSU ⁶⁶
Camilla	K	32 år	Dansker	Samboende	3	10. klasses afgangseksamen
Christie	K	40 år	Flygtning/Indvandrer	Samboende	2	Grundskoleforløb
Dennis	M	29 år	Dansker	Enlig	0	9. klasses afgangseksamen
Dan	M	23 år	Dansker	Enlig	0	9. klasses afgangseksamen
Ditte	K	22 år	Dansker	Enlig	0	10. klasses afgangseksamen

9.1.3 Civilstand og børn

Foruden ovenstående faktorer fremgår kontanthjælpsmodtagernes fordeling ift. familieforhold således: størstedelen (66 %) af informanterne er enlige og knap halvdelen har tidligere været gift og har 1-3 barn/børn. Tre af informanterne (25 %) bor sammen med en kæreste, hvoraf to af dem har henholdsvis 2 og 3 børn. Kun en enkelt informant er gift.

9.1.4 Uddannelsesmæssig baggrund

Størstedelen af informanterne har en 9.-10. klasses afgangseksamen som højeste uddannelsesbaggrund. Dertil skal dog nævnes, at fire af informanterne (Anders, Camilla, Dennis og Ditte) har fulgt enkelte fag på VUC, Landbrugsskolen og/eller Teknisk Skole. Kun to har en kort videregående uddannelse som henholdsvis bager og social og sundhedshjælper jf. nedenstående biografier.

Blandt de etniske minoritetsgrupper har kun en enkelt en erhvervskompetencegivende uddannelse med fra sit oprindelsessted. Ingen har afsluttet en studie- eller erhvervskompeten-

⁶⁴ Der er noteret 9. klasses afgangseksamen el. grundskoleforløb ved alle informanter, som ikke har angivet andet som højeste færdiggjort uddannelse. Der tages forbehold for, at grunduddannelsen i de repræsenterede lande uden for Danmark ikke nødvendigvis er en selvfølge eller er opbygget på samme måde som i Danmark. Anders, Camilla, Dennis og Ditte har desuden fulgt enkelte fag på VUC, Landbrugsskolen og/eller Teknisk Skole.

⁶⁵ Informanten ventede barn på interviewtidspunktet.

⁶⁶ Social og Sundheds Uddannelse

cegivende dansk uddannelse. Til gengæld er flere af de adspurgte enten i gang med eller har gennemført et sprogkursus i dansk.

En sammenligning mellem alder og uddannelsesbaggrund viser, at flere af informanterne under 36 år angiver, modsat de ældre, at have fulgt fag på bl.a. tekniskskole og VUC, hvoraf sidstnævnte har været som led i et aktiveringsforløb.

9.1.5 Varighed på kontanthjælp

Tabel 3. viser, hvor mange hele år informanterne har modtaget kontanthjælp. Tallene er baseret på oplysninger via interviewene, hvor der er blevet spurgt til begyndelsestidspunktet for kontanthjælp.

Tabel 3. Varigheden af informanternes seneste periode på kontanthjælp

Varighed i år	Antal	Procent (%)
< 2 år	3	25 %
3-5 år	3	25 %
6-8 år	4	33 %
> 10 år	2	17 %
Total	12	100%

Flertallet af informanterne har, som det fremgår af tabellen, modtaget kontanthjælp i 3 år og derover. Halvdelen af informanterne har været offentligt forsørgt i en periode på minimum 6 år. Den resterende gruppe på tre personer har været på kontanthjælp i to år eller derunder. Samlet set har størstedelen af kontanthjælpsmodtagerne i specialet således været tilknyttet kontanthjælpssystemet i en lang periode.

9.1.6 Informantprofiler

For at få en forståelse for de forhold, der gør sig gældende for informanterne mere specifikt gives der her en kort beskrivelse af hver enkelt kandidat.

”Anders”

Anders er 22 år og bor sammen med sin kæreste. Anders' forældre har begge været førtidspensioneret gennem en årrække, og hvad deres beskæftigelse var forud for det, kan Anders ikke huske. Hans kæreste arbejder på nathold på en elektronik fabrik, og Anders' venner er enten under uddannelse eller i beskæftigelse. Anders selv har ud over nogle små-jobs som bl.a. rengøringsassistent og lagerarbejder mere eller mindre gået ledig, siden han blev færdig med 9. klasses afgangseksamen i år 2000. I sin tid som kontanthjælpsmodtagere har Anders været gennem forskellige opkvalificerings og aktiveringsforløb, som, han mener, har været meningsløse og kun givet en følelse af at være ”dum i arbejde”. For nylig er han blevet tilknyttet ”virksomhedscenteret”, som han indtil videre er positivt stemt overfor, da der dels er variation i

arbejdsopgaverne og dels føles mere som et "rigtigt" arbejde. Anders håber derfor, at der er en ledig plads til ham, når aktiveringsforløbet slutter. Dette betyder samtidig, at han forholder sig passiv ift. jobsøgning andre steder. Skulle forløbet ikke ende ud i en fastansættelse, mener Anders alligevel, at han efterfølgende vil have lettere ved at finde arbejde, nu hvor han er "kommet i gang".

"Anja"

Anja er andengenerationsindvandrer, 37 år, fraskilt og mor til tre børn, hvoraf kun den yngste på 2 ½ år bor sammen med hende. Før familien flyttede til Danmark var Anjas far indehaver af et entreprenørfirma, men blev kommunalt ansat, da de kom til Danmark. Anjas mor har hele tiden været hjemmegående. Anjas uddannelsesmæssige baggrund er en 10. klasses afgangseksamen. Selvom Anja finder det problematisk at være ufaglært, føler hun på en anden side ikke, at motivationen til at gennemføre en uddannelse er til stede. Desuden lider Anja af rygproblemer, hvilket ifølge hende selv er med til at indsnævre hendes jobmuligheder.

De sidste 10 år har været forbundet med aktiveringsprojekter i bl.a. en børnehave og på et plejehjem samt et museum, men intet har ført til permanent beskæftigelse. For et år tilbage søgte Anja selv et job og blev ansat. Desværre viste opgaven sig at være sværere end forventet, og hun mistede derfor gejsten på det og stoppede efter kun to måneder. Anja befinder sig nu i virksomhedscenteret på anden måned. Det er hun glad for, ikke fordi hun finder aktiveringsprojektet mere interessant end de øvrige projekter, hun har været aktiveret i, men fordi hun er blevet informeret om, at muligheden for ansættelse foreligger. Skulle virksomhedsaktivering ikke ende ud i en ansættelse, mener Anja, at hun vil være tilbage til status quo, og at fremtiden blot vil byde på endeløs aktivering. Anja savner dog indhold i tilværelsen, hvorfor hun håber det "flasker" sig anderledes.

"Amin"

Amin er 34 år, og bor sammen med sin kone, der har termin inden for den næste måned⁶⁷ med deres første barn. Han kommer oprindeligt fra Mellemosten, hvor han har gennemført et 6-årig grundskoleforløb, men har derudover ingen uddannelse. De sidste 7 år har Amin og hans kone boet i Danmark, hvor de begge har fulgt et sprogskoleforløb. Inden Amins kone gik på barsel havde hun et rengøringsjob ved kommunen. Amins egne erfaringer med arbejdsmarkedet har indtil nu været begrænset til en tre måneders ansættelse på en restaurant. Men da ejeren solgte forretningen, kom Amin i stedet i aktivering. Amin har dog længe været træt af ledighedssituationen, så da han for ca. 2 måneder siden blev ansat med løntilskud via virksomhedscenteret, var han lykkelig. Nu håber han blot, at det fører til ordinær ansættelse.

"Anna"

Anna er 27 år, separeret og kommer fra Østeuropa. Sammen med eksmanden har hun en søn på 4 år, som hun ser en gang om ugen og hver anden weekend. Annas kontakt til kontant-

⁶⁷ Refererer til interviewtidspunktet.

hjælpssystemet opstod i forbindelse med separationen for et år siden, hvor hun mistede sit forsørgelsesgrundlag. Selvom det ikke er lykkedes hende at finde fast arbejde, har hun gennem to år haft sæsonarbejde 4 uger om året, på en arbejdsplads hvor hendes bror og far ligeledes er kontraktansat. Uden for sæsonen arbejder faderen og broren som håndværkere. Anna har ligeledes en søster, som er i ordinært job, mens moderen er hjemmegående. Selvom Anna er uddannet syerske, er hun indifferent over for at skulle arbejde med andre opgaver: *"Det er lige meget, om jeg arbejder på den fabrik eller her. Jeg vil gerne arbejde"* (Anna: 3). At hun skal betale børnebidrag samt regninger for advokatbistand i forbindelse med separationen synes at øge incitamentet til at finde job. Anna har på interviewtidspunktet været i virksomhedscenteret i knap tre måneder. Til trods for jobønsket har hun ikke været jobsøgende, men i stedet koncentreret sig om at blive bedre sprogligt, da hun mener, det på sigt vil bane vejen for et job.

"Bent"

Bent er 36 år. Han bor alene og har haft en traumatisk barndom præget af svigt, sygdom og dødsfald. Da han var ganske lille forlod hans far familien, og hans mor døde af misbrug. Det meste af sin opvækst har Bent boet hos sin moster og onkel. Han har stadig tæt kontakt til mosteren, som arbejder i et vikariat på det lokale sygehus, men onklen døde sidste år af kræft – en skæbne som Bents to børn ligeledes har lidt.

Bent er uddannet bager, men blev efter et par år træt af arbejdstiderne og arbejdspresset, hvorfor han henvendte sig til kommunen. Udover en kort periode tilbage i bageriet har Bent været på kontanthjælp de sidste tre år. I den tid han har været på kontanthjælp, har han været plaget af allergi og slidgigt i knæet, men dette synes ikke at mindske Bent motivation til at komme i job. Tværtimod har han, siden han startede i virksomhedscenteret arbejdet op mod 50 timer om ugen for at slippe for at sidde derhjemme, fortæller han. Efter 4 måneder i virksomhedscentret, hvoraf Bent har været sygemeldt i en måned pga. en knæoperation, er han nu blevet ansat i en ordinær stilling. I begyndelsen er det på deltid, men tanken er, at timetallet efterhånden skal sættes op.

"Carla"

Carla er 36 år og enlig mor til tre mindre børn, hvoraf den ene, bor hos faderen. Carla er uddannet social og sundhedshjælper (SOSU), men fik i forbindelse med hendes sidste graviditet for fire år siden en bækkenløsning. Dette lider hun trods adskillige operationer og behandlingsforløb stadig så meget under, at hun på interviewtidspunktet er blevet sygemeldt fra virksomhedscenteret. Kombinationen af både at være ledig og syg er Carla dybt frustreret over.: *"Nu skal jeg på hospitalet på tirsdag og høre, hvad man så kan gøre. Jeg håber lidt, at de siger, her har du en pille, og så går det over, for jeg savner virkelig at komme tilbage her og arbejde"* (Carla: 1). Modsat flere af de øvrige informanter har Carla haft nogle års erhvervs erfaring, før hun stiftede bekendtskab med kontanthjælpssystemet og diverse aktiveringsforetagender. Før de fysiske smerter tog overhånd, arbejdede hun bl.a. på et hospital og et hjælpemiddelkontor som sosu-hjælper, ligesom hun forsøgte at gennemføre assistentdelen på SOSU. Til sidst måtte hun dog erkende, at det ikke kunne lade sig gøre pga. smerter. Ingen i Carlas familie har

gået ledig og Carla har heller ikke selv opgivet håbet om at vende tilbage på arbejdsmarkedet. Indtil videre har hun en løs aftale om at blive ansat på plejehjemmet, som hun nu er tilknyttet via virksomhedscenteret, når hun bliver raskmeldt igen.

”Camilla”

Camilla er 32 år og bor sammen med sin kæreste, som hun har tre børn sammen med. Børnene er henholdsvis, 10, 5 og 3 år. Den yngste har forskellige medførte handicaps, og har krævet megen omsorg og pleje i hverdagen. I den forbindelse har Camilla modtaget tilskud for tabt arbejdsfortjeneste de sidste par år for 15 timer om ugen, de resterende timer er suppleret op med kontanthjælp. Camilla har søgt forskellige stillinger inden for bl.a. rengøring og fabriksarbejde gennem årene, men har ikke været i beskæftigelse siden hendes første graviditet. I udgangspunktet vil Camilla også allerhelst tilbage til uddannelsessystemet og studere til enten SOSU-hjælper eller pædagog, men af økonomiske årsager vurderer hun, at det ikke kan blive aktuelt lige foreløbig. Et job på plejehjemmet kræver, at hun gennemfører SOSU, hvorfor hun ikke har mulighed for direkte ansættelse. Indtil hun finder et arbejde eller en måde, hvorpå hun kan få et studie til at passe ind i hverdagen, vil hun gerne blive i virksomhedscenteret. Hun håber derfor, at der vil være mulighed for forlængelse, når hendes officielle tid i centeret udløber.

Camillas forældre har altid været i beskæftigelse, men hun har en veninde fra VUC, som ligeledes gik ledig i en periode. Camilla har dog ikke betragtet hende som en person, hun kunne dele sine frustrationer med, for selvom de begge var på kontanthjælp, var deres situationer stadig vidt forskellige.

”Christie”

Christie er 40 år og sammen sin kæreste. Hun kommer fra Norden, men har boet i Danmark de sidste 13 år. Hun har to børn på henholdsvis 12 og 19 år, som bor sammen med hendes eksmand. Christie har to brødre, som arbejder som arkitekt og med vandforsyning, men hun ser ikke meget til dem, da de stadig bor i hjemlandet. Begge hendes forældre er døde. Hendes far var soldat, mens hendes mor arbejdede inden for rengøring. Inden Christie flyttede til Danmark arbejdede hun som hjemmehjælper, hvilket hun gerne har villet fortsætte med i Danmark. For nogle år tilbage startede hun derfor på SOSU, men blev efter kort tid afvist med den begrundelse, at hun havde for dårlige sprogkundskaber. Christie mener imidlertid ikke selv, at hendes sprogkundskaber fejler noget, og har ikke følt et behov for at gå på sprogskole. Til gengæld lider hun af angst og har epilepsi, af hvilken grund hun er usikker på, om hun kan klare et job på fuld tid.

Udover forsøget på at blive optaget på SOSU har Christie forholdt sig passiv. Hun har således ikke været i beskæftigelse eller søgt job, men kun været aktiveret via kommunale projekter gennem de sidste 13 år. Efter Christies mening er der imidlertid ingen positive ting ved at være ledig, og hun er efterhånden blevet så træt af det, at hun er fast besluttet på at søge arbejde på en byens fabrikker, hvis det igen ikke lykkedes hende at komme ind på SOSU efter aktiveringsforløbet.

"Belinda"

Belinda er 46 år, enlig mor til to og bedstemor til fire. Hun kom til Danmark fra Afrika for fire år siden, har ingen uddannelse og har været på kontanthjælp lige siden. Hun har dog gennemført et treårigt sprogskoleforløb samt været aktiveret i bl.a. en børnehave og forskellige rengøringsprojekter. På grund af rygproblemer har Belinda været nødt til at afskrive hårdt fysisk arbejde som rengøring fremover. Hun er nu aktiveret i et virksomhedscenter på fjerde måned. Selvom hun trives der og på eget ønske har fået forlænget perioden, har hun været aktivt jobsøgende både før og efter hun startede i virksomhedscenteret, da hun brænder for at komme ud af kontanthjælpen og blive selvstændig. Indtil videre har det resulteret i et sæsonarbejde over sommeren. Hvis det ikke lykkedes hende at blive fastansat eller at finde noget andet arbejde i mellemtiden, regner hun med at vende tilbage til virksomhedscenteret, selvom hun er træt af at være i praktik. Belinda ser dog virksomhedscenteret som en mulighed for at få et etableret nogle gunstige netværk, som kan hjælpe hende til et potentielt arbejde.

"Dennis"

Dennis er 29 år og bor alene. Uddannelsesmæssigt har han forsøgt sig både med Landbrugsskolen og Teknisk Skole, men uden at gennemføre nogle af uddannelserne. Efterfølgende har han arbejdet for et entreprenørfirma, men fik en depression og blev senere diagnosticeret med en sindslidelse. Diagnosen faldt i forbindelse med, at Dennis var indlagt på en psykiatriskeafdeling for unge. Senere hen har han ligeledes fået konstateret angst. I praksis betyder det, at Dennis svinger meget humørmæssigt, og er nødt til at tage medicin tre gange dagligt. Da Dennis adskillige gange har forsøgt selvmord vha. piller, sørger en hjemmesygeplejerske nu for, at han får den rette dosering af medicin. Derudover skal han til at starte i et behandlingsforløb hos en psykolog.

Dennis har tæt kontakt til sin mor og to søskende, men ingen relation til sin biologiske far, som er stofmisbruger. Alt i alt har Dennis været på offentlig forsørgelse i 7 år. Forløbet har dog været afbrudt i et år, hvor Dennis igen forsøgte sig som landmand, men måtte opgive pga. astma.

Dennis har på interviewtidspunktet været tilknyttet virksomhedscenteret i knap 7 måneder og har således fået forlænget forløbet to gange. Når andet forløb slutter, håber Dennis at blive visiteret til fleksjob eller skånejob med førtidspension.

"Dan"

Dan er 23 år og bor alene. Kort tid før han startede i virksomhedscenteret mistede han begge sine forældre, hvilket har påvirket ham psykisk den sidste tid. Den øvrige familie har dog været en god støtte for ham særligt hans bror, som bor og arbejder i udlandet, snakker han meget med. Men til hverdag føler han sig lidt ensom, da han foruden en gammel klassekammerat ikke rigtig har nogen venner. Tiden går derfor med at spille computer og se fjernsyn.

Dan har gået i specialklasse fra 5.-9. klasse og derefter været på efterskole i tre år. Efterfølgende har han læst på Teknisk Skole for at blive skibssnedker. Efter kun et år droppede han imidlertid ud og startede på kontanthjælp, da han pga. indlæringsvanskeligheder havde svært

ved at følge med. Dans kontakt med kontanthjælpssystemet har nu stået på i omkring halvdelen af året, hvilket Dan finder utrolig frustrerende, især fordi han hører under den lave kontanthjælpssats, og derfor har et lavt rådighedsbeløb om måneden. I forsøget på at ændre på disse forhold har han søgt job på lokale fabrikker i området, men uden held. Nu håber han blot på, at hans indsats og engagement i virksomhedscenteret fører til en ansættelse, når forløbet slutter.

”Ditte”

Ditte er 22 år. Hendes far er gulvlægger, og hendes mor, som nu er pensioneret, har haft eget rengøringsfirma. Dittes fire søskende er alle på nær én under uddannelse eller i beskæftigelse. Dittes ene stedsøster har imidlertid gået ledig gennem flere år, men Ditte snakker sjældent med hende. Uddannelsesmæssigt har Ditte en 10. klasses afgangseksamen. Derudover har hun taget fag på VUC samt gennemført grundforløbet på SOSU. For at have uddannelsen som social og sundhedshjælper, mangler hun 14 måneder.

I 2004 kom Ditte ud for en ulykke og fik åbent benbrud, og har siden gået ledig. Forud for ulykken havde Ditte dog allerede stiftet bekendtskab med kontanthjælpssystemet, men ulykken var for alvor med til at gøre tilknytningen langvarig. Ulykken har bevirket, at Ditte har ligget meget i sengen, og hun har kun været i et fåtal af aktiveringsprojekter. Efter genoptræning er hun nu kommet ovenpå igen, og føler sig klar og motiveret til at komme i gang med noget. Selvom hun er positivt stemt over for virksomhedscenteret og håber på fastansættelse efterfølgende, er hun samtidig indstillet på at søge job i den tid, aktiveringsforløbet står på, for som hun fortæller: ” (...) hvis jeg ikke bliver fastansat i sidste ende, er det meget godt at have noget i den anden hånd, som man kan tage sig til. Så jeg søger både, og er her (...)” (Ditte: 2).

9.2 Social baggrund

Ifølge Bourdieu disponeres individet igennem socialisering til bestemte handlemønstre for at opnå det, der giver status og mening eller forekommer praktisk i den konkrete kontekst. I den sammenhæng vil jeg derfor se nærmere på informanternes forældre og sociale relationers uddannelses og arbejdsmarkedsforhold.

En belysning af informanternes forældre og sociale netværks relation til arbejdsmarkedet indikerer, at de ledige befinder sig i en situation, som ikke skyldes overførte tendenser eller sociale relationer, der trækker dem i en negativ retning. Det set i lyset af, at ingen af informanterne oplyser, at have forældre, som har gået ledige⁶⁸, i hvert fald ikke over længere tid, ligesom de fleste af informanternes venner og bekendte er i arbejde eller under uddannelse. Ditte forekommer som den eneste at have en direkte relation til en, som ligeledes har været ledig gen-

⁶⁸ Bents mor døde pga. misbrug, hvorfor hun formentlig kun har haft en begrænset arbejdsmarkedstilknytning. Bent er dog opvokset hos sin moster, hvorfor jeg har fundet det hensigtsmæssigt at sammenligne med hendes beskæftigelsesmønstre. Disse viser, at hun stort set altid har været i beskæftigelse, og tendensen til ledighed er derfor ikke gået i arv (Bent s. 2).

nem længere tid (Ditte :3). Informanterne har i Bourdieus optik således ikke været disponeret gennem socialisering til at befinde sig i ledighedssituationen. Dertil skal imidlertid nævnes, at tre af informanterne har forældre eller venner, som enten har været hjemmegående eller er blevet førtidspensioneret og dermed været uden eller med en begrænset tilknytning til arbejdsmarkedet (Anja, Anders & Anna). Om dette har haft indflydelse på informanternes arbejdsmarkedsrelation er dog vanskeligt at hævde på baggrund af de empiriske resultater. Ifølge Morten Ejrnæs er den udbredte opfattelse, at forældre overleverer sociale problemer⁶⁹ til deres børn ikke desto mindre forkert. Ejrnæs påpeger, at der ikke findes empiriske undersøgelser, der kan dokumentere en sådan tendens (Ejrnæs 2006: 171). En sådan opfattelse er deterministisk eller socialreduktionistisk og med til at bortlede opmærksomheden fra de samfundsstrukturelle problemer som bl.a. fattigdom og strukturelt betinget chanceuligheder ift. f.eks. at opnå uddannelse og attraktive job, der ellers i højere grad kan udgøre risikofaktorer og kan forklare sociale problemer. Kun i de tilfælde, hvor begrebet anvendes som udtryk for klassebetinget chanceulighed eller som udtryk for risikofaktorer i barndommen, refererer det til reelt eksisterende tendenser⁷⁰ (Ejrnæs 2006: 7-10).

At forældres uddannelsesniveaue og arbejdsfunktion har betydning for børns uddannelsesvalg ses genspejlet i specialet. I henhold til uddannelse kan der således være tale om chanceulighed (jf. Ejrnæs), eftersom størstedelen af informanternes forældre ligesom de ledige selv, ikke har eller kun begrænset omfang en erhvervskompetencegivende uddannelse bag sig. Gennem opvækstvilkår samt via ligheder på uddannelsesområdet synes de ledige at have internaliseret nogle af de samme strukturer som deres forældre. Så selvom ingen direkte har gået i deres forældres fodspor, har de heller ikke brudt med disse. Omvendt afviger informanterne fra deres forældre på beskæftigelsesområdet, idet langt de fleste forældre, som sagt, er/har været selvforsørgende, trods begrænset uddannelse. En mulig forklaring herpå kan være, at det tidligere muligvis var nemmere at finde arbejde uden en erhvervskompetencegivende uddannelse i bagagen, mens det i dag er grundlæggende forudsætning for mange job. I hvert fald beskrives manglende uddannelse som en oplevet barriere for beskæftigelse, hvilket fremgår nedenfor.

9.3 Barrierer og incitament for arbejde

I forlængelse af ovenstående vil følgende afsnit gå mere i dybden med de individuelle interviews og belyse de allermest fremtrædende barrierer og incitament, som de ledige i nærværende undersøgelse oplever og vægter ift. beskæftigelse. I den henseende vil det blive tydeligt at såvel individuelle som strukturelle faktorer har en indvirkning på arbejdsintegrationsprocessen.

⁶⁹ Ledighed relateres her til et socialt problem pga. de førnævnte personlige og sociale risici.

⁷⁰ Ulige vilkår er ikke afgørende for, hvordan livsforløb udvikler sig, de udtrykker blot sandsynligheden for at bestemte mønstre optræder (Hansen 2003: 24-25).

9.3.1 Forhindringer mod arbejdsmarkedet

Som tidligere beskrevet, indikerer undersøgelser, at "svage" ledige ofte har andre problemer udover ledighed, såsom psykiske og/eller fysiske problemer, manglende motivation, sprogproblemer m.m. Desuden kan strukturelle forhold og fordomme bl.a. vanskeliggøre mulighederne for en arbejdsmarkedsintegration. Ofte kæmper målgruppen således med problemer, som både alene og i kombination gør det kompliceret at bryde ud af ledigheden.

9.3.1.1 De søger faglærte og noget af det, man ikke har

I nærværende undersøgelse har flere af informanterne været uddannelsesaktive, men uddannelsesaspektet synes at have haft vekslende formål og udbytte fra person til person. I nogle tilfælde har forløbene fungeret som et led i et målrettet handlingsplansforløb med henblik på forbedring af kvalifikationer og/eller videre uddannelse. Dette gælder eksempelvis for Camilla, som i hendes ledighedsperiode har påbegyndt en HF via VUC med henblik på at kunne søge ind på pædagogseminariet. Hvorvidt pædagogseminariet bliver en realitet eller ej, mener hun stadig: "(...) *at det er rart at kunne sige; jeg har en HF-eksamen (...), [for] det hjælper ikke, hvis man kun kan sige, jeg har gået på VUC i fire år (...)*" (Camilla: 3). Uddannelse som aktivering fungerer for hendes vedkommende som en del af en mere langsigtet og målrettet handlingsplan, som kan forbedre hendes kvalifikationer og beskæftigelsesmuligheder på længere sigt. Hos andre informanter som f.eks. Ditte forekommer den almene uddannelse at være mindre målrettet et videre forløb (Ditte: 6). Ditte har både været tilknyttet Handelsskolen i halvandet år og fulgt fag på VUC samt gennemført grundforløbet på Social og Sundhedsuddannelsen uden at færdiggøre nogle af uddannelserne. Hun begrundet det selv med: "*Det tror jeg lige, jeg skal have en pause fra, for jeg har været på skolebænken i mange år. Jeg er skoletræt, som man siger*" (Ditte: 6). Ditte påpeger dog, at hun gerne vil arbejde som social og sundhedshjælper, hvorfor hun har intentioner om at vende tilbage til SOSU og færdiggøre uddannelsen senere hen (Ditte: 9).

En uddannelses betydning for tilknytning og muligheder ift. arbejdsmarkedet bliver sat på spidsen af Anja, som begrundet hendes situation som ledig med; "*Ja, det er nok fordi jeg aldrig har fået færdiggjort nogen uddannelse (...)*" (Anja: 2). Efter hendes mening forekommer det nærmest håbløst at søge nogle stillinger, hvis man ikke har nogen videregående uddannelse, for som hun siger: "*Jeg ser tit, når de søger nogen, så er det tit nogle faglærte, nogen der har nogle erfaringer og noget af dét, jeg ikke har*" (Anja: 7). Selvom det tidligere er lykket hende at finde job på egen hånd, vurderer hun, at efterspørgsel på ufaglært arbejdskraft er for lav. Anja virker på den måde fastlåst i hendes begrænsede uddannelseskundskaber og tidligere rolle på arbejdsmarkedet. Under alle omstændigheder har hun mistet troen og lysten til at søge noget på egen hånd igen, hvis hun ikke bliver tilbudt en ansættelse på virksomheden, når hendes periode i virksomhedscenteret ophører. Det kommer bl.a. til udtryk, da hun stilles spørgsmålet: "*Har du overvejet, hvad der skal ske, hvis du nu ikke bliver ansat (på virksomheden)?*" Hvortil

hun svarer: ” *Så bliver det vel bare endeløs aktivering, som jeg har været ude i i mange år (...)*” (Anja: 4).

Selvom Camilla ikke vurderer uddannelse som alfa omega for hendes beskæftigelsesmuligheder, tillægger hun det stadig en central værdi. Det gør både én mere attraktiv over for arbejdsgivere og giver personlig prestige, fortæller hun. At Camilla i sine yngre dage ikke har fokuseret mere på at få gennemført en videregående uddannelse, forsøger hun derfor nu at rette op på. På den måde lader Camilla, i modsætning til Anja, til at være mere motiveret og indstillet på at gøre noget aktivt for at forbedre hendes situation på dette område, men har behov for hjælp til det. Det skyldes, at hun af økonomiske årsager ikke kan få tilværelsen til at løbe rundt på en SU, som mor til tre børn, hvoraf det ene er handicappet og kræver ekstra ressourcer. Hun har derfor meddelt hendes ønske om at færdiggøre en HF over for kommunen⁷¹ i håb om at kunne få økonomisk støtte hertil. Kommunen har imidlertid afvist hendes ønske om aktivering via uddannelse, men dette har ikke fået Camilla til at opgive uddannelsesvejen. I stedet undersøger hun nu mulighederne for eventuelt at læse i hendes fritid, mens hun er i aktivering (Camilla: 4).

Til trods for at lav uddannelse er kendetegnende for både kvinderne og mændene i undersøgelsen, fremhæves denne faktor ikke som en barriere hos nogle af mændene. Årsagen hertil er muligvis at finde i forskelle mellem kønnenes interesser og ulige repræsentation inden for brancher. Kvinder er hovedsageligt koncentreret inden for få brancher; uddannelsessystemet, omsorgs- og sundhedssektoren, der kræver et vist uddannelsesniveau. Mænd dominerer derimod alle andre brancher, herunder bl.a. manuelt arbejde inden for bygge- og anlægssektoren samt transportsektoren, som kan bestrides som ufaglært (Holt et. al. 2006: 51). Derfor vil dét at have en specifik uddannelse formentlig ikke vil have en lige så afgørende betydning for mænds jobmuligheder. Paul Willis påpeger desuden, at der særligt i lavere sociale lag kan være en tendens til at mænd gør op med uddannelsesdiskursen og tillægger det femininitet, mens praktisk ufaglært arbejde betragtes som værende mere maskulint (Willis 1977). Under alle omstændigheder virker de kvindelige informanternes værdier i højere grad end mændenes til at ligge inden for, hvad Michel Foucault ville kalde for en dominerende diskurs i samfundet, idet majoritetens fokus på uddannelse bliver ledende for en bestemt adfærd og orientering.

9.3.1.2 Når man har lidt indlæringsvanskeligheder

Langt de fleste arbejdspladser fordrer visse basale læringskompetencer. I nærværende undersøgelse angiver to at have læse og staveproblemer i et sådan omfang, at de selv føler, det udgør en barriere for beskæftigelse. Begge har siden 4. - 5. klasse gået i specialklasse pga. indlæringsvanskeligheder, og disse problemer har fulgt dem siden hen. I første omgang har det hindret Dan i at fuldføre et uddannelsesforløb på Teknisk Skole og efterfølgende sat ham i hans nuværende situation:

⁷¹ Den aldersmæssige forskel – Anja er 37 år og Camilla er 32, er formentlig ikke irrelevant, idet motivationen til at læse kan formodes at falde med alderen. Dette er imidlertid ikke belyst i denne sammenhæng.

Interviewer: *Hvad tror du, er den primære grund til, at du er blevet ledig?* Dan: *"Det er jo, at jeg ikke er så god til... Jeg stoppede på Teknisk Skole, fordi jeg ikke kunne finde ud af det med maskinerne. Det kan jeg også godt mærke herude, jeg har lidt svært ved at finde ud af det med maskinerne(...) Jeg har lidt indlæringsvanskeligheder"*(Dan: 3).

Dennis fortæller i tråd hermed, hvordan hans overvejelser om at søge ind på Teknisk Skole for anden gang endte med at blive opgivet, for som han siger, *"(...) det troede jeg ikke, at jeg kunne klare, for jeg er meget ordblind, så det droppede jeg"* (Dennis: 3). Selvom Dennis betragter sin ordblindhed som en barriere, mener han stadig, at muligheden for at gennemføre en uddannelse eksisterer. Det skyldes, at han har en kammerat, som trods ordblindhed⁷² næsten er færdig med en tømreruddannelse *"(...) Og når han kan, så kan jeg også (...)"*(Dennis: 11). Dennis har således oplevet en bekendt gøre op med en stereotyp forestilling om, at ordblinde ikke kan tage en uddannelse, og er derved blevet inspireret til at gøre det samme. I et forsøg på at opnå accept og forbedre sine arbejdsmuligheder er Dennis indstillet på at forsøge at beherske en aktivitet, der ofte anses som værende vanskelig for personer med ordblindhed som handicap. Dermed udtrykker han også indirekte, lig bl.a. Camilla og Anja, en forventning om, at uddannelse spiller en rolle, hvis man dels ikke ønsker at fremstå som afvigende og dels ønsker at få en fod inden for arbejdsmarkedet. At Dennis inspireres til at tage en uddannelse som følge af, at hans ordblinde kammerat har gennemført en sådan, indikerer ligeledes, at det sociale miljø, som Dennis er en del af og indgår i, har indflydelse på hans handlingsmønstre. I et Bourdieusk perspektiv er Dennis tanker omkring uddannelse ikke (alene) udtryk for en bevidst rationel plan. En del af forklaringen synes lige såvel at ligge i de sociale relationer, som har været med til at forme hans habitus og dermed de perceptionskriterier, han agerer efter.

9.3.1.3 Dansk er svært

Mangelfulde danskundskaber fremtræder som en barriere for flere af de ledige med anden etnisk baggrund end dansk. Anna, Amin og Belinda henholdsvis går eller har gået på sprogskole gennem de sidste par år, men har stadig problemer med at forstå og formulere sig på dansk. Til trods for at informanterne selv er opmærksomme på, at de har svært ved at forstå og kommunikere på dansk, er det kun Anna, som fremhæver det som en reel barriere ift. at få et job; Interviewer: *"Hvorfor tror du, at du kom på kontanthjælp?"* Anna: *"Fordi jeg ikke er god til at tale dansk(...) Dansk er svært"* (Anna: 3). Christie nævner ligeledes, at manglende danskundskaber var årsag til, at hun ikke blev optaget på SOSU. Dette er efter hendes vurdering imidlertid ikke forklaringen på, hvorfor hun er ledig. Forklaringen findes nærmere i hendes etnicitet.⁷³

⁷² Ordblindhed defineres som dårlig læsning til trods for normale færdigheder på andre områder. Men de fleste forstår formentlig begrebet i betydningen læsevanskeligheder (Bach et al. 2003: 38).

⁷³ Dette aspekt vil blive uddybet i nedenstående.

At begrænsede sprogkundskaber ikke behøver at være afgørende for en persons jobmuligheder, er de tre informanter også gode eksempler på. Amin har i sin tid i virksomhedscenteret været meget arbejdsom og pligtopfyldende, hvilket har medført, at han nu er blevet ansat med løntilskud⁷⁴. Belinda har også været meget arbejdssøgende og flittig til at bruge sociale kontakter, hvilket i første omgang at skaffet hende et sæsonarbejde over sommeren. Annas tid som ledig har ligeledes været afbrudt af enkelte perioder med sæsonarbejde. Hvis den enkelte formår at udvise interesse og fremhæve sine ressourcer, kan sproget altså blive en faktor, virksomhedsledere kan se sig udover i første omgang og arbejde med undervejs⁷⁵. Ved at fremhæve egenskaber som engagement og stabilitet er informanterne i stand til at *tilsløre* (jf. Goffman) eller fjerne fokus fra dårlige sprogkundskaber⁷⁶, hvormed de fremstår mere som "normale" og ikke-afvigende fra de specifikke forventninger, der gør sig gældende i en arbejdsmæssig sammenhæng. Det er ved at udføre de handlinger og agerer i tråd med de nært forbundne andre (de ordinære ansatte), at ledige med anden etnisk herkomst opnår accept og potentiel ansættelsesmulighed. Eller som Honneth ville mene - de lediges sprogproblemer negligeres, da målgruppen fra arbejdsgivernes synspunkt anerkendes for at være i besiddelse af evner og kvalifikationer, der er værdifulde og brugbare i arbejdshenseende.

9.3.1.4 Skæv ryg og panikangst

Helbredsmæssige forhold har ligeledes en betydelig indflydelse på den enkeltes ressourcer og muligheder i arbejdshenseende. Det fremhæves som en barriere af informanterne i undersøgelsen. Nedenfor belyses de henholdsvis fysiske og psykiske problemer, som beskrives af de ledige.

Fysiske problemer

Knap halvdelen af informanterne trækkes med fysiske helbredsmæssige problemer, som de føler, begrænser dem ift. arbejdsopgaver og jobmuligheder. Anja fortæller, "(...) *når man er født med en skæv ryg, så er det jo ikke alt slags arbejde, man kan tage*" (Anja: 2). Anja føler sig kort sagt hæmmet ift. arbejdsopgaver. Dette understreges endvidere af, hun har skiftet virksomhedscenter under aktiveringsforløbet, da hun følte, at hun ikke kunne holde til de fysiske anstrengelser i form af tunge løft, som arbejdet krævede det første sted.

Belinda nævner ligesom Anja, at hun lider af rygproblemer. Men i modsætning til Anja, betragter Belinda det ikke som nogen central barriere ift. at arbejde. "*Jeg kan ikke gøre rent, men andre ting, kan jeg godt lave*" (Belinda: 4). I praksis har det kun bevirket, at Belinda søger uden om rengøringsarbejde, da det var det, der forårsagede rygsmerter tidligere.

⁷⁴ Løntilskud gives i de situationer, hvor den ledige har brug for at oplære eller genoptræne faglige, sociale eller sproglige kompetencer. Jf. Lov nr. 522 om ansvaret for styringen af den aktive beskæftigelsesindsats" §.56 (AMS).

⁷⁵ At evnen til at tale og forstå dansk typisk fremmes gennem beskæftigelse, bekræftes af foreliggende undersøgelser (Møller et al. 2007: 48).

⁷⁶ Til trods for at Goffman ikke selv beskriver sprog som et stigma, mener jeg, at sprogproblemer til en vis grad kan opfattes som en karaktermæssig fejl, da det netop er med til at adskille de etniske grupper fra den danske majoritet.

Andre eksempler på kroniske lidelser fremhæves bl.a. af Carla, som gennem mere end 10 år har lidt af store smerter i forbindelse med bækkenløsning (Carla: 1)⁷⁷. Derudover nævner nogle af kandidaterne at have fysiske begrænsninger som allergi, slidgigt, betændelse i led og epilepsi (Jf. Bent: 1 & 3; Christie: 3 & 6).

Psykiske problemer

En betydelig del af informanterne har ud over de allerede nævnte helbredsproblemer ligeledes psykiske problemer bl.a. som følge af traumatiske hændelser i deres liv. Nogen har haft misbrug tæt inde på livet og/eller oplevet dødsfald i familien, hvilket har sat sine spor. I Christies tilfælde har det medført, at hun i dag lider af angst. Selvom hun er i tvivl, om hun kan magte et fuldtidsarbejde, forekommer hun meget motiveret for at komme i beskæftigelse (Christie: 6). Desuden påpeger hun, at det ikke begrænser hende i hendes jobmuligheder, og at hun i bund og grund føler sig sund og rask, hvorfor hun gerne vil arbejde.

Selvom både Christie og Bent er mærket af deres fortid, har ingen af dem diagnosticerede psykiske problemer. Dette gør sig imidlertid gældende for Dennis og Dan. I Dans tilfælde er hans diagnose blevet stillet ganske nylig⁷⁸, mens Dennis har været under behandling gennem de sidste fem år. Symptomerne på angst og depressioner vurderes ikke desto mindre at være opstået tidlige: ” *De mener sygdommen startede i 99’ (...) Jeg kunne ikke sove om natten og havde hjertebanken, og var bange og skulle undersøge under min seng, om der nu var nogen. Det var sådan noget panikangst*”.

Sygdom eller forestillingen om sygdom er altså et fremtrædende problem hos de ledige. Men informanternes opfattelse af omfanget af problemerne og hvilken indflydelse, det har på arbejdsmuligheder, varierer. Mens nogle f.eks. oplever helbredet som en altoverskyggende hindring for beskæftigelse (jf. Carla), sætter det for andre blot nogle få begrænsninger ift. de jobfunktioner, den enkelte kan bestride (Jf. Belinda). En sammenligning på aldersgrupper viser, at det hovedsageligt er de ældre aldersgrupper som oplever fysiske smerter i bevægeapparatet, mens psykiske problemer i højere grad synes at være et problem for de yngre aldersgrupper. Derudover er det i højere grad de ledige af dansk herkomst, som nævner helbredet som en reel barriere.

Hvorvidt personer med svære fysiske og/eller psykiske problemer vil kunne klare et fuldtidsjob på ordinære vilkår er tvivlsomt. Christie og Dennis er i hvert fald usikre på det:

Interviewer: ” *Vil du gerne have arbejde på fuldtid eller på deltid?*” Christie: ” *Det kommer lidt an på mit helbred (...) Jeg har angst, efter jeg mistede mine forældre lige efter hinanden. Og så har jeg epilepsi.* Interviewer: ” *Okay, så det sætter også nogle begrænsninger?*” Christie: ” *Ja*” (Christie: 6).

⁷⁷ Carlas tid i virksomhedscentreret har derfor været kort, før hun blev sygemeldt.

⁷⁸ Oplysning fra en jobkonsulent og ikke informanten selv, hvorfor diagnosen af etiske årsager ikke oplyses her.

Dennis: "(...) Jeg ville ikke kunne holde til 37 timer om ugen og pres, og at de ikke tager hensyn og sådan nogle ting. Jeg tror jeg ville gå ned på det" (Dennis: 12). Skulle forløbet ende ud i en førtidspension, ville Dennis heller ikke have noget imod det, så længe han ville kunne bibeholde en tilknytning til virksomheden: Dennis: "Jeg er ikke ked af, hvis jeg skulle komme på pension (...) for hvis jeg får pension skulle det være med henblik på stadigvæk at være her i skånejob (...)" (Dennis: 4). Dette hænger umiddelbart sammen med, at den tilknytning til arbejdsmarkedet, som han har oplevet gennem virksomhedscentret, har givet ham øget livskvalitet:

"I starten havde jeg det jo sådan, at når jeg havde de der ture [depressioner], så ville jeg helst være hjemme, men når jeg så går derhjemme, så går jeg og spekulerer endnu mere på det, og så bliver jeg rastløs og tager noget ekstra medicin. Og så fandt jeg ud af, at det var faktisk bedre at komme herud, bare det at lave lidt, og komme af sted, det er faktisk en sejr i sig selv" (Dennis: 3).

Udover øget livskvalitet indikerer citatet, at den betydning, Dennis i udgangspunktet havde tilagt hjemmet, reelt set er ikke-eksisterende. Hjemmet mister m.a.o. hurtigt sin funktion som en sikker base eller en symbolsk orden af selvfølgeligheder, som han kan trække sig tilbage til, når angsten banker på. Ledighedstilværelsen indeholder kun et fåtal af rutiner, som kan få hverdagen til at gå af sig selv, og frembringe en selvfølgelighed i hverdagen, hvorfor dagligdagen hurtigt bliver udifferentieret og han bliver rastløs (Bech-Jørgensen 1994: 123). Men efter at have stiftet bekendtskab med virksomhedscenteret indser Dennis, at verden er foranderlig, og ved at bryde med de hverdagslivs betingelser, som hans tilværelse tidligere var bygget op omkring, kan han bringe sit kaotiske hverdagsliv mere i balance. Det vil sige, ved at justere på betingelserne for hverdagslivet kan han forny og forbedre den symbolske orden af selvfølgeligheder, som er med til at give hverdagslivet mening.

9.3.1.5 De siger, de ringer, men det gør de ikke

Et karaktertræk ved flere af informanterne er, at de angiver at mangle selvtillid og have lavt selvværd. Flere års ledighed og forskellige former for nederlag har påvirket dem mentalt. Camilla nævner bl.a. at det har været med til at afholde hende fra at kaste sig ud i et arbejde: "Jeg har ikke været oplagt eller helt klar til det. Jeg ville ikke have for mange nederlag, for det synes jeg egentlig, at vi har haft rigeligt af i nogle år. Så det har jeg egentlig ikke haft lyst til at skulle opleve alt for meget af" (Camilla: 9). Selvom Camilla virker motiveret for at ændre på hendes situation, som anført ovenfor, synes det primært at gælde ift. uddannelse. Hun fortæller at hun på jobsøgningsområdet lidt har mistet gejsten og troen på, at det kan lade sig gøre, fordi:

" Det ikke lige er så nemt at komme ind (...) Jeg har prøvet at søge noget, den gang Benjamin var halvandet år, der var det jo meningen, at jeg også snart skulle ud at lave noget. Og så blev han så syg igen, og så blev det udskudt. Og så siger folk, jamen hvad har du lavet – jeg har

lavet det og det, og hvad så nu. Jamen så har jeg gået på barsel – og folk ved jo godt, at man går ikke på barsel i to år⁷⁹, så er man nødt til lige at sige, hvordan det er, og så siger de (virksomheden), vi ringer hvis vi har noget. Men det gør de ikke (...) (Camilla: 3-5)”.

Camilla signalerer hermed at være udsat for disrespekt i solidaritets- og til dels den retslige sfære, idet hun føler sig stigmatiseret som uværdig til de job, hun søger. Grundet hendes tid på kontanthjælp tillægges hun, i hendes egne øjne, ikke nogen reel status og anvendelighed på arbejdsmarkedet. Sammenstemmende med Bourdieu og Honneths teori resulterer det i, at hun lider tab af symbolsk kapital og selvagtelse, og har svært ved at kunne forstå sig selv som én, der kan værdsættes for sine karakteristiske egenskaber (Bourdieu 1997/Honneth 2006: 179). Dette er hun dog ikke ene om. Den manglende tiltro til egne kompetencer og arbejdsmuligheder kan også spores hos Anja og Dan. Anja er hovedsageligt gået fra det ene aktiveringsprojekt til det andet gennem de sidste mange år. I hendes tid som kontanthjælpsmodtager har hendes jobsøgning været meget begrænset, hvilket Anja begrundes med, at arbejdsgivere primært søger faglærte, og eftersom hun kun har folkeskolen som højeste uddannelsesmæssige baggrund, forventer hun ikke at kunne få noget arbejde ved at søge på egen hånd (Anja: 7). Hendes manglende tro på, at hendes kompetencer er brugbare, peger også på manglende selvtillid⁸⁰. Hos Anja, modsat Camilla, kan usikkerheden og den manglende tro på egne evner ikke umiddelbart tilskrives, at hun personligt har oplevet disrespekt fra arbejdstagers side. Anja har til gengæld en forventning om, at hun vil blive mødt med en sådan, fordi hun vurderer, at hun ikke er i besiddelse af dét, der efterspørges på arbejdsmarkedet. Af den årsag holder hun sig tilbage. Anja forekommer dermed at reproducere de spilleregler, som er knyttet til de dominerende positioner i samfundet og disse aktørers definitionsmagt eller som Bourdieu ville sige; feltets doxa (Bourdieu 1990: 8). Anja manifesterer at være ”fanget” i en verden, som defineres af andre, og idet hun underlægger sig samfundets doxa og symbolske vold, er hun samtidig med til gøre manglende uddannelse som en barriere for beskæftigelse til en selvopfyldende profeti.

Dans usikkerhed tegner ligesom Anjas til at grunde i antagelser om, at han vil blive mødt med disrespekt, ikke pga. manglende kvalifikationer som sådan, men fordi en potentiel virksomhed ikke vil tage hensyn til, at han pga. sin funktionsnedsættelse har behov for at starte langsomt op og have en støtteperson gennem den første tid. Hvis de skulle ansætte ham under sådanne forhold, forventer han i hvert fald at lide disrespekt på ift. sine rettigheder som lønmodtager:

⁷⁹ Tidligere i interviewet fortæller hun, at hun har gået ledig, siden hun fik sit første barn, som nu er ti år gammel. De forskellige oplysninger hænger muligvis sammen med, at Camilla har været uden erhvervstilknytning i ti år, men har haft kontakt til uddannelsessystemet i en årrække, hvorfor hun ikke været passiv kontanthjælpsmodtagere gennem alle årene.

⁸⁰ Selvom Belinda ikke selv direkte nævner aspekter, der kan relateres til dårligt selvværd, afspejler hun det i interviewsituationen. Hendes mentor påpeger ligeledes at have observeret det som en barriere i arbejdshenseende. Men da undersøgelsen tager udgangspunkt i de barrierer, som informanterne selv oplever, bliver det ikke behandlet videre her.

"Jeg tror, jeg har meget svært ved at få et arbejde, hvor jeg selv tager initiativ til at sende en ansøgning og komme til samtale, det tror jeg, at jeg får meget svært ved (...) Det er sådan lidt et dilemma, jeg vil helst finde et arbejde, hvor det er gjort klart fra starten af, at jeg kan starte stille og roligt op. Hvis jeg skulle gøre det, skulle det være ligesom herude, hvor man står fast sammen med en og lærer de nye ting. Men det tror jeg ikke, firmaet vil være med til – ikke hvis de skal give så meget i løn som til de andre" (Dan: 10)

Ovenstående afspejler, at strukturelle faktorer som bl.a. accept fra omgivelser og samfundsnormer kan have en vis indflydelse på den enkeltes selvværd og selvtægtelse. De lediges manglende tilknytning til arbejdsmarkedet kan derfor ikke alene gøres til et spørgsmål om selvsvarlighed og manglende selvtillid. Med henvisning til Sennett handler det om anerkendelse på to niveauer (jf. begrebsafklaring). Det forstået sådan, at de ledige på den ene side er nødt til at anerkende deres egne evner og kvalifikationer som værdifulde på arbejdsmarkedet og være i stand til at se mulighederne på arbejdsmarkedet, således at en 'umuligheds-tankegang': *"Det er umuligt at få et job uden ..."*, ikke tager over. På den anden side har ledige ligeledes brug for anerkendelse for omverdenen. Med Kristensens termer er der brug for 'differentieret social integration', hvor parterne accepterer og tilpasser sig hinanden (Kristensen 1997:35).

9.3.1.6 Fordi jeg er grønlander

Stigmatisering eller diskrimination kan være med til at forklare, hvorfor etniske minoriteter har svært ved opnå beskæftigelse, og flere undersøgelser vidner også om, at etniske minoriteter rent faktisk diskrimineres på arbejdspladser. I hvilket omfang det finder sted, er imidlertid svært at måle (Dahl et al. 2005: 68). I relation til denne undersøgelse vurderes etnicitet imidlertid kun som en barriere af Christie. Interviewer: *"Hvorfor tror du, at du ikke har fundet arbejde i Danmark?"* Christie: *"Jeg føler, det er fordi, jeg er grønlander"* (Christie: 3). At diskriminationen er særligt gældende for hendes etnicitet og ikke er møntet mod udlændige generelt, fornemmede hun, da hun søgte ind på SOSU, og ikke blev optaget: *"Jeg gik i skole med en anden indvander og så beholdte de hende og så føler jeg, at de svinger mig, fordi jeg er grønlander"* (Christie: 4). Christie antyder dermed, at hun føler folk har en stereotyp opfattelse af grønlandere⁸¹, hvilket er med til at forhindre hende i at blive integreret både i det danske uddannelses-system og på arbejdsmarkedet. Christie fornemmer, at omverdenen (potentielle arbejdsgivere) ikke ser hendes personlige karakteristika, men kun det faktum at hun er grønlander, hvormed hun føler sig påduttet en falsk social identitet. Den sociale kategori, Christie placeres i ud fra et førstehåndsindtryk, stemmer således, ifølge hende selv, ikke overens med hendes faktiske identitet og de egenskaber hun reelt set besidder jf. Goffman. Christies oplevelse af, at hun bliver ekskluderet pga. en kulturel og socialt defineret afvigende forskellighed, signalerer ligeledes, at præmisserne for et fuldt medborgerskab, herunder arbejdsmarkedsintegration, ikke er opfyldt. Som tidligere beskrevet forudsætter et fuldbyrdigt medborgerskab nemlig, at den enkel-

⁸¹ Goffman betegner det som tribal (slægtsbaseret) stigmatisering.

te har et tilhørsforhold til andre og oplever at have mulighed for fælles deltagelse i sammenhænge, hvor et socialt fællesskab kan konstrueres (Jagd 2007: 198).

Oplevelsen af stigmatisering og fremmedgørelse har imidlertid ikke bevirket, at Christie har mistet motivationen for at opnå en arbejdsmarkedsintegration, for som hun fortæller ”*Jeg er glad for at arbejde, så jeg vil gerne have et arbejde, for jeg kan ikke bare sidde derhjemme uden at lave noget, når jeg er sund og rask*”⁸²(Christie: 4). Når Christies tid i virksomhedscenteret er forbi, har hun derfor intentioner om at genoptage jobsøgningen, som hun har sat i bero, mens hun er i virksomhedscenteret. Gennem interviewet lægger hun imidlertid ikke skjul på, at hun stadig håber, at hendes fremtidige job bliver inden for ældreplejen, da hendes tidligere erhvervs erfaringer er inden for dette område⁸³.

9.3.1.7 Børn kræver tid

En anden væsentlig faktor med indvirkning på de repræsenterede kvinders forhold til arbejdsmarkedet, er forælderrollen. På hver deres måde tilkendegiver flere af mødrene, at små børn er tidskrævende og kan gøre én mindre fleksibel. Hos Anja kommer det til udtryk, da hun bliver spurgt, om hun føler dét at have en søn, gør det vanskeligere at komme i arbejde: ”*Det er nok også en af de ting, som jeg tænker på – at jeg har en søn, som kræver noget tid*” (Anja: 5). Job-åbninger og aktiveringstilbud, der ikke er inden for rækkevidde og kræver transport, har som følge heraf ikke hendes store interesse, og denne holdning/prioritering deler hun med andre. Camilla har ligeledes et barn i treårsalderen, som grundet et handicap kræver megen omsorg og bevågenhed. Det har, ifølge hende selv, dels gjort hende mindre fleksibel i forbindelse med arbejdssøgning og dels gjort hende mindre attraktiv over for en potentiel arbejdsgiver: ”*Det er svært, når man siger, man gerne vil arbejde mellem 8-15, det kan man ikke rigtig komme ind med nogen steder*” (Camilla: 6). Og situationen bliver ikke bedre af, at man ikke har nogen uddannelse eller erhvervs erfaring bag sig, siger Camilla og hun tilføjer: ”*Jeg har heller ikke kørekort. Og så kan jeg jo kun gå rundt og cykle rundt, så det sætter også lidt begrænsninger på området*” (Camilla: 6).

Kvinderne har til gengæld et ønske om at arbejde og være uafhængige af kontanthjælp, ligesom de gerne vil møde andre mennesker, som det vil fremgå nedenfor. Men det mindre råderum, som børnene skaber, synes at indskærpe disse kvinders beskæftigelsesmuligheder. Kvinderne befinder sig derfor i en ambivalent situation, idet de på den ene side gerne vil arbejde, men på den anden side også gerne vil være hjemme sammen med deres børn, og sidstnævnte vejer ikke overraskende tungest på vægtskålen. Rollen som mødre indvirker derved på kvindernes habitus – herunder præferencer, hvilket synes at give anledning til, at kvinderne sidesætter en arbejdsmarkedstilknytning til fordel for en forældre-rolle på fuldtid jf. Bourdieu. Taget i betragtning af at kvinderne stadig udtrykker et ønske om at arbejde, kan fokuset på børnene måske samtidig anses som en måde at håndtere ambivalensen ved situationen og

⁸² Dette udsagn skal formentlig forstås med forbehold, da hun jf. ovenstående udtrykker at have angst og epilepsi.

⁸³ Christie arbejdede som selvlært hjemmehjælper, da hun boede på Grønland (Christie 4).

opretholde en vilje til at få det bedste ud af ledighedssituationen. De formulerer således alternative forståelser for deres liv. I stedet for arbejde og uddannelse bliver moderskabet i den sammenhæng en vigtig markør for en positiv selvidentifikation. At omsorgsrollen kan have en særlig værdi alt afhængig af position, er Beverly Skeggs ligeledes inde på:

" For those (...) whose employment prospects are bleak and cultural capital limited, caring offers the means to value, trade and invest in themselves, an opportunity to 'make something of themselves'. It enables them to be recognized as respectable, responsible and mature" (Skeggs 2004: 56).

Inspireret af Stine Faber (2008), kan man tale om, at mødrene "spiller" på deres kvindelighed, hvormed de mobilisere en form for modmagtstrategi overfor den arbejdende majoritet. Ledigheden giver dem mulighed og ikke mindst tid til at være omsorgsfulde samt tilstedeværende mødre og dermed en chance for at leve op til deres forestillinger om, hvad man som mor bør gøre. De har mulighed for at følge børnene i hverdagen og skal ikke bekymre sig om at aflevere dem hos naboen eller lign. i tilfælde af sygdom. Dette er et privilegium, der er ikke i samme grad er forbeholdt arbejdende kvinder, hvorfor rollen som den arbejdende mor, måske kan fremstå mindre attraktiv.

Hvilken alder børnene har, ser dog ikke ud til at være irrelevant. I hvert fald tilkendegiver Carla, trods hendes tre børn, ikke dette som nogen barriere i relation til et arbejde⁸⁴, hvilket kunne hænge sammen med, at hendes børn er i aldersgruppen 4-6 år, og derfor er ældre end Anja og Camillas børn. At disse forhold nemt kan ændre sig i takt med, at børnene bliver ældre, tror Camilla umiddelbart også på:

"Det bliver da nemmere, det kan jeg da godt se nu, hvor han bliver større (...) Jo større børnene bliver, og jo større han bliver, så kommer han jo også mere og mere ud, når han skal i skole, så er der jo ingen grund til, at jeg er hjemme 10 timer om dagen" (Camilla: 5).

9.3.1.8 Mega doven af at pille navle

Hvis man skal forstå, hvorfor den omtalte motivation kun fører til bl.a. aktiv jobsøgning for et fåtal af informanterne, kræver det tilsyneladende et nærmere indblik i den identitet og de livsmønstre, som de ledige internaliserer gennem længere tids ledighed.

Informanterne oplever ledigheden som et brud på de betingelser i hverdagslivet, som er samfundsskabte og for fortsat at kunne opleve hverdagslivet som selvfølgeligt, forsøger de i første omgang at justere måderne at håndtere hverdagslivets betingelser på. En af de benyttede strategier var, at tillægge ledighedstilværelsen en betydning af ekstra fritid og frihed til at gøre ting, der ellers ikke ville være mulighed for:

⁸⁴ Anna ser ligesom Carla ikke sin situation som mor til et mindre barn som nogen reel hindring ift. at arbejde fuldtid. Men grundet en skilsmisse har hun heller ikke hendes barn på fuldtid, og en sammenligning med de øvrige virker derfor problematisk.

"Det var da rart, at jeg kunne hente børnene i børnehaven og sådan (...)" (Camilla: 3)

"Jeg har da fået lært mig selv en hel del omkring computere, og jeg har aldrig været en sindsygt ørn til at læse, men det er jeg da blevet. Så jo selvfølgelig er der nogle positive ting. Jeg har haft mere tid til at være sammen med mine børn, inden de startede i børnehaven og skole på en anden måde" (Carla: 4).

Efter længere tids ledighed sker der imidlertid et skred i den tidsmæssig selvfølghed – det at have god tid mister sin værdi. Aktivitetsniveauet ændres og man bliver lullet hen i en ledighedsidentitet, som er forbundet med passivitet og ugidelighed:

" (...) der skal ikke meget ikke meget til, når man først har gået der og pillet navle gennem længere tid, så mister man hurtigere motivationen" (Carla: 7).

" Nu var jeg ude i spillophallen [andet aktiveringssted] der fra 7-12 og hvis lederen så ikke selv gad at arbejde, så kunne man godt holde ved en 10-11 stykker, og så havde man bare resten af dagen til at glo fjernsyn, og så går man altså lige så stille i stå. Hvis man har en opvask – altså det kan godt ske, man har mere tid til den, men man bliver mega doven af ikke at have noget at lave (Dan: 8).

"Når man har ligget ned i tre år, så er det altså svært at rejse sig op og sige, nu skal vi bare i gang, nu skal der ske noget. Der har været nogle gange, hvor jeg har sagt, nu gider jeg ikke – og er så bare blevet hjemme. Og er så gået i stå ved bare at blive hjemme, fordi så havde jeg ondt den ene dag og gad ikke den anden dag (...)" (Ditte: 2).

Handlinger og begivenheder flyder sammen, og man mister tidsfornemmelsen: Interviewer: *"Hvornår blev du første gang arbejdsløs?" Bent: " Det kan jeg ikke engang huske. Det var nok sidste år eller forrige år. Det er vist tre år siden, jeg første gang blev arbejdsløs (...)"*. Ledigheden får, som BBJ beskriver, præg af en slags dvale-tilstand (Bech-Jørgensens 1994: 129). Det forstået sådan, at de ledige lader den indre udifferentierede tid dominere, og overgiver sig strømmen af oplevelser, mens klokketidens magt over krop og bevidsthed mindskes (Bech-Jørgensen 2001: 216). Desuden nedsættes de vante aktiviteter til et nødvendigt minimum, som en form for beskyttelse: *" Når du bare går derhjemme og ikke arbejder, jamen så er der flere ting, hvor man tænker, ej det gider jeg ikke lige lave nu. Ikke fordi man ikke kan, men det gider man bare ikke" (Carla: 3).*

På et spørgsmål, om hvad det værste ved at gå ledig er, svarer Anja sammenstemmende: *" Det er nok, at man ikke har så travlt, man tænker hele tiden, det kan jeg nå i morgen "* (Anja: 3). Dét at blive fri for normernes tidsmæssige begrænsninger og kontrol, er umiddelbart vanskeligt at håndtere på sigt, da det ligeledes medfører et fravær af nærvær med andre og daglig virk-

somhed. Mange aktiviteter udskydes til senere. Aktiviteterne er derfor ikke med til at strukturere tiden i hverdagen, for de kan vente, hvilket tilsyneladende resulterer i, at de ikke bliver gjort, hvormed hverdagslivet mister mening. Som BBJ ville påpege, forstærker henholdsvis den symbolske tilbagetrækning, i form af afmatning af tanke og handlingsmønstre, og den fysiske tilbagetrækning gensidigt hinanden (Bech-Jørgensen 1994: 130).

Det bør her bemærkes, at ingen af de etniske minoritetsgrupper nævner varigheden på offentlig ydelse som en motivations-dræber. Hvorvidt deres tavshed omkring dette reelt set skyldes, at de ikke deler samme opfattelse som de øvrige ledige, er imidlertid vanskeligt at vurdere. Eksperter inden for ledighedspsykologi antyder noget andet. Ifølge Annemette Hylgaard Jensen, er det nærmest umuligt at undgå de negative følger af længerevarende ledighed, der er med til at etablere en ledighedsidentitet. Karaktertræk ved denne identitet er netop: social isolation, sløvhed, passiv resignation, værdiløshed, magtesløshed, usikkerhed, skyld, angst og fortvivelse (Jensen 2001: 31). Som ledig har man en masse fritid, der kræver, at man selv formår at strukturere sit eget liv, hvilket mange har svært ved, hvorfor de fleste har en negativ oplevelse af ledighed (Ibid.). Reaktionerne er blot forskellige alt efter, hvordan man er som person. I hvilken udstrækning man påvirkes, afhænger af personlige ressourcer, social placering og sårbarhed over for modgang (Jensen 2001: 30).

Når man er lullet hen i en ledighedstilværelse kan det tilsyneladende være vanskeligt at bryde ud af dette livsmønster. Som Carla forklarer, har overgangen fra passiv ledig til at indgå i virksomhedscenteret krævet tilvænning: "(...) *Mentalt har det selvfølgelig været lidt svært, fordi du skal til at lægge din dagligdag på en anden måde. Man skal lige vænne sig til det, og have det hele med – også familien. Ungerne kunne jo ikke finde ud af, at de ikke bare kunne tage en fridag, når de havde lyst, for nu var jeg ikke hjemme*" (Carla: 2). Transitionen fra en ledighedsidentitet til en arbejdsidentitet kan således være besværlig og til dels en psykisk belastende proces. Hverdagslivsbetingelserne må justeres på ny, og nye rammer må opbygges, som kan skabe den ønskede tryghed i hverdagen.

Den enkeltes ret og pligt til kontaktsamtaler og aktiveringstilbud er dog tiltænkt at skulle forbedre den enkeltes beskæftigelseschancer. Som beskrevet i afsnit 4 viser tal fra AMS imidlertid, at særligt de svagest kontanthjælpsmodtagere overlades til passiv forsørgelse, idet de efter alt at dømme ryger bagerst i jobcentrenes arbejdsbunker (Birkemose 2007). Noget tyder derfor paradoksalt på, at det kommunale system kan være med til at generere ledighedsidentiteten.

9.3.2 Incitament til at komme i arbejde

Foruden et fokus på de elementer, der kan forhindre de ledige i at komme i arbejde, ønskes det ligeledes undersøgt, hvilke motivationsfaktorer der kan fremme en arbejdsmarkedstilknytning. Som fremhævet i de indledende afsnit kan flere incitament kan have betydning for lediges jobsøgning og arbejdsmarkedstilknytning. For nogle spiller økonomiske incitament måske en

afgørende rolle, mens det for andre måske er de ikke-økonomiske motivationsfaktorer, der tillægges størst værdi. I det følgende belyses de faktorer, som er blevet fremhævet af de implicerede i denne undersøgelse.

9.3.2.1 Kommunehalløj og ingen økonomi

Den økonomiske gevinst ved at have et arbejde spiller en central rolle. Samtlige personer har et ønske om at komme til at tjene deres egne penge og gøre sig uafhængige af de sociale myndigheder og offentlige ydelser. Ønsket om at blive uafhængig af kontanthjælpssystemet kan umiddelbart aflæses som en modreaktion på den umyndiggørende position, informanterne føler de befinder sig i. En indikation herpå er, at informanterne tilkendegiver et ønske om at blive fri af systemet, da de finder det kontrollerende og styrende, og således er med til at indskrænke deres egen kontrol og selvbestemmelse i hverdagen:

Interviewer: *"Hvor er du om tre år?"* Camilla: *"Enten skulle jeg være i gang med at læse eller også har jeg fået arbejde. Det ved jeg ikke. Det kommer an på, om man til sidst bare bliver så træt af det her kommune-halløj, der blander sig. Det gør de og det skal de... Men om tre år tror jeg enten jeg læser eller arbejder (...). Så gider jeg ikke gå og blive dikteret, så skal du det og det, der vil jeg gerne selv bestemme"* (Camilla: 11).

Dan: *"Jeg kan godt blive lidt træt af, at kommunen sender en masse breve som skal sendes ind i løbet af en uge, og de har jo egentlig meget magt over en, de kan stoppe ens kontanthjælp og sende én ud i noget man overhovedet ikke gider, og man har ingen indflydelse på, hvad man skal"* (Dan: 11).

En anden indikation afspejles i nogle af de negative aspekter, som informanterne forbinder med at være på kontanthjælp. Eksempelvis mener mange, at det er svært at få økonomien til at "løbe rundt" på en kontanthjælp: *"Jeg har ingen økonomi, jeg har så lidt penge. Så det er derfor jeg gerne vil arbejde"* (Belinda: 4). *"Det er træls, at man hele tiden skal tænke på at vende hver eneste femøre"* (Dan: 8). Nogle er indimellem nødt til at låne af venner og bekendte: *"Når man har betalt husleje og de regninger, man har, så har man ikke ret mange penge (...). Jeg har måttet låne penge nogle gange for bare at kunne leve"* (Anders: 4). Andre melder om regningerne, der har hobet sig så meget op, at de har gæld (jf. Dennis: 10; Amin: 5; Camilla: 3). Som den eneste påpeger Bent, at han ikke har trænge kår rent økonomisk. Tværtimod har han, når alle udgifter er betalt, råd til at lægge penge til side til personlige fornøjelser (jf. Bent: 5). At det forholder sig sådan, er der flere forklaringer på. For det første får han en forhøjet kontanthjælpsydelse. For det andet har han hverken familie eller børn og dertilhørende børneomkostninger, og for det tredje har Bent i modsætning til flere af de andre ingen transportomkostninger til og fra arbejde (virksomhedscenteret).

Qua ovenstående har de fleste, Bent undtaget, økonomiske incitament til at arbejde. Lidt inkonsistent hermed lader et arbejde i udgangspunktet dog ikke til at give dem væsentlig

flere penge at jonglere med ift., hvad de modtager på kontanthjælp. Flere angiver sågar, at de vil have en lavere disponibel indkomst efter skat og omkostninger til transport og børnepasning, hvis de får et arbejde inden for lavtlønsområdet:

"For mit vedkommende som enlig mor med to børn derhjemme, skulle jeg gå ind og tage en 30 timers stilling som social og sundhedshjælper, så ville jeg rent faktisk miste penge på det. Og så synes jeg måske, de skal lade vær med at øffe om, at nu skal folk i arbejde, når de ikke laver det system om. For mig som enlig mor kan det bedst betale sig at arbejde via et jobcenter, hvor jeg ikke får en regulær løn, som andre gør. Altså jeg har da ikke mange penge, men jeg synes, man får for mange ift., at det skal kunne motivere til at arbejde" (Carla: 4).

Der tegner sig således et ambivalent forhold til kontanthjælpen, da informanterne på den ene side ønsker at være uafhængige af den, mens de samtidig har svært ved at se jackpotten ved at slippe den. Selvom udskjelserne med en kontanthjælp alene er begrænsede, er satsen stadig så høj for nogle, at den ville skulle sættes ned, hvis der skal være et økonomisk incitament til at komme i arbejde for alle. Hvorvidt dette vil være hensigtsmæssigt kan der imidlertid sættes spørgsmålstegn ved. Hvis man nedsætter kontanthjælpen eller sågar fjerner den helt, vil det sikkert have en effekt over for nogle, idet den lave eller manglende kontanthjælp vil tvinge dem til at handle anderledes for at kunne opretholde et eksistensgrundlag. Effekten vil formentlig kunne spores hos de "stærkeste" ledige, som kun har relativt små problemer såsom manglende motivation og begrænsede skader ift. at komme i beskæftigelse. Dog er det betinget af, at der eksisterer en efterspørgsel på arbejdskraft. For de "svageste" kontanthjælpsmodtagere, som kæmper med væsentlige problemer ud over ledighed, kan et sådan tiltag derimod formentlig få utilsigtede konsekvenser, idet der, som før nævnt, kan opstå en fare for, at de vil lide velfærdstab og sociale omkostninger, som kan marginaliserer dem yderligere fra arbejdsmarkedet og samfundet i det hele taget. Desuden kan det forhold at "svage" ledige sjældent formår at deltage i uddannelsesræset, formentlig bevirke, at de vil være underkvalificeret til selv den gældende mindsteløn, set i relation til majoriteten.

Selvom den økonomiske nettogevinst ved at komme i beskæftigelse i udgangspunktet er lav og for nogen snarere ikke-eksisterende, bør det omvendt bemærkes, at de fleste lønmodtagere, som starter i et lavtlønsjob i Danmark, avancerer relativt hurtigt på løntrinnene (Smith 1998: 196). Så selvom kontanthjælpsmodtagerne i starten måske ikke vil have en reel større disponibel indkomst ved at arbejde 37 timer frem for at være på kontanthjælp, vil det for de flestes vedkommende alligevel kunne betale sig at arbejde på længere sigt, da forholdene kan ændrer sig til det bedre, under de rette omstændigheder jf. nedenstående diskussion.

9.3.2.2 Ingen bonus – incitament for de "langsynede"

I det foregående har jeg præciseret, hvorledes et lavt økonomisk udbytte kan virke demotiverende ift. en arbejdsmarkedsintegration. I det følgende vil jeg eksemplificere, hvorledes

utilfredsstillelsen over ikke at blive lønnet i forbindelse med aktivering kan motivere de informanter, der tænker langsigtet. For dem kan de "negative" omstændigheder fremme lysten til at komme i ordinær beskæftigelse. Tænker de ledige til gengæld kun kortsigtet, bliver det manglende økonomiske tillæg i aktiveringsprojekter imidlertid nærmere en barriere. Dan afspejler på fornem vis begge perspektiver. Han finder det utilfredsstillende ikke at få mere i ydelse end kontanthjælpsmodtagere, som går hjemme. Dan savner anerkendelse og efterspørger mere ligestilling ift. lønmodtagerrettigheder, så han kan føle sig anerkendt på lige fod med de øvrige ansatte:

"Man skal arbejde ligeså hårdt, som alle de andre, uden at få den løn for det (...) Man får heller ikke skulderklap eller en bonus for at man ligesom tager imod de tilbud, som kommunen stiller op. De [Kommunen] kunne godt give lidt økonomisk bonus for, at man kommer i praktik"(Dan: 6).

Udfaldet af det manglende aktiveringstillæg virker dog ikke ensidigt negativt. Dét grundet, at incitamentet til at komme i arbejde og ud af kontanthjælpen, samtidig forstærkes. Dan forklarer: *"Jeg tror ikke, jeg ville kunne klare at komme igennem det her igen. Nu ved jeg hvor lang tid det tager med alt det forberedelse, der er (...) Så jeg har arbejdet som en gal for at gøre et godt indtryk"* (Dan: 6).

Forskelsbeløbet mellem udbyttet som aktiveret ledig og den indkomst, der kan opnås som beskæftiget, kan altså motivere dem, som formår at tænke langsigtet, hvilket på sigt kan forbedre deres beskæftigelseschancer. Ræsonnementet forudsætter imidlertid, at der er en sammenhæng mellem arbejdsindsatsen og beskæftigelsesmulighederne. Som citatet indikerer, har Dan en forventning om, at netop den adfærd og energi, han lægger i arbejde, vil bringe ham tættere på arbejdsmarkedet, og jo stærkere den sammenhæng er, desto stærkere må virkningen af det økonomiske aspekt umiddelbart være. I den forbindelse bør man, som nævnt, imidlertid holde for øje, at forholdet mellem udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedet ligeledes spiller ind. Kontanthjælpsmodtagere med ringe sociale og faglige kvalifikationer kan eksempelvis godt formodes at have vanskeligere ved at finde arbejde, ligegyldigt hvor meget de søger eller knokler for det, hvis der er mere kvalificerede jobsøgende.

9.3.2.3 At have noget at stå op til

Ud over et ønske om økonomisk selvstændighed og et større økonomisk råderum, ses der ligeledes ikke-økonomiske incitamenter. Generelt savner informanterne indhold i hverdagen – og bare det at være i virksomhedscenteret er en befrielse, for så er der pludselig noget at stå op til og foretage sig i løbet af dagen. I starten kan det godt være en befrielse at kunne sove længe og selv kunne disponere over tiden, men som bl.a. Anders fortæller: *"Det er faktisk træls i længden at ligge der og sove til hen på formiddagen. Og det bliver kedeligt i længden at være derhjemme (...) Så dét at komme i gang, det var faktisk lidt rart (...) Det at komme op om mor-*

genen og have noget at stå op til og få noget ud af dagen, i stedet for bare at sove" (Anders: 8). Ditte finder heller ikke tilværelsen som ledige inspirerende: "Jeg kan ikke lide at gå hjemme. Jeg keder mig, når jeg går hjemme, hvad skal du lave derhjemme – ingenting, så vil jeg da hellere ud at lave noget" (Ditte: 5). I det hele taget forekommer et arbejde at skabe øget trivsel både i og uden for hjemmet: "Man får mere energi af at komme på arbejde. Selvom det lyder måske dumt, men det gjorde jeg i hvert fald. Både psykisk og fysisk. Man får mere overskud" (Carla: 3).

Generelt ser informanterne ikke nogen bemærkelsesværdige fordele ved at være uden beskæftigelse⁸⁵. Følelsen af betydningsløshed, ensomhed og uvirksomhed fungerer således som en drivkraft til at komme ud af ledigheden. I et forsøg på at belyse om det var de negative ting ved ledighedstilværelsen, der alene motiverede informanterne, blev informanternes stillet følgende spørgsmål: "Synes du, det er vigtigt at have et arbejde?". Hertil svarede Carla:

"Ja. Jeg ville have det bedre med at gå på arbejde end at gå derhjemme. Jeg får det bedre af at gå på arbejde end at gå derhjemme (...) Jamen det er jo det samme, hvis du ikke vander en plante, så går den ud og sådan er mennesker også. Hvis du ikke får næring, så går du ud, så bliver du sådan en mærkelig lille indtørret ting, der bare suser rundt i sin egen lille verden" (Carla: 8).

Camilla antyder som den eneste, at det er indhold i hverdagen og ikke et lønarbejde som sådan, hun savner. Den parallel, som de øvrige hovedsageligt drager mellem indhold i hverdagen og arbejdsmarkedstilknytning, tilslutter hun sig ikke:

"(...) Jeg synes, at det er rart nok at have noget at stå op og skal afsted til. Det er dejligt at komme afsted og ud at lave et eller andet i stedet for bare at gå hjemme og ikke have noget, man kan lave. Men det er det, jeg siger, jeg ville sagtens kunne gå hjemme, hvis jeg stadig kunne få lov til at lave de ting, jeg gerne vil lave. Så jeg kunne være hjemme, når børnene kom hjem fra skole og børnehaven og ikke skulle have barnepige til at komme og hente dem" (Camilla: 8).

Der kan på baggrund heraf spores to overordnede typer af motivationsfaktorer. På den ene side virker informanterne, særligt Camilla, motiveret af noget negativt, i den forstand at det er det ubehagelige ved at befinde sig i positionen som ledig, der motiverer dem til at komme i beskæftigelse. På den anden side fremgår de også at være motiveret af noget positivt, idet de tillægger dét at komme i arbejde positive værdier. Arbejdet kan tilbyde struktur på tilværelsen og give mulighed for mellem menneskeligt samvær med andre uden for hjemmet, ligesom arbejdet kan give status og dermed symbolsk kapital og anerkendelse: "Det er vigtigt, at (...)

⁸⁵ Dog angiver nogle af kvinderne, som nævnt, at det er rart at have tid til at være der fuldt ud for deres børn jf. Camilla og Carla.

kunne være stolt af det jeg laver. Og kunne fortælle, jeg har et arbejde, jeg er ikke bare i praktik og kontanthjælpsmodtager” (Dan: 12).

I et forsøg på at afdække, i hvor høj grad de ledige ønskede et arbejde, blev der suppleret med følgende spørgsmål: *”Hvis du nu vandt nogle millioner i lotto, ville du så (stadig) være interesseret i et arbejde?”*. Dette svarede informanterne overvejende ’ja’ til.⁸⁶ Velvidende at der kunne foreligge en risiko for, at de så mig som en repræsentant for systemet, og derfor svarede, hvad de troede, jeg ville høre, bad jeg dem uddybe, hvorfor de stadig gerne ville arbejde. For nogle er det økonomiske aspekt fremtrædende: Anders: *”Jamen selvom man har mange millioner, så kan man jo godt stadig tjene flere. Eller det er da også det der med, at det er rart at kunne stå op om morgenen, og så stå op til et eller andet”* (Anders: 8). Anna: *”Jeg er ung, og jeg kan lide at arbejde. Og lottopenge forsvinder hurtigt”* (Anna: 5).

En anden gennemgående begrundelse bekræfter tesen om, at et arbejde kan skabe mening og indhold i tilværelsen: *”Jeg gider ikke sidde hjemme og glo. Jeg vil gerne have noget at stå op til”* (Bent: 5). *”Jeg ville helt sikkert købe et fedt hus og en stor bil, men jeg ville stadig arbejde, for ellers ville jeg stadig komme til at kede mig derhjemme. Det er meget godt at have noget at stå op til, i stedet for at du ligger og sover til midt ud på dagen, du skal jo have noget ud af dagen, og det får du ikke ved at sove den væk”* (Ditte: 8).

For Carla handler det om, at arbejdet er med til at holde hende psykisk i balance og skaber livsglæde:

”Ja. Det er svært at sætte sig ind i den situation. Jeg ville nok fyre en fandens masse penge af, så skulle der rejses og ungerne skulle opleve en masse, men på længere sigt er jeg 99% sikker på, at jeg ville tilbage og arbejde, om det så skulle være uden løn, som frivillig. For mig har det altid været vigtigt, og det vil altid være vigtigt, at min psyke har det godt”.

Interviewer: *”Og det føler du den har, når du arbejder?”* Carla: *”Ja. Jeg ville have det bedre med at gå på arbejde end at gå derhjemme. Jeg får det bedre af at gå på arbejde end at gå derhjemme”*(Carla: 8).

Informanternes udsagn vidner således om, at de alle er arbejdsmarkedsorienterede og motive-rede for at arbejde, hvilket må anses som en ressource og et incitament til at finde beskæftigelse. Bevæggrunden herfor er overvejende, at det kan give et bedre livsindhold. Selvom det at være økonomisk uafhængig spiller en rolle, er det m.a.o. ikke det mest afgørende incitament til at arbejde – det er nærmere en sidegevinst, som Bent fortæller (Bent: 8).

⁸⁶ Camilla fortalte, som den eneste at hun formentligt ville vælge at gå hjemme og studere lidt ved siden af. To informanter svarede ’ved ikke’ til spørgsmålet.

Selvom informanterne savner indhold i hverdagen, er de fleste imidlertid ikke aktivt jobsøgende jf. afsnit 7. Deres manglende jobsøgning virker imidlertid ikke til at grunde i manglende arbejdsmotivation. At næsten samtlige informanter udtrykker, at de håber på ansættelse på den pågældende virksomhed, der danner ramme for deres aktivering, har formentlig en væsentlig indvirkning på deres jobsøgningsmønstre. Endvidere bør man have in mente, at denne målgruppe ofte kæmper med flere og mere komplicerede barrierer, hvorfor der formentlig er flere faktorer, som skal spille sammen for, at de søger arbejde. Desuden signalerer en større virksomhedsundersøgelse, at flere ledige, til trods for at de er aktivt søgende, stadig vil have svært ved at komme i betragtning hos virksomhedslederne. 57 % af 2500 virksomheder vurderer, at det slet ikke eller i mindre grad er praktisk og økonomisk muligt at ansætte medarbejdere med nedsat arbejdsevne⁸⁷. Omkring en femtedel af virksomhederne (18%) mener slet ikke, at det er muligt (DNN 2007: 14).

9.3.2.4 At gøre en forskel frem for at være dum-i-arbejde

At komme i beskæftigelse er, som pointeret ovenfor et ønske, der generelt går igen hos de ledige. Men flere af informanterne er bestemt ikke indifferente over for, hvilken type arbejde, de skal beskæftige sig med. De stiller krav til arbejdets indhold, hvilket bl.a. kommer frem i forbindelse med spørgsmålet: *Hvis du var villig til at tage hvilket som helst arbejde, tror du så hurtigt, du ville komme i arbejde?* Hvortil bl.a. Anders svarer: *"Det ville jeg helt sikkert. Jeg tror, hvis jeg ville tage hvad som helst, så kunne jeg starte i morgen."* (Anders: 9). Camilla siger tilsvarende: *"Jeg kunne sikkert godt få et fuldtidsjob på en fabrik, det tror jeg godt, jeg kunne få"* (Camilla: 11). Hvis det bare var et spørgsmål om at finde en tilfældig beskæftigelse, vurderer nogle af informanterne dermed, at det ikke ville være et problem. Men som Anders fortæller: *"At sidde og sætte mærkater på øl, det er ikke så udfordrende. Det er sådan lidt dum-i-arbejde"* (Anders: 2). I overensstemmelse hermed tilkendegiver Camilla at have klare forestillinger om, hvilke værdier hun forbinder med et godt arbejde, og hvilket arbejdsområde hun gerne vil arbejde inden for:

"Jeg ville gerne arbejde med andre mennesker, det der med at være der for andre mennesker, det ville jeg gerne. Sådan at man kan se, at man gør en forskel og sådan at man kan se, at det man gør, det er noget folk kan lide, og sætter pris på, på en anden måde end hvis du sidder og samler ting på en fabrik, det er folk lidt ligeglade med" (Camilla: 5).

Arbejdet skal give mening for den enkelte. Udbyttet af arbejdet skal med andre ord være mere end indhold og struktur til hverdagen samt afdækning af et økonomisk behov. Informanterne vil beskæftige sig med noget, som de i en eller anden grad kan identificere sig med, og som de føler passer til deres erfaringer og kompetencer.

⁸⁷ Oplysningerne stammer fra SFI's undersøgelser om virksomheders sociale engagement. I de lige år bygger undersøgelserne på interview med ca. 2.500 personaleansvarlige på virksomhederne, og i de ulige år bygger undersøgelserne på interview med ca. 6.000 lønmodtagere.

Med de lediges baggrund og situation taget i betragtning kunne man formode, at de kunne placeres i det Thomas Højrup kalder lønarbejderlivsformen. Ovenstående afslører imidlertid noget ganske andet. Mange af de ledige er ikke specielt orienterede mod lønarbejderlivsformen, hvor det at arbejde blot opfattes som en nødvendig pligt/ middel til at skaffe en indkomst, så fritiden kan blive meningsfuld (Højrup 2003: 24). Selvom informanterne er interesserede i at blive økonomisk uafhængige af det offentlige system, synes ønsket om et arbejde med indhold, socialt netværk og følelsen af at slå til i jobbet at spille en større rolle. Modsat lønarbejderlivsformen, strukturerer informanterne ikke arbejdet omkring et middel-mål forhold, hvor målet er ikke-arbejde (fritid). Arbejdet tilskrives derimod at have andre værdier end det økonomiske, som er med til skabe "det gode liv". Eftersom de fleste i høj grad er præget af den kontekst, de befinder sig i, er det måske heller ikke så overraskende. Det skyldes sandsynligvis, at vi i dag bevæger os mod et mere internationalt service- og informationssamfund, hvor masseproduktion ikke længere i samme grad er i højsæde i vesten og fordi medarbejdere oftere involveres og får større indflydelse, samt ansvar for eget arbejdsområde (Navrbjerg 1999 & Csonka 1999: 37). Bauman vurderer i den sammenhæng, at arbejdet har ændret karakter, fra tidligere at blive betragtet som en nødvendighed og pligt, er rigere oplevelser og udfordringer gennem arbejdet nu i fokus (Bauman 2002a). Hvor løn traditionelt set har spillet en afgørende rolle i forhandlingerne mellem medarbejdere og arbejdsgivere, er det nu i højere grad alternative motivationsfaktorer som arbejdets indhold og mening, der prioriteres⁸⁸. Dette beror, ifølge Navrbjerg, på en forståelse for, at; "*Kun mennesker, der er engagerede i deres arbejde og kan se det indgå i en større helhed, kan forventes at have den faglige stolthed, der kræves for at levere et produkt i god kvalitet*" (Navrbjerg 1999: 97).

De ledige i denne undersøgelse tilpasser sig derfor blot den mere og mere gængse holdning i samfundet; at arbejdet afspejler en del af ens personlighed. Et fremtidigt arbejde skal således give mening og værdsættes af andre udadtil, så han/hun føler, at de gør en forskel, og netop af den årsag er de selektive i deres jobsøgning.

Ikke alle er dog lige kritiske ift. et potentielt arbejde, som Ditte og Belinda på fin vis afspejler i deres jobsøgning:

"Jeg søger ikke efter noget bestemt, jeg søger bare for at være sikker på, at jeg har et arbejde. Man må jo tage, hvad man kan få. Når man så har fået et arbejde, så kan man jo altid være der til man finder noget, man gerne vil" (Ditte: 3).

"Hvis jeg kan finde noget i en butik, vil jeg gerne det, hvis jeg finder noget på en fabrik, accepterer jeg det" (Belinda: 4).

⁸⁸ Jeg skal ikke vurdere her, om der er evidens for denne tankegang, men blot påpege, at der er sket ændringer.

Denne holdning er ikke desto mindre primært karakteristisk for de etniske minoritetsgrupper. For denne gruppe af ledige synes dét at være i beskæftigelse og have søde kollegaer samt at være selvforsørgende at være tilfredsstillende i sig selv. Som Amin fortæller, er det gode ved et arbejde for ham: "*Løn, arbejdskollegaer og chefen*" (Amin: 3). En mulig forklaring på denne forskel mellem de etniske danskere og flygtninge/indvandrere ligger måske netop i de forskellige sociale baggrunde. Flere af de ledige af anden etnicitet end dansk er opvokset i samfund med andre traditioner og værdier end dem, der præger det danske samfund. Eksempelvis er muslimer, ifølge Koranen, kun berettiget til at modtage en almisse (som kontanthjælp), hvis den enkelte er fysisk eller psykisk uarbejdsdygtig (Jagd 2007: 270). At fravælge et potentielt arbejde, fordi det ikke giver personlig udfordring eller forekommer trivielt, ville således stride imod et kulturelt ideal for, hvad en god muslim er, og derfor være moralsk forkasteligt⁸⁹. I Jagds undersøgelse omkring etniske minoriteter fremgår det desuden, at mange ikke-vestlige indvandre-re/flygtninge føler en moralsk forpligtigelse til at sørge for de slægtninge, som stadig er bosat i deres hjemland. Ofte har familien hjulpet til økonomisk med at realisere migrationen. De immigrerede føler derfor et ansvar for at gengælde dette, hvilket således kan blive en motivationsfaktor til at få et arbejde. Hvorvidt dette er en drivkraft for mine informanter, kan der imidlertid kun gisnes om, da disse forhold ikke er blevet belyst under interviewet. Til gengæld fremhæves dét at blive betragtet som en respektabel borger og opnå social accept (symbolsk kapital) som et mål og en værdi i sig selv, og i Danmark kræver det, ifølge Amin, at man lever op til arbejdsnormen⁹⁰: "*I Danmark, der skal både damer og mænd helst arbejde (...), hvis en person ikke har et arbejde, så er det ikke godt*" (Amin: 5). Hvis man ønsker respekt og anerkendelse fordrer det, at den enkelte tilpasser sig majoritetens vurderingskriterium om at arbejde, således at man er i stand til at tage vare på sig selv, hvilket ellers kan være vanskeligt på en kontanthjælp:

" (...)*Jeg skal betale en check på 2500 kr – jeg skal betale for varme, jeg skal betale for mad, jeg skal betale til telefon – jeg skal betale til mange ting. Omkring den 5.-6. i måneden har jeg ingenting betalt, så der skal jeg låne det hele af min ven. Jeg har det meget meget svært hele måneden. Om jeg køber bil eller jeg køber tøj, så kræver det penge*" (Amin: 5).

9.3.2.5 Næring fra andre voksne

Det faldende aktivitetsniveau og alle de andre symptomer, der kan fremkomme ved længere tids ledighed, kan betyde, at ens tidligere netværk, den sociale kapital, langsomt svinder ind. Mennesket er generelt et socialt væsen, og det er derfor svært for mange, hvis de ikke længere er del af en gruppe og et socialt fællesskab (Jensen 2001: 38). Som afspejlet i empirien kan det sociale fællesskab i arbejdshenseende derfor blive en motivationsfaktor til beskæftigelse. Eksempelvis er det væsentlige ved at arbejde for Carla, at hun ikke blot har en rolle som mor,

⁸⁹ Informanternes religiøsitet er imidlertid ikke blevet behandlet i interviewene, og jeg ved således ikke, om de omtalte er muslimer og i så fald i hvilken grad de er troende. Amin og Belinda kommer dog fra henholdsvis Mellemøsten og Afrika, hvor islam er en fremtrædende religion, hvorfor disse overvejelser er fremført.

⁹⁰ Dette er imidlertid et incitament, som fremhæves af såvel de ledige med dansk herkomst og de af anden etnicitet. Temaet uddybes derfor i det følgende.

men ligeledes som en kollega, der kan udføre et værdsat stykke arbejde. Hun har ligeledes erfaret gennem sin tid i virksomhedscenteret, at kollegaerne er med til at dække hendes behov for social kontakt og kommunikation med andre voksne. Et behov, som hun ellers forsøger at få dækket via hendes børn, når hun går hjemme, hvilket tilsyneladende ikke er særlig udbytterigt for nogen parter:

"Når jeg går hjemme, har jeg nok haft en tendens til at tale for voksent til dem, fordi man ikke får den kontakt med voksne arbejdsmæssigt. Selvfølgelig har vi også vores venner, og man snakker da også med dem, men den der dagligdag. For mit vedkommende var det sådan lidt – tænk dig lige om, de er altså kun fire og seks, sådan der kan du ikke tale til dem. Hvor jeg havde mere overskud og energi til at lege med dem, da jeg gik på arbejde, for der fik jeg den input – den næring fra andre voksne, og det ved jeg er afsindig vigtigt, at man får".

Ditte tillægger ligeledes det sociale netværk stor betydning: *"Det er meget vigtig for mig, at det er nogle gode samarbejder. At man kan snakke med alle folk"* (Ditte: 3). Og nationalitet gør ingen forskel på dette område, som bl.a. Anna udtrykker, da hun bliver spurgt, hvad hun godt kan lide ved et arbejde: *"Gode kollegaer (...) Jeg vil gerne arbejde, jeg kan lide at snakke med andre mennesker (...)"* (Anna: 2-5). En værdi i arbejdshenseende som Amin er enig i jf. ovenstående.

Betydningen af det sociale fællesskab underbygges i øvrigt i forbindelse med spørgsmålet: *"Har du følt, at det har været en fordel at starte flere sammen, som man gør i virksomhedscentret?"* Hvortil bl.a. Anders svarer:

" (...) Jeg tror, hvis jeg var kommet herud helt alene, så... Nu går jeg sammen med en, som også startede i mandags, som jeg gik på motionshold sammen med. Og jeg tror, det hjælper en hel del, at man er to og at det så er en, man kender i forvejen, når man kommer herud, som man kan støtte sig op af" (Anders: 5).

En af anden faktor, som informanterne vægter i arbejdshenseende er, som bl.a. Camilla ytrer: *" (...) at man kan se, at man gør en forskel og sådan at man kan se, at det man gør, det er noget folk kan lide, og sætter pris på (...)"* (Camilla: 5). Ditte fremhæver i forlængelse heraf også det at føle et ansvar og føle sig forpligtet som noget positivt ved virksomhedscenteret: *"Her er der nogle flere ting, man skal leve op til og nogle flere krav, man skal holde, (...) og det kan jeg godt lide"* (Ditte: 5). Citaterne afspejler således, at det er afgørende, at de aktiverede bliver mødt med respekt på virksomhederne, og at der stilles krav og forventninger til deres indsats. Incitamentet til at arbejde sættes i vejret, når de ledige føler, at de gør en forskel og er en nyttig ressource i produktionen. I forhold til såvel anerkendelses- som medborgerskabsbegrebet indikere informanterne, at have et behov for dels at føle et ansvar og forpligtelse over for andre, ligesom de har behov for at mærke, at deres særegne evner er til gavn for og værdsættes i

sociale sammenhænge. Anerkendelsen og tilhørsforholdet samt glæden ved at have et godt samarbejde kan på den måde være motivationsfremmende.

Opsummerende tillægges de ikke direkte beskæftigelsesrelaterede aspekter ved aktivering således stor betydning. At kontakten til andre mennesker vægtes højt ift. aktivering og arbejde fremgår også af tidligere undersøgelser (jf. Eskelinen et al. 2002). Gruppetilhørsforholdet, at være sammen med ligestillede, som man kan udveksle erfaringer med og har mulighed for at etablere venskaber med, kan tydeligvis have en positiv indvirkning på lediges humør og motivation. Ifølge BBJ er dette ikke overraskende, eftersom: *"Mennesket er et responsivt væsen, der lever op i andres nærvær. I ensomhed er dette væsen liv- og målløst"* (Bech-Jørgensen 1994: 97). Det er således i interaktionen med andre – eller i det samtidige nærvær⁹¹, at individets handlinger og bevidsthedsstrømme kan sammenordnes i et handlingsfællesskab, der er med til at strukturere hverdagslivet (Bech-Jørgensen 1994: 97-101). Bauman siger i tråd hermed, at det er et iboende instinkt for mennesket at hige efter fællesskaber. Fællesskabet er desuden i en tid, hvor individualisering og globalisering er i højsæde, særdeles eftertragtet, idet det er i selskab med andre, at individet har mulighed for at dulme sin eksistentielle angst og uro⁹² (Bauman 2002b:21).

Oplevelsen af at være sammen med ligestillede i hverdagen spiller i øvrigt også en rolle og kan være en befrielse, fordi de ledige slipper for følelsen af at være den eneste med en form for handicap, som skiller sig ud fra de øvrige ansatte: *"Det er rart, at der er andre, som er i aktivering som mig. Det betyder lidt, at man har nogen, man kan identificere sig med på den måde, vi er her på"* (Anja: 3). Gennem identifikationen med andre og deres situationer opnår informanterne således en 'vi-følelse' - en følelse af at tilhøre den samme enhed, som er baseret på fælles interesser og kollektiv identitet. I overensstemmelse med Goffmans teori, føler informanterne sig således mere "normale" i selskab med andre "svage" ledige, idet de alle i en eller anden udstrækning kender til de problemer, der kan være forbundet med ledighedstilværelsen, hvorfor de ikke vil fremstå som afvigende. Dette tydeliggør samtidig Goffmans pointe, at kategorierne *normal* og *stigmatiseret* skal forstås relativt. Stigmatiseret er ikke noget, man er, men noget man kan blive i sociale situationer (Goffman 1975: 172).

9.3.2.6 Træt af at være sat i bås

I en tid med højkonjunktur og et samfund præget af den tekniske og økonomiske udvikling er snakken om problemer ved ledighed, mere blevet til en snak om de kommende års mangel på kvalificeret arbejdskraft. En livsstil som ledig accepteres som følge heraf mindre og mindre, som man også kan se afspejlet i den øgede beskæftigelsesindsats og i følgende beskrivelser.

⁹¹ At nærværet er samtidigt, er udtryk for, at de individuelle oplevede begivenheder kan samordnes i fælles erfaringer samt at kropsbevægelser, der udgør den virksomme verden, kan samordnes i et handlingsfællesskab (Bech-Jørgensen 1994: 96-97).

⁹² Bauman beskriver det som individets søgen efter knager, som vedkommende kan hænge sin individuelle frygt på i selskab med andre (Bauman 2002b:21).

Som Amin udtrykker i ovenstående citat, lægger den danske mentalitet op til, at man helst skal arbejde, hvilket er en følelse, som andre deler med ham. En del oplever stigmatisering i deres hverdag som følge af manglende viden om, hvad der rører sig af problemer hos målgruppen:

"Folk de har lidt den der (holdning), at man gider ikke lave noget, hvis man siger, man er på kontanthjælp. Alle der vil i arbejde, kommer i arbejde, men det kan alle bare ikke". (Camilla: 3).

" Man mærker meget, når man er ude og møder nye folk – hvad laver du så. Der sidder man altså ikke og siger, jeg er på kontanthjælp. Der finder man altså på et eller andet at lukke ud. Det er meget det der stadigvæk – at man bliver identificeret med det" (Carla: 4).

Ligesom Christie⁹³ oplever Camilla og Carla, at der er diskrepans mellem deres faktiske og tilsyneladende identitet. Andre ("de normale" i beskæftigelse) kæder lediges manglende arbejdsmarkedstilknytning sammen med forestillinger om dovenskab samt manglende selvdisciplin og ansvarlighed. En sammenkædning, som de mener, er ganske urimelig, da de reelt set har et ønske om at arbejde, hvorfor sådanne opfattelser strider imod de faktiske omstændigheder. Majoriteten har en common sense forståelse af, hvad det vil sige at være ledige, som der kun i et mindre omfang sættes kritiske spørgsmålstejn ved. Majoriteten har derfor ikke øje for, at andre forhold kan indvirke på lediges arbejdssituation eller mangel på sammen. Eksempelvis fremstår man ikke som attraktiv på arbejdsmarkedet, hvis man har været uden beskæftigelse gennem flere år (Camilla: 3). Informanterne ligger som sådan under for to forhold, som gør dem til en trussel mod den sociale orden. For det første forstyrrer de ledige de "normales" procedurer for social handling, eftersom de overtræder sociale og kulturelle koder for, hvordan "man" bør agere. For det andet kan fremstå de ledige som følge af den forkerte adfærd som personer med mangelfulde og spolerede identiteter.

Informanterne tilkendegiver på den måde at være underlagt den dominerende diskurs, hvor ræsonnementet lyder, at det de lediges egen skyld, at de er uden arbejde. Underforstået, hvis de ville og gjorde en indsats for at komme i arbejde, kunne de også komme det. Det er tabu at være ledig i dag, og man stemples som afvigende fra normalsamfundet, hvis man ikke er i job. I et forsøg på at forsvare sig mod de nedværdigende blikke og kommentarer (stigma), informanterne bliver mødt med i det offentlige rum, finder de på alternative måder dels at beskrive deres situation på og dels som forklaring på, hvorfor de ikke er i beskæftigelse:

"Hvis jeg har været nogen steder, hvor folk har spurgt, hvad laver du så, så siger jeg, at jeg er uddannet social og sundhedshjælper, men jeg er imellem job. Så behøver jeg ikke forklare mig og jeg behøver ikke blive ked af det. Så er det ligesom om, at den identitet, som man har ved at sige, at jeg er uddannet social og sundhedshjælper, så sætter folk dig automatisk i en bås, og

⁹³ Jf. afsnit 7.

så har de en mor der... Så har de en masse at snakke om. Men hvis du siger, jeg er sygemeldt pga. mit bækken, så nå for søren – så bliver der meget stille” (Carla: 4).

Camilla har ingen uddannelse og legitimerer i stedet hendes manglende arbejdsmarkedstilknudning med, at hun har født tre børn, hvoraf det ene har haft brug for ekstra omsorg: ” (...) *Jeg ved godt, at jeg har gået på kontanthjælp, men jeg har ikke set det sådan, det hedder jo tabt arbejdsfortjeneste, fordi jeg har gået hjemme med min syge dreng” (Camilla: 2).*

Carla og Camilla afspejler her, hvad Goffman betegner som den *diskrediterede* og den *potentielt diskrediterede* (Jacobsen & Kristiansen 2004: 136). At være diskrediteret henviser til de situationer, hvor den stigmatiserede forventer, at hans/hendes afvigelse allerede er offentligt kendt eller umulig at overse. Modsat har den potentielt diskrediterede en forventning om, at stigmaet er usynligt og ukendt for de tilstedeværende, og derfor kan holdes skjult (ibid.). Carla repræsenterer i den sammenhæng den potentielt diskrediterede, idet hun forsøger at kontrollere informationerne omkring hendes ledighedssituation, så hun ikke adskiller sig negativt i et forum med andre ikke-ledige. Ved at sætte fokus på hendes uddannelsesbaggrund og rolle som mor, fjerner hun fokus fra dét, andre ser som en degraderende attribut. Carla forsøger i henhold til Goffman at passere og dermed hemmeligholde stigmaet, så hun bliver mødt med respekt og undgår ubehag. Med Goffmans termer træder Carlas *jeg-identitet* således frem i lyset. Dermed menes det niveau, hvor individet reflekterer over og reagerer på omverdenens tilskrivning af social og personlig identitet ved forskellige typer af og grader af accept eller modstand (Jacobsen & Kristiansen 2004: 138).

Camilla agerer i modsætning hertil mere efter den diskrediterede ”model”. Hun forsøger umiddelbart ikke at skjule, at hun er ledig, men forholder sig i stedet kalkulerende dels ift. de indtryk, andre må have af stigmaet og dels ift. de indtryk, hun selv giver. Velvidende at andre finder hendes ledighedssituation nedværdigende, prøver hun at negligere/nedtone stigmaet ved at påpege, at hun pga. hendes barns fysiske og psykiske nedsatte funktionsevne har modtaget tabt arbejdsfortjeneste⁹⁴. I realiteten er det muligt at modtage denne ydelse på fuldtid, men idet hun efter sigende har været igennem forskellige aktiveringsprojekter, tyder det på, at lønkomensation har været på deltid. Under alle omstændigheder har hun mere eller mindre har været på kontanthjælp, siden hun fik sit første barn for 10 år siden, og da barnet med funktionsnedsættelse er tre år, kan hun maksimum have modtaget ydelsen i tre år (Camilla: 1). Kontanthjælpen har derfor gennem en længere årrække udgjort en væsentlig del af hendes forsørgelsesgrundlag. At hun stadig gør sig anstrengelser for at forhindre, at stigmaet (kontanthjælpen) bliver unødvendigt påfaldende, mener jeg derfor kan betragtes som en spændingshåndteringsstrategi⁹⁵, som hun ligger for dagen for at opnå accept på trods af den diskrediterende egenskab – at hun træder uden for arbejdsnormen.

⁹⁴ Tabt arbejdsfortjeneste gives til personer, som forsørger et barn under 18 år med betydelig og varig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller indgribende kronisk eller langvarig lidelse. Ydelsen er betinget af, at den nedsatte funktionsevne nødvendiggør, at barnet passes i hjemmet jf. Serviceloven § 29

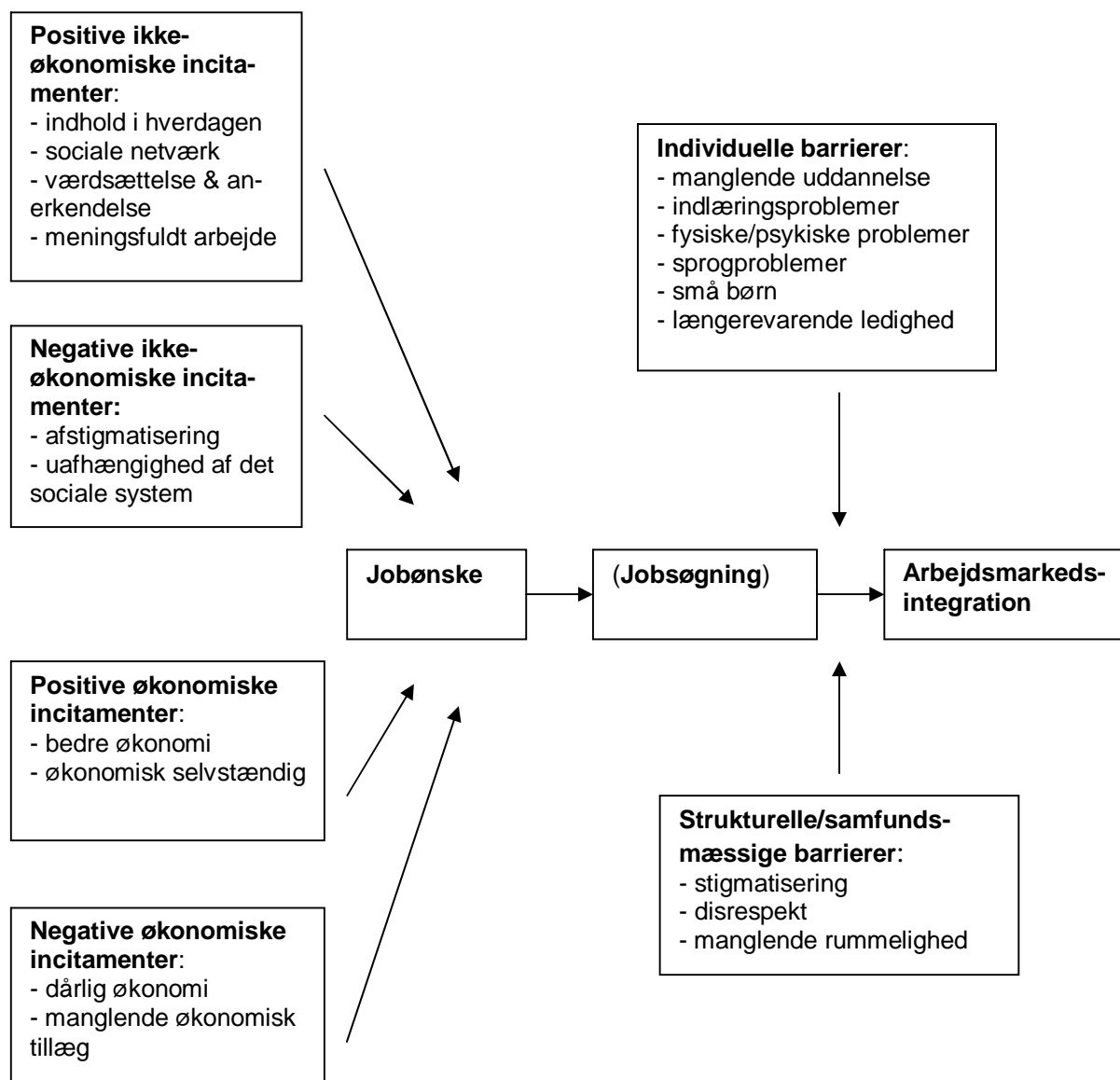
⁹⁵ Jf. Jacobsen & Kristiansen 2004: 142.

Disse perspektiver vidner om, at forskellige metoder kan benyttes for at optimere forholdet mellem kandidaterne og de 'normale'. Goffman påpeger, at det handler om at finde et passende forhold mellem afsløring af stigmaet og hemmeligholdelse eller diskretion. I den forbindelse kan det, som Carla gør, være hensigtsmæssigt at forberede bestemte vendinger og svarmuligheder til at håndtere prekære situationer (f.eks. i samvær med beskæftigede), ligesom der umiddelbart synes at være en fordel ved at støtte sig op ad andre i samme situation jf. bl.a. Anders. Der kan modsat være situationer, hvor den enkelte rådgives til at være åben omkring sin situation og eventuelle problemstillinger forbundet hermed. I hvert fald advarer Goffman mod altid at forsøge at passere ubemærket, da det medfører risici for psykiske følger (Goffman 1975: 110-111). Omvendt advarer Goffman ligeledes mod, at stigmatiserede accepterer andres negative holdninger og blot forsøger at tilpasse sig til dem, da de på den måde er med til at opretholde og reproducere den sociale orden, som ofte udstøder og degraderer dem (Jacobsen & Kristiansen 2004: 140-141).

Selvom den dominerende holdning i samfundet tydeligvis påvirker kontanthjælpsmodtagernes selvopfattelse negativt, mener jeg på baggrund af ovenstående imidlertid ikke, at interessen at blive uafhængig af kontanthjælpssystemet og opnå selvforsørgelse alene kan beskrives som udtryk for, at informanterne blot følger majoritetssamfundet for at undgå marginalisering og stigmatisering. Det set i lyset af, at informanterne selv tillægger arbejdslivet positive værdier, mens ledighedstilværelsen beskrives mere trist og farveløs. Ydermere viser empirien, at arbejdsnormen og afvigelse herfra både kan hæmme og motivere de ledige til at komme i beskæftigelse. Eksempelvis forekommer angsten og frygten for at blive marginaliseret at fremme motivationen til at komme med på beskæftigelsesbølgen. I relation til interviewene fremgår det bl.a. af informanternes øgede engagement i forbindelse med aktivering og jobsøgning. Hvis dette imidlertid ikke 'giver pote', kan det dog medføre, at nogen føler sig flove og ydmyget jf. Camilla, Anja og Dan. Det er et nederlag, der, ifølge Jensen, kan gøre den enkelte mere usikker på sig selv og sine ressourcer og sin identitet, for hvis alle identificerer sig gennem deres arbejde, hvem er man så som ledig? (Jensen 2001: 30). I et forsøg på at undgå nye nederlag og bebrejdede bemærkninger og måske følelsen af at afvige fra 'normalen', vil nogen derfor muligvis forholde sig passive, hvilket kan skabe en ond cirkel (jf. Camilla). For som før nævnt viser forskningsresultater, at uanset personlighed vil ledighed over længere tid påvirke livskvaliteten i en negativ retning. Eksempelvis fordi man ikke tilhører en gruppe og derved ikke føler, at man har betydning for andre, eller det kan være en generel negativ påvirkning af den enkeltes psykiske eller fysiske tilstand. Og jo flere barrierer den enkelte kæmper med, desto sværere må det alt andet lige blive for vedkommende at komme ud på arbejdsmarkedet. Det kan så forlænge ledighedsperioden yderligere og måske føre til, at der opstår flere barrierer.

Det komplekse samspil af strukturelle og individuelle barrierer og incitamenter af divergerende karakter er forsøgt anskueliggjort i figur 4.

Figur 4. Oversigtsmodel for incitamenter og barrierer i integrationsprocessen

Hermed fremgår det at såvel positive som negative incitamenter indvirker på informanternes jobønske/motivation, hvilket således har indvirkning på integrationsprocessen som helhed. I den sammenhæng illustrerer figuren, at processen ligeledes er påvirket af en række barrierer, som ikke alene kan tilskrives individet men også strukturelle faktorer.

9.4 Virksomhedscentre til evaluering

Dette afsnit indeholder informanternes perspektiver på virksomhedscentrene generelt og centrenes beskæftigelses effekt mere specifikt. Motivet for at belyse dette, ligger først og fremmest i, at konceptet har været rammesættende for undersøgelsen. For det andet er virksomhedscentre et nyt aktiveringsforetagende, hvorfor jeg både har fundet det interessant og oplagt at undersøge om ledige reelt set synes konceptet adskiller sig fra andre aktiveringstilbud og i så fald hvordan.

Den følgende vurdering af virksomhedscenterkonceptet kan dog ikke betragtes som udtømmende, idet en sådan vurdering ikke kan foretages alene på baggrund af de lediges udsagn.

9.4.1.1 Det føles som et rigtigt arbejde

Formålet med aktivering er at opnå en positiv opkvalificeringseffekt af den ledige, så vedkommende får flere jobmuligheder. Noget tyder imidlertid på, at aktivering kan have en modsatrettet incitamentseffekt. Under aktiveringstilbudet fremgår størstedelen af informanternes søgeintensitet nemlig at falde. Kun to af informanterne angiver at være jobsøgende⁹⁶, mens de er i aktiveringsforløbet⁹⁷. De fleste af informanterne har hverken søgt eller har intentioner om at søge i den periode, de er tilknyttet aktiveringsprojektet. Derimod koncentrerer de sig udelukkende om det forløb, de er i, nogle fordi de simpelthen ikke kan overskue det: *"Jeg har valgt at sige, at nu ville jeg tage den tid herude, og starte langsomt op på det"* (Camilla: 9). Andre gør det, fordi de håber at få fast arbejde på virksomheden: *"Jeg har arbejdet som en gal for at gøre et godt indtryk"*, fortæller Dan, og det samme gør sig tilsyneladende gældende for Bent: *"Før jeg fik problemer med knæet, har jeg nok været hernede i over 50 timer om ugen (...) jeg gad ikke sidde hjemme"* ((Dan: 6; Bent: 9). Det tyder derfor på, at informanterne ser aktiveringen som en mulighed for dels at overskride den rumlige indelukthed, som hjemmet tilsyneladende kan give og dels en mulighed for skabe en arbejdsmarkedsrelation, hvilket vil give dem mulighed for at omstrukturere deres hverdagslivsbetingelser på længere sigt. Jobsøgning bliver til gengæld først aktuel, hvis aktiveringen ikke ender ud i fast ansættelse. Et påbegyndt aktiveringsforløb kan derved være med til at fastholde den ledige uden for ordinær beskæftigelse. På den anden side indikerer informanterne, at uanset om aktiveringen fører til lavere søgeintensitet, mens forløbet står på, kan udfaldet af aktiveringen stadig blive positivt af flere årsager. For det første kan aktivering bevirke, at den ledige får genoptrænet og indlært nye kvalifikationer:

⁹⁶ Ledige i matchgruppe 1-4, som er gift, mister retten til kontanthjælp, hvis de har mindre end 300 timers arbejde i løbet af to år. Ledige i matchgruppe 5 og enlige i matchgruppe 4 er ikke berørt af reglen og skal kun stå til rådighed for tilbud. Det er således kun nogle af informanterne, som er påtvunget at være jobsøgende i en eller anden grad jf. Lov om aktiv socialpolitik.

⁹⁷ En informant har dog opnået ansættelse med løntilskud, og en anden står på interviewtidspunktet med udsigt til ansættelse på ordinære vilkår, og er derfor af logiske årsager ikke jobsøgende på interviewtidspunktet. Ikke desto mindre er det opsigtsvækkende, at de to informanter før kendskabet til ansættelserne ligesom hovedparten heller ikke havde været jobsøgende.

"(...) Jeg har jo erfaret, at jeg kan godt huske de ting, nogen ting er selvfølgelig lavet om, og man arbejder lidt anderledes, men jeg kan det jo godt. Jeg kan stadig godt finde ud af, at gøre rent på den rigtige måde, og jeg kan stadig godt finde ud af at vaske en borger, hvis der er en, der skal sengevaskes, og jeg kan egentlig også godt finde ud af lifte – jeg skal bare lige lære de nye lifte at kende" (Carla: 7).

For det andet oplever informanterne effekter, som f.eks. øget livsglæde, selvtillid, fællesskab og anerkendelse, der ikke direkte er relateret til arbejdsmarkedet, men som er målsætninger, der kan have indflydelse på, om de får en mere permanent tilknytning til arbejdsmarkedet:

"Jeg bliver i rigtig godt humør af at komme her [i virksomhedscenteret] (...) Det er det sammenhold, man har. Man hilser på hinanden, og man er glad. Folk smiler til én" (Dennis: 6).

"(...) det var enormt vigtigt for mig at komme ud og opleve en arbejdsplads og føle, at jeg også kunne bruges til noget (...)" (Carla: 1).

Endelig kan en aktivering til tider hjælpe med til at nedbryde ledighedsidentiteten:

"Nu har man ligesom været ude på en virksomhed og så prøve det og så komme i gang igen med at arbejde, og så tror jeg også det er nemmere at finde noget andet. Hvis man ikke får fast arbejde her, så tror jeg bare det er nemmere at sige til en selv, at nu skal man finde et nyt arbejde, fordi nu har man lige været i arbejde" (Anders: 4).

I den forbindelse forekommer udbyttet ved virksomhedscentre at adskille sig fra andre aktiveringsprojekter. Dette fremgår tydeligt, da informanterne bliver bedt om at sammenligne 'virksomhedscenteret' med øvrige aktiveringstilbud:

"De andre [aktiveringstilbud] har jo været ved kommunen. Det her, det er jo på en rigtig virksomhed, og det giver noget andet at komme ud at se, hvordan det virkelig er. I stedet for at man sidder – som f.eks. ved det der øl-pakkeri, der sad vi en hel dag og satte pantmærker på, og så puttede man dem i kasser. Det var ikke så inspirerende. Men det at komme ud på en rigtig virksomhed, det er faktisk godt" (Anders: 4).

"Jamen det her, det er meget bedre, fordi det føles som et rigtigt arbejde. Jeg har en fast mand, som jeg står med i øjeblikket og når vi går i gang og arbejder, så føler jeg, det er et rigtigt arbejde. Det andet, det var sådan lidt lala, man tog det ikke så seriøst" (Dennis: 5).

Dét, at der er indbygget reelle krav i arbejdsopgaverne, giver arbejdet et autentisk præg, og er således med til at adskille det positivt fra andre aktiveringsprojekter. Også Ditte og Carla er positive stemte overfor virksomhedscenteret:

Interviewer: *"Føler du, at du får noget ud af at komme her i virksomhedscenteret?"*

Ditte: *"Det gør jeg helt automatisk. Før i tiden, da jeg gik hjemme, der lavede jeg jo ingenting. Jeg fik ikke noget ud af at gå derhjemme. Nu får jeg en god hverdag ud af det og snakker med nogle søde mennesker og er mere glad og åben, for der er mange ting, der pludselig lyser op for en (...) Jeg føler, jeg er blevet mere aktiv og glad"* (Ditte: 6).

Carla: *"Hvis jeg ikke skulle få det arbejde her, så har jeg i hvert fald fået det ud af det (...), at jeg er 99% mere motiveret for at gå ud og søge et arbejde, end jeg var før" (...) Mentalt er jeg blevet mere afklaret. Jeg har jo erfaret, at jeg godt kan huske ting, nogen ting er selvfølgelig lavet om, og man arbejder lidt anderledes, men jeg kan det jo godt (...) Jeg er ikke ubrugelig"* (Carla: 7).

Bent mistede arbejdsmotivationen i sit tidligere job, men tiden i virksomhedscenteret har også givet ham lysten og motivationen tilbage til at arbejde, og det har resulteret i en fast stilling i virksomheden, når aktiveringsforløbet slutter.

Hvor tidligere aktiveringsprojekter synes at have ført til frustrationer over manglende indhold og formål, virker virksomhedscenteret i højere grad til at give de ledige lyst og mod til at bevise over for sig selv og andre, at situationen ikke er permanent. Lysten til at ændre på livsforholdene er umiddelbar gængs over hele linjen, mens enkelte imidlertid er mere tvivlende omkring virksomhedscenteret beskæftigelseseffekt. Interviewer: *Synes du, at det, at du har været med i det her virksomhedscenter, har gjort dig mere parat til at arbejde?* Amin: *Ja, men ikke så meget* (Amin: 4).

På samme måde udtrykker Belinda og Anja, at de har svært ved at se udbyttet og den reelle forskel på virksomhedscenter-projektet og øvrige aktiveringstilbud. Ifølge dem går virksomhedscenteret i ét med de øvrige aktiveringstilbud, som de har været igennem:

Interviewer: *"Synes du, det er anderledes at være her på virksomheden end det var at være ude på det andet aktiveringssted?"* Belinda: *"Det er det samme"* (Belinda: 5).

Interviewer: *"Synes du det er mere interessant at være her?"* Anja: *"Nej, jeg tænker ikke, at det her er mere interessant på den måde(...)"* (Anja: 4).

Til gengæld har tiden i virksomhedscenteret givet Anja håb om, at et job kan være inden for rækkevidde: *"(...) jeg synes bare, at det er godt at være her, når man måske har i bagtanken, at man måske kunne blive ansat herude. Det er det, jeg synes, der er godt ved at være herude og så, at de er så rare alle sammen"* (Anja: 4). Belindas skepsis over for virksomhedscenteret synes ligeledes at være med forbehold, idet hun alligevel foretrækker virksomhedspraktikken frem for kommunalaktivering: *"Fordi, når jeg har været i praktik her, er der måske en person, som kan hjælpe mig, hvis hun kender nogen, som jeg kan kontakte (...)"* (Belinda: 5).

Samlet set har informanterne således en overvejende positiv opfattelse af virksomhedscentret⁹⁸. Ligesom alle andre ønsker de at føle sig normaliserede, og arbejdet via virksomhedscentret fremstår som et normalt og rigtigt arbejde og indeholder muligheden for ordinær ansættelse i sidste ende - *"Og det er en stor gulerod for folk i min situation, at der er noget, du kan gå efter, at der er en fremtid i det (...)"* (Carla: 7).

⁹⁸ Som tidligere påpeget, kan informanterne have sat mig i forbindelse med kommunen, hvilket kunne være en forklaring på, at de primært udtrykker stor tilfredshed med projektet. Men taget i betragtning af, at de var meget konkrete i deres svar og selv nævnte positive aspekter ved virksomhedscenteret uden at blive adspurgt, vurderer jeg, at svarene er pålidelige.

10 Konklusion

Jeg har gennem specialet beskæftiget mig med en gruppe kontanthjælpsmodtagere, som af forskellige årsager er blevet kategoriseret som "svage" ledige. I de indledende afsnit har jeg redegjort for det øgede fokus og pres, der er opstået på disse personer, som befinder sig på kanten af arbejdsmarkedet. Dette fokus afspejles bl.a. i diverse integrations- og beskæftigelsestiltag. Det overraskende er, at de ledige som gruppe sjældent er blevet taget med på råd i etableringen af disse tiltag. Fra politisk hold har man primært fokuseret på, at "det skal kunne betale sig at arbejde" uden i nævneværdigt omfang at undersøge, om det er de økonomiske eller ikke-økonomiske incitamenter, der er tungen på vægtskålen. Ligeledes er de "svage" lediges barrierer oftest blevet vurderet ud fra et myndighedsperspektiv.

En optimal beskæftigelsesindsats må i sidste instans kræve, at der såvel på et myndigheds- som politisk niveau er en forståelse for de "koder" eller vurderingskriterier, som "svage" ledige handler efter. Hensigten med specialet har derfor været at lade målgruppen komme til orde. Jeg har ønsket en indsigt i kontanthjælpsmodtagers egne oplevelser og forståelser af at stå på kanten af arbejdsmarkedet frem for at reducere dem til "aktører", som agerer på bestemt vis på baggrund af deres sociale position og status.

På et overordnet plan udgør informanterne en broget flok, men har det til centrale til fælles, at de alle har en lang ledighedskarriere, ligesom de uddannelsesmæssigt afviger fra majoriteten i samfundet jf. afsnit 2. Som det vil fremgå af i denne konklusion kan disse faktorer samt børn og til dels etnicitet have indvirkning på en arbejdsmarkedsintegration. Hvordan de nævnte faktorer mere specifikt spiller ind, vil blive præciseret nedenfor.

De lediges manglende arbejdsmarkedstilknytning kan i Bourdieus optik imidlertid ikke tilskrives individuelle og refleksive valg. Ifølge Bourdieu er det i højere grad de sociale og kontekstuelle forhold, som sætter rammen for individets holdninger og handlinger (Bourdieu 1995). Individet disponeres igennem opvækst og socialisering til at handle ud fra særlige vurderingskriterier. Anskueliggørelsen af informanternes forældre og sociale netværksrelation til arbejdsmarkedet indikerer dog ikke, at der ikke sker en reproduktion af mønstre ift. beskæftigelse. Tværtimod fremstår de ledige som mønsterbrydere, i og med at ingen af informanternes forældre efter sigende har gået ledige gennem længere tid. Ligeledes er de fleste af informanternes venner og bekendte også i arbejde eller under uddannelse. Tre af informanterne har dog forældre eller venner, som enten har været hjemmegående eller er blevet førtidspensioneret, hvorfor de har haft en mere begrænset tilknytning til arbejdsmarkedet (Anja, Anders & Anna). Hvorvidt dette har haft indflydelse på informanternes arbejdsmarkedsrelation er der imidlertid ikke belæg for at konstatere ud fra de empiriske resultater. At forældres uddannelsesbaggrund modsat kan have indvirkning på børns uddannelsesvalg bekræftes i nærværende undersøgelse, hvor der tegner sig et chance-ulighedsmønster (Jf. Ejrnæs 2006). Hovedparten af de lediges forældre har i overensstemmelse med informanterne ingen eller kun begrænset erhvervskompetencegivende uddannelse bag sig. På beskæftigelsesområdet fremtræder informanterne derfor som møn-

sterbrydere, mens de på uddannelsesområdet har internaliseret nogle af de samme strukturer, som deres forældre. Årsagen, til at de i modsætning til forældregenerationen er ledige, kan ske at hænge sammen med, at uddannelse har fået en større indflydelse på den enkeltes beskæftigelsesmuligheder i erhvervslivet i dag. I hvert fald beskriver flere af informanterne selv manglende uddannelse som en barriere for at komme i arbejde.

Med udgangspunkt i det empiriske materiale, vil jeg postulere, at der kan spores to overordnede former for barrierer, som kan betegnes som henholdsvis *individuelle*- og *strukturelle barrierer* se figur 4. Af individuelle barrierer kan nævnes indlæringsproblemer samt helbredsproblemer af både fysisk og psykisk karakter. Disse forhold nedsætter dog ikke lysten til at komme i arbejde trods eventuelle begrænsninger ift. mulighederne på arbejdsmarkedet, hvorfor der er tale om barrierer af mindre betydning. Ingen af informanterne med fysiske eller psykiske funktionsnedsættelser udtrykker et ønske om førtidspension eller lign. Tværtimod gør de en ihærdig indsats for at gøre et godt indtryk på arbejdsgiverne i de pågældende virksomhedscentre, netop i håb om at det kan føre til beskæftigelse, i hvert fald på deltid jf. Dennis.

Ledighedsidentiteten er en anden individuel barriere, som begynder at tage form, når hverdagslivsbetingelserne svinder ind og den enkelte har vanskelig ved at fylde hverdagslivet ud med meningsfulde aktiviteter. Denne identitet er karakteriseret ved bl.a. social isolation, sløvhed, passiv resignation og fortvivlelse. "Svage" ledige bliver således ikke fanget i "jernburet" men i ledighedens trummerum.

En yderligere faktor, der kan karakteriseres som en individuel barriere er forældrerollen. Flere af de kvindelige informanter udtrykker, at små børn er tidskrævende og kan gøre én mindre fleksibel ift. bl.a. jobsøgning. Samtidig er der dog også en stor glæde forbundet med at gå hjemme i den omsorgsfulde rolle, i hvert fald gennem børnenes første år. Tendensen går dog i retningen af, at jo ældre børnene bliver desto større forekommer behovet for samvær med andre voksne og for ikke at være mor på fuldtid. Selvom ønsket om at arbejde og blive økonomisk selvstændig ligeledes eksisterer hos mødre med små børn, er børnene i en eller anden grad med til at "spænde ben" for en arbejdsmarkedsintegration. I hvert fald er det med til at holde kvinderne tilbage i starten. Hvorledes omgivelserne, herunder arbejdsgivere, forholder sig til denne situation synes imidlertid også at spille ind, og være med til at forstærke de individuelle barrierer. Dette kommer ligeledes til udtryk i forhold informanternes dårlige selvværd, der er med til at afholde dem fra bl.a. at søge arbejde. Til trods for at denne egenskab eksisterer i individet, afspejler empirien, at måden, informanterne ser sig selv og deres muligheder udvikles i interaktionen med omverdenen. Informanternes usikkerhed og manglende tro på sig selv og deres evner fremgår i en vis udstrækning at være forårsaget af disrespekt og en diskrepans mellem deres faktiske og tilsyneladende identitet (Honneth 2003; Goffman 1975). Dette leder over til en præcisering af de strukturelle barrierer.

Informanterne føler sig i flere sammenhænge ekskluderet eller vraget og karakteriseret som havende en problematisk og spoleret identitet, idet de afviger fra arbejdsnormen og dermed

den dominerende diskurs. I hvilke kontekster, der genereres disrespekt varierer. Hos nogle informanter skabes disrespekten gennem oplevelser af stigmatisering fra arbejdsgivere i forbindelse med jobsøgning enten pga. etnicitet, sprogproblemer, begrænsede uddannelseskundskaber eller den lange "karriere" som kontanthjælpsmodtager. I andre tilfælde kommer disrespekten til udtryk i mødet med majoriteten, hvor en stor del af de ledige føler sig stemplet som dovne, uselvstændige og uværdige, fordi de ikke lever op til samfundets doxa/spilleregler for medborgerskab. Der kan med henvisning til Bourdieu tales om, at tidligere dårlige erfaringer er blevet lagret som vurderingskriterier og praktisk sans i den enkeltes habitus, og har på den måde fået indflydelse på den lediges handlinger og tænkemåder. Det skal imidlertid bemærkes, at disrespekten ikke i alle tilfælde umiddelbart bygger på deciderede erfaringer med stigmatisering. Informanternes tilbageholdenhed ift. bl.a. jobsøgning, der i flere tilfælde synes at grunde i usikkerhed og manglende tiltro til egne evner, virker for en del mere at være baseret på en *forventning* om at blive mødt med disrespekt fra omgivelserne end at være relateret til en konkret krænkelse. Hvad end det dårlige selvværd er baseret på en konkret situation, hvor den enkelte har oplevet stigmatisering eller det blot er resultatet af en forventning herom, så er det centrale, at det er med til at fastlåse informanterne i ledighedspositionen. Problemet kan derfor ikke individualiseres, idet forholdene i samfundet og herunder på arbejdsmarkedet har indflydelse på de lediges selvopfattelse og tiltro til egne evner. Det vil således ikke være nok at fokusere på at opkvalificere og styrke den enkeltes selvtillid og kompetencer. Arbejdsmarkedet er ligeledes nødt til at blive mere rummelig og give "svage" ledige en reel chance for dels bevise, at de kan være en værdifuld arbejdskraft.

Overordnet kan man se, at de omtalte individuelle og strukturelle barrierer fordeler sig mellem kontanthjælpsmodtagerne, således at ingen af de ledige har samtlige barrierer. Størstedelen af informanterne har dog ikke blot en barriere, som f.eks. manglende uddannelse, for at komme i arbejde men oftest flere i kombination med hinanden. Det vil således ikke være tilstrækkeligt, at tilbyde de sindslidende psykologsamtaler og de ældre fysiologisk behandling. Hvis disse personer skal opnå en arbejdsmarkedstilknudning fordres der en bred indsats, hvor der fokuseres på helbredsmæssige faktorer såvel som sociale og faglige kompetencer.

I redegørelsen over de faktorer, der kan være med til fremme motivationen til at opnå en arbejdsmarkedstilknudning fremgår de ikke-økonomiske incitamenter at være fremherskende. Uafhængighed af det kommunale system og dét at komme ud af kontanthjælpen samt at have et større økonomiske råderum tillægges stadig stor betydning hos samtlige informanter. Men når alt kommer til alt vægtes indhold i tilværelsen, socialt samvær, anerkendelse og værdsættelse som ligeværdig medborger højere. Ud over at det er rart at have tid til ens børn angives der ikke nogen fordel ved at gå ledig. Tværtimod beskrives ledighedstilværelse med en tone af tristhed. Flere føler sig ensomme og rastløse, samtidig med at flere har svært tage sig sammen til at foretage almindelige gøremål. Negative aspekter ved ledighedssituationen, såsom følelsen af ikke at kunne fylde hverdagen ud med meningsfulde aktiviteter og savnet af at komme ud blandt andre, motiverer således informanterne til at komme væk fra ledigheden. For hovedpar-

ten er det imidlertid ikke kun de negative faktorer forbundet med at være ledige, der er motivationsfremmende, men ligeledes positive værdier, som de associerer med at have en arbejdsmarkedstilknytning jf. figur 4. Dét at komme ud blandt andre og blive anerkendt og værdsat for sin indsats, at få ansvar og være en del af et fællesskab og opnå symbolsk kapital, beskrives som afgørende incitamenter til at komme i beskæftigelse. Desuden beskrives oplevelsen af at afvige fra "normalsamfundet" ikke særlig positiv, særligt ikke når situationen som ledig er uønsket, og man gerne vil i arbejde. At indgå i et fællesskab og blive tildelt de samme rettigheder og muligheder for et godt liv, eftertrages over hele linjen. Informanterne tørster efter selvbestemmelse og efter at blive herre over eget liv, samt at blive mødt som ligeværdige mennesker, frem for at blive betragtet som repræsentanter af problematisk social kategori. De tilstræber med andre ord at bryde ud af den identitet, som er defineret af andre og i uoverensstemmelse med deres faktiske identitet.

I et forsøg på at afdække den værdi arbejde reelt har, når man befinder sig uden for arbejdsmarkedet og muligvis lider af fysiske og/eller psykiske problemer, blev informanterne spurgt, om de stadig ville arbejde, hvis de blev indehaver af en stor sum penge. Det overvejende svar var "ja". Selvom man befinder sig i en marginal position og kæmper mod såvel indre som ydre barrierer, tillægges arbejdet altså stadig værdi. Bevæggrunden herfor er umiddelbart, at det kan give et bedre livsindhold som følge af kollegiale venskaber, anerkendelse, meningsfulde aktiviteter og selvstændighed. Så til trods for, at det at være økonomisk uafhængigt tildeles stor affektionsværdi, er det ikke det mest afgørende incitament til at arbejde – men i højere grad en sidegevinst, som en af informanterne fortæller. Dette er dog ikke ensbetydende med, at informanterne er villige til at påtage sig hvilket som helst arbejde, for hvis det blot var et spørgsmål om dét, kunne flere være i arbejde inden for relativ kort tid (jf. Anders: 9; Camilla: 11). At arbejdet kan tilbyde struktur og indhold i hverdagen samt skabe bedre økonomiske forhold, er dog ikke nok. I overensstemmelse med en mere og mere udbredt holdning i samfundet, vil informanterne have et arbejde, som de i en eller anden grad kan identificere sig med. Informanterne vil ikke være et tandhjul i produktionen, der let kan skiftes ud, hvis hans/hendes indsats ikke opfattes som optimal. De vil gøre en forskel og kunne mærke, at dét, de gør, værdsættes af andre. I tråd med Honneths teori, er individet derfor ikke alene afhængig af emotionel og retslig anerkendelse, men har ligeledes behov for social anerkendelse. Det vil sige at blive anerkendt for de egenskaber, der adskiller den enkelte fra andre (Honneth 2006). De værdsættende ord og handlinger fra andre er på et socialpsykologisk niveau med til forme den enkeltes selvforståelse og identitet, hvorfor alle i en eller anden udstrækning vil kæmpe for anerkendelse (Jacobsen & Willig 2008: 11). Endvidere understreger det Bourdieus pointe, at individets handlinger og livsanskuelser påvirkes af sociale stimuli. Informanterne forsøger blot at leve op til samfundets doxa, ift. at man dels bør have et arbejde, men at arbejdet også skal reflektere, hvem man er som person.

Også her er der, som i relation til barrierer, en bemærkelsesværdig forskel mellem indvandrere og de af dansk oprindelse. Indvandrere er mere eller mindre indifferente over for hvilken type arbejde, de skal beskæftige sig med, så længe arbejdspladsen har et godt socialt

arbejds miljø. At arbejde er en prestige i sig selv, for så er man økonomisk selvstændig og har indhold i tilværelsen. Dette er ganske vist også nogle værdier, som de ledige af dansk herkomst værdsætter i arbejdshenseende, men de har samtidig flere krav til arbejdet. Arbejdet skal leve op til deres forventninger om selvrealisering og passe til deres erfaringer og kompetencer. Det handler i nogen grad om at kunne identificere sig med det, man laver - arbejdet skal give mening. Sat på spidsen fremstår de etniske minoritetsgrupper således mere arbejdsmarkedsparate. Når eventuelle sprogbarrierer er blevet bearbejdet, virker de af etnisk herkomst i hvert fald i denne undersøgelse primært at have brug for hjælp til jobsøgning og opkvalificering til konkrete jobs. Da en stor del af stillingerne på det danske arbejdsmarked bliver besat gennem netværk, har flygtninge/indvandrere ligeledes typisk behov for at udvide netværket, når det gælder jobansøgninger, ligesom der er behov for kendskab til jobsøgningsprocedurer.

Hvis aktivering skal have nogen effekt på den enkeltes beskæftigelsesmuligheder, spiller det ifølge informanterne derfor en stor rolle, hvorvidt vedkommende kan se et formål hermed og føle, at det gør en forskel om han/hun møder op. I den forbindelse skildres virksomhedscentret væsentligt mere positiv end de øvrige aktiveringsstilbud, hvor frustrationer over manglende indhold og formål har præget forholdene. Arbejdsopgaverne forbundet med virksomhedsaktivering betragtes som mere rigtige og normale arbejdsopgaver. Desuden skimter de ledige herigennem muligheden for fastansættelse, hvilket øger motivationen til at gøre et godt indtryk og yde en ekstra indsats. Til gengæld kan aktiveringen også have den effekt, at den afholder den enkelte fra at søge job, mens vedkommende er i aktiveringsforløbet. Kun to af informanterne angiver, at de søger sideløbende. De fleste af informanterne har hverken søgt eller har intentioner om at søge, i den periode de er tilknyttet aktiveringsprojektet. Derimod koncentrerer de sig udelukkende om det forløb, de er i, nogle fordi de simpelthen ikke kan overskue det, og andre fordi de håber at blive fastansat på virksomheden. Jobsøgning bliver først aktuel, hvis aktiveringen ikke ender ud i beskæftigelse på det pågældende sted. Disse forhold synes dog at blive opvejet af, at informanterne føler deres beskæftigelsesmuligheder øges på længere sigt, også selvom aktiveringsforløbet måske ikke ende ud i beskæftigelse på det pågældende sted. Eksempelvis er de blevet opmærksomme på, at de kan være til gavn og præstere noget, som værdsættes af andre. Desuden rummer virksomhedscentre mulighed for etablering af sociale netværk samt ordinær ansættelse.

Hvorvidt baggrundsvariable som køn og alder har betydning for de barrierer og incitamenter, der fremhæves, er blevet belyst. Generelt synes der ikke at være store forskelle mellem kønnene og deres barrierer og incitamenter. Enkelte variationer mellem kønnene ift. barrierer er imidlertid værd at bemærke:

- Kun kvinderne fremhæver manglende uddannelse og erhvervserfaring som en barriere
- Kvinderne alene oplever børn som en barriere
- Kvinderne har i højere grad fysiske problemer i form af smerter bevægeapparatet
- Mændene påpeger i højere grad end kvinderne psykiske problemer som en barriere

- Mændene alene oplever indlæringsproblemer som en barriere

En mulig forklaring på forskellene i kønnenes perspektiv på uddannelse, er forskellige interesser og ulige repræsentation inden for brancher. Kvinder er modsat mænd hovedsageligt repræsenteret inden for få brancher, der kræver et vist uddannelsesniveau, mens mænd dominerer mere bredt, herunder ufaglærte stillinger (Holt et. al. 2006: 51). Derfor vil det at have en specifik uddannelse formentlig have en mindre afgørende betydning for mændenes jobmuligheder.

De observerede forskelle mellem kvinderne og mændene findes der imidlertid også simple forklaringer på. For det første har ingen af mændene nogen børn, ligesom ingen af kvinderne fremgår at have indlæringsvanskeligheder og kun en enkelt kvinde har tilsyneladende problemer med angst. For det andet er forskellene mellem kønnene udelukkende baseret på informanternes subjektive perspektiver, når adspurgt om deres oplevelser af barrierer. Informanterne er således ikke blevet bedt om at rangordne de samme barrierer efter størst og mindst betydning. Det kan derfor ikke udelukkes, at mændene måske ligeledes ville anføre manglende uddannelse og erhvervs erfaring som en barriere, hvis de blev spurgt direkte. Hensigten med undersøgelsen har imidlertid været at belyse netop de problemer, som de aktiverede selv følte var med til at vanskeliggøre deres tilknytning til arbejdsmarkedet, og her har kønnene tillagt forskellige faktorer betydning. Så selvom mændene og kvinderne måske er enige i, at de anførte ting har betydning, indikerer empirien stadig, at de i udgangspunktet ikke tænker på de samme faktorer som barrierer.

Tages der højde for alder, er der reelt set kun en forskel ift. helbred. Overordnet synes samtlige aldersgrupper at have helbredsmæssige problemer. Men mens de ældre aldersgrupper især har fysiske smerter i bevægeapparatet, synes psykiske problemer i højere grad at være et problem for de yngre aldersgrupper.

På baggrund af analysen kan der således overordnet konkluderes, at en forståelse for de mekanismer, der skaber inklusions- og eksklusionsprocesserne kræver, at der tages højde for de individuelle såvel som de strukturelle forhold, der gør sig gældende i konkrete sociale kontekster. En vellykket integrationsproces fordrer således ikke blot en indsats fra den enkelte. Samfundet er ligeledes ansvarlig ift. at udvikle inklusionsformer og relationer, hvor incitamenter til at arbejde kan blive indfriet. Som Bauman udtrykker det:

"Hvis idéen om "det gode samfund" stadig skal give mening i en flydende moderne kontekst, kan den kun stå for et samfund, der bestræber sig på "at give alle en chance" og at rydde alle hindringer for en sådan chance af vejen én efter én, i takt med at de afsløres og bringes for en dag via successive krav om anerkendelse. Ikke alle forskelligheder har samme værdi, og nogle livs- og samværsformer rangerer højere end andre – men det er umuligt at afgøre, hvad der er hvad, medmindre de hver især får mulighed for at tale deres egen sag" (Bauman 2008: 176).

Litteraturliste

Adler, Patricia & Adler, Peter (2002), *The reluctant respondent*. I Gubrium, Jaber F. % Horstein, James. *Handbook of interview research context and method*. Thousand oaks. Sage Publications.

Andersen, Jørgen Goul (1995), *De ledige ressourcer – En analyse af de langtidsledige – deres baggrund, forventninger og holdninger*. København: Ugebrevet Mandag Morgen.

Andersen, Jørgen Goul (1996), *Velfærdssystem, marginalisering og medborgerskab*. I *Dansk Sociologi*, 7 årgang, nr. 1 s. 7-40.

Andersen, Jørgen Goul; Larsen, Christian Albrekt & Jensen, Jan Bendix (2003), *Marginalisering og velfærdspolitik – Arbejdsløshed, jobchancer og trivsel*. København. Frydenlund Grafisk.

Andersen, Jørgen Goul & Clement, Sanne Lund (2006), *Ledighed og incitamentseffekter: Hvad ved vi?* (Del-rapport 5 – af "Kulegravning på kontanthjælpsområdet"). Aalborg. Centre for comparative studies.

Andersen, Heine; Brante, Thomas & Korsnes, Olav (1998), *Leksikon i sociologi*. Akademisk Forlag: København.

Andersen, Henrik Lindegaard (2007), *Er det farligt at være arbejdsløs?* I. *AKF Nyt*. Nr.1. København: AKF s Forlag.

Arbejdsmarkedsstyrelsen AMS (2007), *Evaluering af Ny chance til alle. Fase 1. Opstartsevaluering*. København: Arbejdsmarkedsstyrelsen.

Bach, Henning Bjerregård & Boll, Joachim (2003), *De svageste kontanthjælpsmodtagere – Barrierer for beskæftigelse*. København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

Bach, Henning Bjerregård & Petersen, Kristine Nærvig (2006), *Kontanthjælpsmodtagerne i 2006 – en surveyundersøgelse af matchkategorier, arbejde og økonomi*. København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

Bauman, Zygmunt (1999), *Globalisering, de menneskelige konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bauman, Zygmunt (2002a), *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bauman, Zygmunt (2002b): *Fællesskab – En søgen efter tryghed i en usikker verden*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bauman, Zygmunt (2008), *Den store anerkendelseskrig*, I Jacobsen, Michael Hviid & Willig, Rasmus, *Anerkendelsespolitik*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Bech-Jørgensen, Birte (1994), *Når hver dag bliver til hverdag*. København: Akademisk Forlag.

Bech-Jørgensen, Birte (2001), *Alfred Schutz. Hverdagsliv og tid*. I Jacobsen, Michael Hviid; Carleheden, Mikael & Kristiansen, Søren (2001), *Tradition og fornyelse – En problemorienteret teoriehistorie for sociologien*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Beck, Ulrich og Beck-Gernsheim, Elisabeth (1996), *"The Normal Chaos of Love"*. Polity Press 1995.

Beck, Ulrich (1997), *Risikosamfundet - på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag.

Beck, Ulrich (2002), *"Fagre Nye Arbejdsverden"*. København. Hans Reitzels Forlag.

Bernstein, R.J. (1985), *Beyond Objectivism and Relativism*. Oxford: Basil Blackwell.

Bernstein, R.J. (1985/2004). I Fog, Jette (2004), *Det kvalitative forskningsinterview. Med samtalen som udgangspunkt*. København. Akademisk Forlag.

Beskæftigelsesministeriet (BM) (2002), *Flere i arbejde – analyser af den beskæftigelsespolitiske indsats*. København: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (BM) (2003), *Beskæftigelsesminister Claus Hjort Frederiksens tale til Socialrådgiverdage. 29.09.2003*. København: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (BM) (2006), *Kulegravning af kontanthjælpsområdet*. København: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (BM) (2007), *Nu kan det bedre betale sig at arbejde*. 21.08.07. København: Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (BM) (2008), *Konjunktur og arbejdsmarked – uge 4*. København: Beskæftigelsesministeriet.

Birkemose, Jan (2007), *Kommuner svigter svage ledige*. I Ugebrevet 4. Den 09.07.07 nr. 25.

Boje, Thomas P. (2004), *Velfærd, medborgerskab og lønarbejde*. I Jacobsen, Michael Hviid & Tonboe, Jens (2004), *Arbejdssamfundet – den beslaglagte tid og den splittede identitet*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, Pierre (1990), *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity.

Bourdieu, Pierre (1995), "*Distinksjonen – En sociologisk kritikk av dømmekraften*". Oslo: Pax Forlag A/S.

Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J.D (1996), *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, Pierre (1997), *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, Pierre (1999a), "*Den maskuline dominans*" København: Tiderne Skifter.

Bourdieu, Pierre (1999b), *The weight of the world – social suffering in contemporary society*. Cambridge: Polity Press.

Bræmer, Michael (2007), *Ledige bukker mest under for stress*. I tidsskriftet Ugebrevet 4 nr. 25 d. 09.07.07

Center for Aktiv Beskæftigelsesindsats (CABI) (2006), *Barrierer og redskaber på vejen til arbejdsmarkedet – Desk research. Hvad siger nyere undersøgelser om barrierer og redskaber for, at langvarige kontant- og starthjælpsmodtagere kan komme i arbejde?* Århus: CABI.

Dahl, Karen Margrethe & Jakobsen, Vibeke (2005), *Køn, etnicitet og barrierer for integration*. København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

Danmarks Statistik (DST)(2007), *Laveste ledighed siden 1974*. Emnegruppe Arbejdsmarked Arbejdsløsheden 2006. nr. 43. 01.02. 2007.

Dansk Arbejdsgiverforening (2001), *Integration & Arbejdsmarkedet*. København: DA Forlag.

Det Nationale Netværk (DNN) (2007), *Fra udsat til ansat – Et debatoplæg om de svage ledige fra Det Nationale Netværk af Virksomhedsledere. Status, perspektiver og input fra virksomheder, foreninger og jobcentre*.

DISCUS A/S (2007), *INSPIRATIONSKATALOG, Projekt Virksomhedscenter*. Århus: DISCUS A/S.

Durkheim, Émile (2001) [1897], *Selvmodet – En sociologisk undersøgelse*. Trondheim: Gyldendal Norsk Forlag.

Ejrnæs, Morten & Guldager, Jens (2004), *Sociale problemer. I Sociologi og socialt arbejde*. Frederiksberg: Danmarks Forvaltningshøjskoles Forlag.

Ejrnæs, Morten; Guldager, Jens; Hansen, Finn Kenneth; Hansen, Henning; Jørgensen, Carsten & Kruse, Filip (2004), *Sociologi og socialt arbejde*. Frederiksberg: Danmarks Forvaltningshøjskoles Forlag.

Ejrnæs, Morten; Gabrielsen, Gorm & Nørrung, Per (2006), *Social opdrift - social arv*. København: Akademisk Forlag.

Eskelinen, Leena; Hansen, Stinne Louise & Caswell, Dorte (2002a), *Langtidsledige, aktivering og arbejde*. København: AKF forlaget.

Eskelinen, Leena; Hansen, Stinne Louise & Caswell, Dorte (2002b), *Langtidslediges erfaringer med Arbejdsformidlingen og aktivering*. København: AKF Forlaget.

Faber, Stine Thidemann (2008), *På jagt efter klasse*, Phd. afhandling. Institut for Sociologi, Sociale Forhold og Organisation. Aalborg: Aalborg Universitet Forlag.

Fejborg, Berit (2005), *Flere i arbejde – Motivation og Barrierer*. I Videnskabet nr. 20. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Filges, Trine (2000), *De langvarige kontanthjælpsmodtagere*. København: Socialforskningsinstituttet.

Flyvbjerg, Bent (2001), *Making social science matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge: Cambridge University Press.

Flyvbjerg, Bent (1991), *Rationalitet og magt. Det konkrete videnskab*. København: Akademisk Forlag

Fraser, Nancy (2006), *Kampe for omfordeling, anerkendelse og politisk repræsentation må forbindes inden for en global ramme*. I Kontradoxia tidsskrift: *Retfærdighedens globale vilkår*. Okt. 14, 2006.

Frederiksen, Claus Hjort (2007), *At bryde en ond cirkel*. I Politikken den 31.03. 2007.

Friche, Claus (1992), *Social støtte, sociale struktur- og tilpasningsstrategier in Arbejdspsykologisk Bulletin: Socialt netværk og støtte*, vol. 8, Arbejdspsykologisk Afdeling, Aarhus Universitet.

Gadamer, Hans-Georg (2007/1986), *Sandhed og Metode – Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Oversat af Jørgensen, Arne. Århus: Académica.

Gamst, Birthe; Rich, Bente og Schultz-Jørgensen, Per (2006) *Bæredygtig velfærd, Rapport nr. 2. Den Alternative Velfærdskommission*. Socialpolitisk Forlag.

Giddens, Anthony (1996), *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.

Gilje, Nils & Grimen, Harald (2002), *Samfundsvidenskabernes forudsætninger – Indføring i samfundsvidenskabernes videnskabsfilosofi*. København: Hans Reitzels Forlag.

Gimmler, Antje (2008), *Recognition reconsidered*. Upubliceret arbejdspapir. Castor 30.01.08.

Goffmann, Erving (1975), *Stigma. Om afvigerens sociale identitet*. København: Gyldendals Boghandel.

Gullestad, Marianne (2004), *Blind Slaves of our Prejudices: Debating "Culture" and "Race" in Norway*. I *Ethnos*, vol. 96 (2) 2004: 177-203. Routledge Journals.

Hagen, Roar (1997), *Niklas Luhmann*. I Andersen, Heine & Kaspersen, Lars Bo, *Klassisk og Moderne Samfundsteori*. København. Hans Reitzels Forlag.

Hansen, Erik Jørgen (2003), *Social mobilitet, social arv og mønstrebrud*. Undervisningsministeriets tidsskrift nr.8.

Hansen, Erik Jørgen (2002), I **Birkemose, Jan** (2002), *Venstres bulede skolevej*. I Ugebrevet 4. Den 28.10.02.

Hansen, Charlotte; Larsen, Flemming, Lassen, Morten & Jørgensen, Henning (1997), *Tænten i arbejdsmarkedspolitikken* (s. 9-46). København: LO.

Harsløf, I. & Graversen, B. K (2000), *Kommunernes aktiverings- og revalideringsindsats – Spørgeskemaundersøgelse blandt landets kommuner*. København: Socialforskningsinstituttet.

Henriksen, Lars Skov (2001), *Socialhjælp i systemteoretisk belysning*. I Jacobsen, Michael Hviid; Carleheden, Mikael & Kristiansen, Søren (2001), *Tradition og fornyelse – En problemorienteret teoriehistorie for sociologien*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Holt, Helle; Geerdsen, Lars Pico; Christensen, Gunvor; Klitgaard, Caroline & Lind, Marie Louise (2006), *Det kønsopdelte arbejdsmarked. En kvantitativ og kvalitativ belysning*. København: Socialforskningsinstituttet.

Honneth, Axel (2003), *Behovet for anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag.

Honneth, Axel (2006), *Kamp om anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag.

Jensen, Annemette Hylgaard (2001): *Ledighedspsykologi – længerevarende ledigheds indvirkning på identitetsopfattelsen og muligheden for at få et job*. AS/3.

Højberg, Henriette (2003), *Hermeneutik: Forståelse og fortolkning samfundsvidenskaberne*. I Fuglsang, Lars & Olsen, Poul Bitsch (2003), *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne – På tværs af fagkulturer og paradigmer*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Højlund, Peter & Juul, Søren (2005), *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.

Jacobsen, Michael Hviid (2004), *Upassende sociologi – Sociologiske studier af social samhandling og hverdagens håndteringsstrategier på sensitive steder*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Jacobsen, Michael Hviid & Kristiansen, Søren (2004), *Erving Goffmann. Social samhandling og mikrosociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.

Jacobsen, Michael Hviid & Tonboe, Jens (2004), *Arbejdssamfundet – den beslaglagte tid og den splittede identitet*. København. Hans Reitzels Forlag.

Jacobsen, Michael Hviid & Willig, Rasmus (2008), *Anerkendelsespolitik*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Jacobsen, Vibeke (2000), *Marginalisering og integration? Indvandrere på det danske arbejdsmarked 1980-1996*. I *Tidsskrift for arbejdsliv* nr. 2 (2000), side 19-37.

Jagd, Christina Bækkelund (1997), *Når fordomme bliver til racediskrimination*, København, Dokumentations- og rådgivningscentret om racediskrimination.

Jagd, Christina Bækkelund (2007), *Medborger eller modborger? Dansksomaliernes kamp for at opbygge en meningsfuld tilværelse i det danske samfund - gennem arbejde*. København: Københavns Universitets Forlag.

Järvinen, Margaretha (2005), *Interview i en interaktionistisk ramme*. I Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna: *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (2005), *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.

Juul, Søren (2002): *Modernitet, velfærd og solidaritet – en undersøgelse af danskernes moralske forpligtelser*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.

Jørgensen, Arne (2007), *Oversætters Indledning. I Sandhed og metode – Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Århus: Academica.

Kristensen, Catharina Juul (1997), *Gensidig integration – ansater til en teoretisk tilgang til differentieret social integration*. I Hegland, Tore Jacob; Heriksen, Lars Skov; Kristensen, Catharina Juul & Krogstrup, Hanne Kathrine (1997), *Sammenbrud eller sammenhold? Nogle udviklingstendenser for velfærdssamfundet*. Århus: Akademisk Forlag

Kristensen, Catharina Juul (2000), *Marginalisering – en begrebsudredning*. I Larsen, Jørgen Elm; Lind, Jens & Møller, Iver Hornemann, *Kontinuitet & forandring – kontinuiteter og forandringer i samfundets differentieringer og integrationsformer*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Kvale, Steinar (2001): *Interview – En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.

Larsen, Jørgen Elm & Andersen, John (1990), *Arbejdsløshed og offentlig forsørgelse i Danmark*. København: Forlaget Sociologi.

Larsen, Jørgen Elm; Lind, Jens & Møller, Ivar Hornemann (2000), *Kontinuitet & forandring – kontinuiteter og forandringer i samfundets differentierings- og integrationsformer*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Larsen, Jørgen Elm; & Møller, Ivar Hornemann (2004), *Socialpolitik*. Hans Reitzels Forlag: København.

Lind, Jens & Møller, Iver Hornemann (2001), *Arbejdsmarkedspolitikken og aktivering af arbejdsløse*. Tidsskrift for ARBEJDSLIV 3. Årg. Nr.1 2001.

Lockwood, David (1964), *Social Integration and System Integration*. I G. K. Zollschan & W. Hirsch. *Explorations in Social Change*. London: Routledge.

Madsen, Mikkel Bo; Filges, Trine; Hohnen, Pernille; Jensen, Søren & Petersen, Kirstine Nærvig (2007), *Vil de gerne have et arbejde? En undersøgelse af arbejdsmotivation og fleksibilitet hos arbejdsmarkedsparate ledige*. København: Socialforskningsinstituttet.

Madsen, Peter G. H. (2007), *Arbejdsløse er selv skyld i ledighed*. I Ugebrevet 4. Nr. 20. 04.06.2007.

Marshall, Thomas Humphrey (2003), *Medborgerskab og social klasse*. København: Hans Reitzels Forlag. Oprindeligt udgivet på engelsk i 1950 under titlen *Citizenship and Social Class*.

Mik-Meyer Nanna & Sørensen, Thomas Berg (2000), *Metoder i aktivering og forrevalidering – spørgeskemaundersøgelse*. Århus: Sociologisk Analyse.

Mortensen, Nils (1995), *Mapping Systems Integration and Social Integration*. I *Social Integration and Marginalisation*. København: Samfundslitteratur.

Mortensen, Nils (2000), *Differentieringer og integrationer – eksklusioner og inklusioner*. I Larsen, Jørgen Elm; Lind, Jens & Møller, Ivar Hornemann (2000), *Kontinuitet & forandring – kontinuiteter og forandringer i samfundets differentierings- og integrationsformer*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Møller, Simon Skovgaard & Rosdahl, Anders (2007), *Indvandrere i job – Marginalisering og beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere*. København: Socialforskningsinstituttet.

Månson, Per (2006) *Karl Marx*, i Andersen, Heine & Kaspersen, Lars Bo, *Klassisk og moderne samfundsteori*, København. Hans Reitzels Forlag.

Nørgaard, Britta (2005), *Axel Honneth og en teori om anerkendelse*. I *Tidsskrift for Socialpædagogik* nr. 16.

Pedersen, Lisbeth & Rosdahl, Anders (1999), *På kanten af arbejdsmarkedet – marginalisering og aktivering*. København: Socialforskningsinstituttet.

Politikken (2005), *Debat om kontanthjælpsloftet*, side 4, 7.10.2005

Rasmussen, Palle (2001), *Karl Marx – Kapitalismens modsætninger: Marx bidrag til sociologien*. I Jacobsen, Michael Hviid & Carleheden, Mikael & Kristiansen, Søren, *Tradition og fornyelse – en problemorienteret teoriehistorie for sociologien*. Aalborg. Aalborg Universitetsforlag

Regeringen (2006), *Det fælles ansvar II. Regeringens 2. handlingsprogram for de svageste grupper*. Århus. Aka Print.

Riis, Ole (2001), *Metoder på tværs. Om forudsætningen for sociologisk metodekombination*. København. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Robert Park (1952), *Human Communities: The city and Human Ecology*. New York: The free Press.

Rosdahl, Anders & Petersen, Kristine Nærvig (2006), *Modtagere af kontanthjælp – En litteraturoversigt om kontanthjælpsmodtagere og den offentlige indsats for at hjælpe dem*. København: Socialforskningsinstituttet.

Sennett, Richard (1998/1999): “*The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*.” New York: W.W. Norton & Company. (Dansk udgave: *Det fleksible Menneske – eller arbejdets forvandling og personlighedens nedsmeltning*. Forlaget Hovedland 1999).

Simmel, Georg (1965) [1908], *The Poor. I: Social Problems*, vol. 13 (nr. 2), pp. 118-140

Skeggs, Beverley (2004), *Class, Self and Culture*. London: Routledge.

Smith, Nina (1998), *Arbejde, incitament og ledighed*. Rockwool Fondens Forskningsenhed. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Steen, Ditte (2007), *Ministerudvalg skal skabe debat om personligt ansvar*. I *Nyt fra Beskæftigelsesministeriet* nr. 6 - August 2007. København: Beskæftigelsesministeriet.

Vilhelmsen, Jes (2008), "*Ny chance til alle*" halter. Side 1, d. 16.04.2008. Arbejderbevægelsens erhvervsråd (AE-rådet).

Willig, Rasmus (2006), *Indledning*. I Honneth, Axel (2006), *Kamp om Anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag.

Willis, Paul (1977), *Learning to Labour. How Working Class Kids get Working Class Jobs*, New York: Columbia University Press.

Østergaard, Marie & Willig, Rasmus (2005), *Sociale Patologier*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bilagsmateriale

Bilag 1. Briefing om undersøgelsen og interviewet

Introduktion:

Jeg hedder Kate og er en studerende fra Aalborg Universitet, som er ved at lave undersøgelse om ledige og arbejdsmarkedet.

Emne og formål

Dét, jeg overordnet ønsker at undersøge, er, hvilke oplevelser og erfaringer du har med virksomhedscenteret og forskellige aktiveringstilbud. Ligesom jeg gerne vil høre om, hvordan du har det med arbejdsmarkedet og lign.

Jeg har altså valgt at interviewe dig, fordi jeg er interesseret i at høre din historie, og fordi jeg gennem din og andres historier kan fortælle andre mennesker om de oplevelser - såvel gode og dårlige, som mennesker, der har gået ledige i længere tid møder i hverdagen og i forhold til arbejdslivet.

Anonymitet:

Jeg vil fremstille dig anonym i undersøgelsen. Det vil sige, jeg giver dig et andet navn og ændrer på stednavne m.m. Således at du ikke kan blive genkendt.

Spørgsmål & teknik:

Jeg er opmærksom på, at nogle af de spørgsmål, jeg stiller, godt kan være lidt ømtålige at snakke om. Så hvis der er nogle spørgsmål, du ikke ønsker at svare på, siger du bare til. Du må selvfølgelig også endelig sige til, hvis der er nogle spørgsmål, som du ønsker at få uddybet.

Jeg vil meget gerne have lov til at optage interviewet for at sikre mig, at jeg ikke mister vigtige informationer og for bedre at kunne koncentrere os om selve samtalen.

Hvad sker der med resultaterne?

Foruden dig, taler jeg med 14 andre borgere, som er tilknyttet et virksomhedscenter. Resultaterne herfra vil blive samlet i mit speciale og de vigtigste resultater vil blive præsenteret for projektkoordinatoren og jobkonsulenterne for Skive Kommune i september. Resultaterne skal være med til at skabe viden om lediges vilkår og oplevelser med de sociale myndigheder og arbejdsmarkedet.

Tak: Til sidst vil jeg blot sige tak, fordi du har indvilliget i at deltage, og for at jeg måtte forstyrre dig midt i dine arbejdsopgaver m.m.

Bilag 2. Interviewguide til kandidater i virksomhedscentre

Persondata og baggrund

Vil du ikke starte med at fortælle lidt om dig selv...

- Køn
- Alder
- Herkomst (Dansk/etnisk/efterkommer)
- Civilstand (gift, samlevende, ugift, fraskilt, enke(mand))
- Antal børn (og deres alder)
- Uddannelsesbaggrund og erhvervserfaring
- Ægtefælles beskæftigelsesstatus (ledig/aktivering, under uddannelse, lønmodtager, selvstændig, husmor, pensionist, andet)
- Forældres sidste beskæftigelsesstatus

Ledighedshistorie

Kan du fortælle lidt om din situation som ledig...

- Hvad førte til, at du blev ledig og hvornår skete det?
- Hvad lavede du, før du blev ledig?
- Hvad har du lavet i den tid, du har gået ledig – hvordan forløber hverdagene?
- Er der andre i din omgangskreds, som er ledig? (fx ægtefælle, venner, familie)
 - o Gør det situationen nemmere, at du har nogen omkring dig, som forstår, hvordan det er – eller gør det ingen forskel?
- Der kan være mange grunde til, at man er ledig. Hvad tror du, er den primære årsag til, at du er blevet ledig? (fysiske/psykiske problemer, mangler bestemte kvalifikationer, gået ledig længe – og derfor ikke attraktiv for arbejdsgivere, etnicitet, små børn, begrænset udbud af job inden for det ønskede arbejdsområde, alder, manglende lyst/motivation, fordomme om ledige i samfundet)
- Hvad tror du er den primære årsag til, at du fortsat er ledig?

Trivsel & Økonomi

- Oplever du nogle særlige fordele ved at gå ledig? (mere fritid, tid til familie og venner, mindre stress, mere energi, mulighed for at gøre mere i hjemmet og lign.)
- Oplever du nogle problemer ved at være ledig? (Økonomisk utryghed, ingenting at stå op til, frygt for at komme længere væk fra arbejdsmarkedet, frygt for tab af kvalifikationer, manglende social kontakt etc.)
- Hvordan vil du alt i alt bedømme din/familiens økonomiske situation? (God, nogenlunde eller dårlig)

Virksomhedscenteret

- Hvornår startede du i virksomhedscenteret?
- Hvad synes du om virksomhedscenteret – Kan du lide at være her?

- Synes du virksomhedscenteret adskiller sig fra de forløb, du tidligere har været igennem – hvordan? Kan nævne nogle positive/negative forskelle?
- Har du følt, at det har været en fordel at starte flere sammen, som man gør i virksomhedscentret?
- Føler du, at du får/har fået noget ud af at være i her i centeret? (forbedret beskæftigelsesmuligheder, blevet mere motiveret til at arbejde, afklaring af kompetencer, lært noget nyt, mere selvtillid etc.)
- Har du overvejet, hvad der skal ske, når det her forløb slutter?

Samarbejde med Kommunen og virksomheden

- Hvordan oplever du samarbejdet med kommunen og virksomheden? (positive/negative oplevelser)
- Har du haft ønsker, som er blevet afvist af jobkonsulenten/kommunen? Hvilke og hvorfor?
- Er der noget, som kommunen/virksomheden kunne gøre bedre?

Motivation og forventninger til arbejde

- Er det efter din mening vigtigt at have et arbejde? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvilken betydning har det for dig? (giver status, økonomisk sikring, indhold i hverdagen, andet.)
- Er du interesseret i at få et almindeligt arbejde på fuldtid/deltid? Eller ønsker du at komme på førtidspension eller andet?
- Føler du dig i stand til at kunne passe et almindeligt arbejde?
- Hvis du nu vandt et par millioner, ville du så (stadig) være interesseret i et arbejde?
- Synes du, at du har fået mere eller mindre lyst til at arbejde, efter du er blevet ledig?
- Tror du din hverdag ville blive bedre, hvis du havde et arbejde?
- Hvis du nu var villig til at tage hvilket som helst job, tror du så, at du hurtigt kunne være i arbejde igen?
- Hvordan forestiller du dig, at fremtiden ser ud for dig om 3 år? (uddannelse, job, familie etc.)

Spørgsmål til ledige, som har fået arbejde

- Kan du ikke fortælle lidt om dit job?(arbejdsopgaver, arbejdstid m.m.)
- Hvad førte til, at du fik jobbet?
- Er du glad for at være kommet i arbejde – er det noget du gerne vil beskæftige dig med fremover?
- Har dét, at du er kommet i arbejde ført til nogle særlige ændringer i din hverdag og livsstil – eller føler du, det stort set er det samme?(går mere ud, fået flere venner etc.)

Bilag 3. Kommunebrev

Kære projektkoordinator og jobkonsulenter

Jeg er en sociologistuderende fra Aalborg Universitet, som ønsker at lave et speciale omkring ledige, der befinder sig på kanten af arbejdsmarkedet. Gennem mit arbejde som studentermedhjælper hos rådgivningsfirmaet DISCUS er jeg bl.a. blevet introduceret for 'Projekt Virksomhedscenter', hvilket har skærpet min interesse for at beskæftige mig med langtidsledige. Da jeg allerede har et vis indblik i dette projekt, og har deltaget i besøg på virksomhedscentre i jeres kommune, mener jeg, at det kunne være oplagt at tage udgangspunkt i nogle af de kandidater, som er tilknyttet de forskellige centre, og håber at I vil være mig behjælpelige i den sammenhæng.

Det overordnede formål med specialet er at indfange viden om "svage" lediges livsverden og reelle muligheder for at blive (gen)integreret på arbejdsmarkedet. Mere specifikt ønskes dette belyst ved først at indkredse, hvad der karakteriserer denne målgruppe med hensyn til deres baggrund, arbejdserfaring, indstilling til arbejde og beskæftigelsesmuligheder m.v. For det andet gennem deres oplevelse af virksomhedscentret, deres motivation og evt. forslag til, hvordan virksomheder og kommuner yderligere kan kvalificere indsatsen.

Problemstillingerne i mit speciale vil jeg afklare gennem individuelle interviews med ca. 15 kandidater, som alle anonymiseres i det færdige projekt. For at få et helheds og nuanceret indtryk, ønsker jeg så vidt muligt at interviewe kandidater, der befinder sig på forskellige stadier i aktiveringsforløbet på virksomhedscentre. Derfor vil jeg gerne i kontakt med ledige, som lige er startet i et center, nogle der er halvvejs, og nogle som af forskellige årsager har forladt virksomhedscentre.

Da det selvfølgelig er vigtigt, at de ledige føler sig trygge ved at deltage, er jeg fleksibel i forhold til hvor interviewene finder sted. Jeg finder det således oplagt, at de, som kunne være interesseret, og som stadig er tilknyttet centeret, får mulighed for selv at vælge, om samtalen skal foregå hjemme hos dem selv privat eller ude på den pågældende virksomhed. Hvis sidstnævnte er tilfældet kræver det selvfølgelig, at de forskellige virksomheder er villige til at stille et lokale til rådighed. Ligeledes er jeg fleksibel med hensyn til, om samtalerne skal foregå i arbejdstiden eller efter fyraften. Af praktiske årsager ser jeg imidlertid gerne, at det bliver muligt at tale med omkring 4 kandidater per gang. Interviewene forventes at tage ca. 1 time og ønskes så vidt muligt foretaget inden for perioden 14. maj – 1. juni.

Udbyttet vil for jer være et notat omkring de mest centrale empiriske resultater, som kan give jer et dybere indblik i de lediges forskellige perspektiver og positioner i forhold til arbejdsmarkedet. Ligeledes kan deres udsagn være væsentligt for jer, idet indsatsen derved kan tilrettelægges bedst muligt. Endelig vil jeg tilbyde at komme op til et møde og præsentere resultaterne for jer og indgå i en diskussion. Notatet og oplægget kan være klar omkring 1. september.

Jeg vil se frem til at høre fra jer.

På forhånd tak!

Med venlig hilsen

Kate Bach

Bilag 4. Introduktion til undersøgelsen og interviewene

Kære centerleder

Jeg er en studerende fra Aalborg universitet, som er ved at lave et speciale omkring, hvilke forhold, der gør sig gældende for ledige, som har svært ved at finde fodfæste på arbejdsmarkedet. Mere præcist ønsker jeg at se nærmere på, hvad der karakteriserer dem og deres situation, og hvilke barrierer de kæmper med. Føler de ledige selv, at deres beskæftigelsesmuligheder bliver bedre gennem aktiveringsprojekter som fx virksomhedscentre? Og hvilke faktorer, er efter deres mening med til at hæmme og fremme en (gen)integration i arbejdslivet?

I den forbindelse ønsker jeg at foretage individuelle interviews med forskellige kandidater fra nogle af de implicerede virksomhedscentre.

Gennem projektkoordinator Lisbeth Sanders og jobkonsulent Barbara Egeblad/Søren Winther har jeg fået tilladelse til at kontakte jer. Jeg henvender mig derfor til jer i håb om, at I har mulighed for at sætte mig i kontakt med nogle af de pågældende kandidater. I praksis indebærer det, at vi i fællesskab finder en dag, hvor det er muligt, at jeg kan komme ud i virksomhedscentret og snakke med ca. 6 kandidater på skift i et lukket lokale.

Interviewene forventes at have en varighed på lidt over 1 time. Interviewene vil blive samlet i mit speciale, og de vigtigste resultater vil blive præsenteret for projektkoordinatoren og jobkonsulenterne på et opfølgende møde i september. Resultaterne skal være med til at skabe viden om de lediges vilkår og kan måske bidrage til at kvalificere beskæftigelsesindsatsen fremover.

Da projektet skal udarbejdes inden for en begrænset tidsramme, ønsker jeg en tilkendegivelse af, at I vil være mig behjælpelig, samt at I angiver, hvilke datoer og tidspunkt på dagen, der passer jer. Dog ønsker jeg så vidt muligt interviewene foretaget inden 8. juni.

Jeg ser frem til at høre fra jer!

Med venlig hilsen

Kate Bach